75775

49

Aratyupi Dersa

KALÁSZOK

AZ

ÉLET KÖRÉBÖL

KORNMANN RUPERT UTÁN.

Első Kötet.

A' Székes-Fejérvári Papi Nyugintézet javára.

SZÉKES-FEJÉRVÁROTT,
NYOMATOTT SZÁMMER PÁL' BETÜIVEL.

1839.

A NEMZETI KÖZPONTTÓL
NEM ADHATÓ EL. 1
EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐ TISZTELENDŐ

SZALAI BÁRÓ

BARKÓCZY LÁSZLÓ

ÚRNAK,

ISTEN, 'S AZ APOSTOLI SZÉK' KEGYELMÉBŐL

SZÉKES-FEJÉRVÁRI PÜSPÖKNEK

Ő NAGYSÁGÁNAK,

MINT

MEGYÉJE BOLDOGÍTÁSÁN FÁRADHATLAN ÉS TISZTA LÉ-

LEKKEL MUNKÁLKODÓ

KEGYES ATYÁNAK

MÉLY TISZTELETTEL AJÁNLVA.

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐ TISZTELENDŐ

BÁRÓ, 'S PÜSPÖK ÚR!

Áldott 's fényes tisztje Méltóságodnak valódi jóllétünk' gazdag forrásává lön mindgyárt kezdetben, midön azon köztért, melly bennünket a' régibb, és vagyonosb állású Megyéktöl elválaszt, nemes buzgalommal méregeté, 's jótékony intézkedéssel a' hiányt pótolni akarván elaggott lelki fiainak jobb helyzetéröl-is atyailag gondoskodék. *)

Tudniillik: Honjának, és polgártársainak szükségeit felfogni, 's ezekre foganatosan hatni, legmagasb feladása mindenkinek.

---

* A' Körlevél, mellyben Ő Méltósága gyöngéd gondoskodását bővebben fejtegeti, 's a' megyebéli papságnak önkényti szives adakozását bizalmasan segédül hivja 1838-ki Február 25-kén, 195-dik szám alatt bocsátatott-ki.

A' nagyra születtek nem annyira a' tervek' elméleti fejtegetését ismerik kötelességüknek, mint azoknak tettleges alkalmazásokat.

Fogadja kegyesen Méltóságod e' főleg szeretete 's útmutatása ápolta csekély fáradozást; ha munkatársa nem lehet-is nagylelkü törekvésének: szolgáljon, ez keblünk' forró óhajtása, némi eszköz gyanánt az üdvös kezdet elősegéllésére. Fiúi tisztelettel öröklünk

Méltóságodnak

alázatos szolgái,
Megyebéli Papjai.

Emlékeztetés.

KORNMANN RUPERT néhai Priflingi Apátnak, 's a' Bajor Országi tudós társaság' tagjának illy czím alatt „Die Sibylle der Zeit — Die Sibylle der Religion“ *több kötetekből álló tanulságos gyüjteménye a' literaturai pályán jobbadán ismeretes. Néhány tárgyak belöle kiszemeltetvén, im honi nyelven kevés hozzáadással közöltetnek. — Rendszer és összekötés nélkül tünnek-fel ugyan e' töredékek, vagy Kalászok, mellyeket a' tisztelt Szerző hasonló idomban eleve csupán ön hasznos gyönyörére szedegetett együ: mint időrajzok azonban, 's érdekes morzsái az elmés észrevételeknek, józan szabályoknak, és politicai nézeteknek mindenkor elegendő okot nyujthatnak a' komolyabb gondolkodásra; azokra nézve pedig, remélhetni, még vonzalmasak-is lesznek, kiknek sorsok' körülményei miatt idejük sincs nagyobb értekezéseket olvasni vagy tanulni. Székes-Fejérváron Január 25-kén 1839-dik Esztendőben.*

A' Gondviselés terve.

Halandók' gyöngéje.

Vallás ereje.

ALAPMONDATOK.

1. Nagy — igen nagy terv forgott az örök Bölcsesség elött, mikor a' világot, és embereket alkotta.

2. Tagadhatlan, hogy mi valami nagyra születtünk.

3. Ezen terv az istenségtöl az emberekre ment által: az istenséghez méltóképp, az emberiségre nézve pedig sikerrel.

4. A' Gondviselés tervében nincs helye a' véletlen esetnek, vagy vak szerencsének.

5. Ha az Isten egyik halandóra sem bizta irótollát, hogy a' pávának nyakát, és leplék szárnyait himezze: miként hagyhatott volna egész köztársaságokat, 's országokat a' vak esetre, mellyektöl függ az embernek boldogsága, és boldogtalansága, halála 's élete, az embernek — kinek javára teremtett mindeneket?

Savedra Idea
Principis christiano politici p. 490.

6. Ezen nagy tervet hasztalan keressük a' csupán gondolom szerinti elmeügyelésben. Biztosabban és világosban mutatja azt nekünk a' világ 's emberek története.

7. Minél idősb lesz a' világ, annál fontosbak tapasztalásai, annál jobban kifejlődött az örökké valónak terve.

8. Ha e' világ egy másikkal öszve nem kapcsoltatik: a' világ történetiben nem leljük-fel a' Gondviselés tervét, sem nap alatt a' valódi nyugalmat.

Mi légyen e' világ, csak egy jövendőveli öszveköttetéséből tünik-ki.

9. Ha szellemi részünk létezése egyedül e' földre van szoritva: akkor az erények, és szenvedő erkölcs országában minden megmagyarázhatlanná vál.

10. Ha a' mindenségből az erkölcsi rendszert számkivetjük; az Alkotót müvétől, az emberiséget pedig főrendeltetésétől távolitjuk-el.

11. Ezen főrendeltetés következő igen fontos előkérdéseiben fekszik az emberiségnek: Kik vagyunk? — Honnét származtunk? — Mi a' czélunk? —

12. A' most érintett kérdéseket világosban megfejti a' világ 's emberek története, mint akármilly keresztül-kasul járó szellemi kémlelődések.

Nincs másképp. Már századok multak el. És mi igen későn mutogatjuk a' Teremtőnek, miként kellett volna az embereket alkotni, vagy a' világ tervét készíteni. Az embereket úgy kell vennünk, 's elfogadnunk, a' miként vagynak; a' történetet, a'

mikép véghezment; és az Istent, a' mint ő maga nyilatkozott:

„Én vagyok, a' ki vagyok"

A' nemzeteknek minden történetei között, mellyek a' világ 's emberek eredetéről irattak, legjelesebb a' bibliai történet. — „Egyetlen egy nép ugymond *de Lille*, bir igaz történettel melly az egyenes származtatás utján szinte a' világ bölcsőjéig hat, t. i. a' Zsidóság."

Allg. Welt, u. Mensch. Geschicht. I. Th. S. 126.

Calmet azt a' nemzeti történetek kutforrásának nevezi; és *Müller J.* bizonyitja, hogy a' Biblia a' történet legtisztább forrása.

VIII. B. S. 32.

13. A' ki az életbölcsességet kutatja, annak legérthetőbben felel a' történet.

Ha láttad a' világnak nagy játékát;
Gazdagabban térsz vissza magadba:
Mert ki az egészt visga szemmel tartja,
Annak belsejét harcz nem szorongatja. *)

A' ki a' történeteket tanulja, a' Gondviselést tanulja; keresi a' világ kormányzásában az isteni bölcsességnek csudálatra méltó titkait; kiszemeli a' tör-

*) *Wenn du das grosse Spiel der Welt gesehen,*
So kehrst du reicher in dich selbst zurück:
Denn wer den Sinn auf's Ganze hält gerichtet,
Dem ist der Streit in seiner Brust geschlichtet.

Schiller.

ténetekből az Istennek szándékát, melly azokat rendeli, vagy némellykor elnézi; 's mindezekben hálával veszi a' Mindenható jóságát, igazságát, és gondoskodását, melly által szentegyházát alapitotta, fentartja, 's a' szeplőktől megmenti. *)

14. Visgálódj nyomorult! és lásd a' dolgok' okát-is,
Kik 's mi vagyunk? honnét? éltünk mit szül valahára,
Milly rend, 's czél adatott, milly könnyen minden enyészik,
Isten mire szólít
Téged. **)

15. Honnét van? és hová költöz az emberi lélek, melly a' csillagok távolságát méri, a' tárgyak elemeit visgálja, a' multak tudásával bir, milliomok

*) Etudier l'histoire, c' est ètudier la Providence; c' est rechercher les secrets admirables de la sagesse de Dieu dans le gouvernement du monde, c' est examiner quel dessein il se propose dans tous les evènemens, qu'il ordonne, ou qu'il permet; c' est reconnôitre dans tout ce qui arrive sa bontè et sa justice, de soin, qu'il prend d'ètablir, de conserver, de purifier l'Eglise.

Mem. pour l' Histoire des scienc. et des B. A. 1713.

**) Discite, o miseri! et causas cognoscere rerum,
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datus, aut metae, quam mollis fluxus, et unde
Quem te Deus esse
Jussit.

Persius Sat. III.

sorsa, 's véleményei felöl határoz, és messze a' jövendőbe hat. Kitanultuk ugyan az ég villámit, tengereken túl hóditásokat tettünk, az üstökös csillagok' vándorlását kiszámitottuk, sőt a' levegőnek felsőbb részeit-is megjártuk. — De bezzeg kik vagyunk? — Honnét származtunk? Mi a' czélunk? —

J. Müller allg. Geschicht. VIII. B. I. Kap.

16. Számláld meg ember! az ég pillangóit,
'S jeleld-ki a' viharok pályáját,
Mérd meg a' holdat, 's mesd a' nap' sugárit,
Keresd-fel az ős arany bányáját!
Vagy szállj a' lényeknek lánczára,
'S menj oda, hol annak legfőbb
Szemét nyugágya lábára
Zeus tevé, 's nincs több. *)

17. A' nagy láncz, melly mindent öszvekapcsol és mindent együtt tart, a' te kezeidben van é vagy az Istenében?

Pope I. Brief von der Natur des Menschen III. Band.

---

*) *Sagt, Sterbliche! den Sphären ihre Zahlen,*
Und sagt dem wilden Winde seinen Lauf,
Und wägt den Mond, und spaltet Sonnenstrahlen,
Deckt die Geburt des alten Goldes auf!
Doch steiget an der Wesen Kette,
Bis dahin, wo den höchsten Ring
Zeus an sein Ruhebette,
Zu seinen Füssen hing.

Ramlers Ode X.

Ezen láncz az, mellyhez a' világ minden történetei egész sorának kapcsolódnia kell. Ez az egyetlen erőpont, melly a' multat a' jövendővel, az időt az örökséggel összeköti.

A' teremtés' lánczában egy szem sincs kicsiny, vagy érdektelen; az egészre nézve mindegyik nagy, és fontos.

Sander.

18. Ezen öszvekapcsoló pont nélkül e' világ — az embereknek 's népeknek minden tettei nem más, hanem megfoghatatlan zűrzavar; a' jobb utánni vonzódás és törekvés, a' jónak és szépnek érzete bennünk merő hiú csalódások.

Az országok, 's népek hasztalan virágzanak; hasztalan süllyednek, 's buknak-le.

19. Ezen összefüggés nélkül nem-is tudjuk, kik vagyunk, még kevesbé, hogy mi lesz belőlünk.

20. Ha az embernek csupán annak kellene lennie, miként őt a' történetben szakadatlanúl látjuk, tele gyöngeséggel, hibával, mulandósággal, és nyomorúsággal, tovább pedig semmi: akkor az emberiség vagy a' vakeset' esztelen szüleménye lenne, vagy az örökkévalónak terve czélját eltévesztette volna.

21. Az emberi nemzet alkotása, 's haladása egy másik világra leendő átmenetre mutat.

Ha az ember szünetlenül kiván, mi lenne ő egy jobb jövendőnek érzete nélkül? mit tenne a'

beteg, üldözött, és szerencsétlen a' sirontuli kinézés nélkül?

22. A' világ történeteinek összefüggése olly természetü, hogy azok e' siralom völgyének enyésztével nem záródhatnak bé.

Lehetetlen, hogy a' Véghetetlen az ő jóságát ezen arasztnyi földre szoritotta, vagy ollyan időhöz, mellynek századai sem érnek egy perczet, mérte volna.

23. Ezen jövendőhöz való szívást akkor érzi magában leginkább a' történet búvárja; mikor az emberiség komor szerepei által ellankadván, keresve keresi azon nyughelyet, hol bóldogokra találhat.

24. A' világ története igen csekély az emberi nyomor' adatai nélkül.

„Egy halandó sem ment a' bajoktól.“

Sophocles Oedip.

„Ha szenvedőt látsz; emlékezz-meg, hogy ember.“

Seneca Hercul.

A' sok borúlt napokra következik végre még is egy derült nap.

Seneca levelei.

25. A' ki elfogultság nélkül tudja a' világi dolgok forgandóságát visgálni, és a' jót a' gonosszal összehasonlítani; annak nem nehéz a' Gondviselés' tervét megfogni, mihelyt felteszi, hogy az ember itt csak a' másik világnak pitvarában van.

26. A' jelenvaló, mint egy jobb világ pitvara, kétség kivül minden bajai mellett-is a' legjobb.

27. Már láttunk nagy erényü Férjfiakat, és még-is gondolhatunk tisztább erkölcsöt, mint az övék. A' legtudósbnak tudománya-is semmi, olly távol érzi magát lenni ideáljától. Érzések találtatnak bennünk, mellyeknek mérhetlen körét emberi elmetehetség nem töltheti be, olly elvek lehetségesek, mellyek előtt az érzékiség' legyőzhetetlennek látszó ereje-is megtompul; és igy végre az igaznak, 's jónak pályája csak az ideájától elszakadás volna? a' néma sirba való örök költözés a' legfőbb? —

J. Müller allg. Gesch. IX. B. K. I.

28. „Nézőjáték volna életünk öszvebonyolódott csomókint, ha azt a' halhatlanság fel nem oldaná.“

Sailers Grundlehren der Relig. S. 156.

29. Nyugtalan marad az ember szive, mig ki nem nyugodhatja magát. Nyugvópontja az Isten.

S. Ágoston vallomásiban.

30. Akkor világosodik-fel minden élet halál és szenvedés, ha közepettek fénylik a' halhatlanság hite.

A' titkok, mellyeket Egyptomban *Osiris*, Thráciában *Orpheus*, Persiában *Zoroaster*, Crétában *Minos*, és Athénában *Erechtheus* állítottak, mind a' halhatlanság tanitmányán alapultak.

A' legrégibb népeknek halottas szertartásai mind folytonos létre mutatnak.

Gróf Stollberg erről bővebben vitatkozik.

Forrón ohajtja az emberi természet, hogy a' jót soha elneveszítse. Tehát ezen kivánat csak a'

koporsóig tartson? Nem nyilatkozik ë inkább hangosan oda, hogy a' legjobbat, és legkedvesebbet a' sirontúl-is örökké bírni akarja?

31. Kilátás nélkül egy másik világba ki fejti meg nyugtatólag ezen nagy tételeményt: Miért bóldogtalan sokszor a' legigazabb és nemesb lelkü egész élete végéig?

32. Jutalmazó nélkül ez örök röjtvény marad előttünk.

33. O halandó! egy közönséges Atya, halhatlan lélek, 's örök élet, im! ezek a' te valódi ékeid.

Raynal Hist. pol. Tom. V. p. 197.

Ha a' lélek mulandó, akkor a' gonosznak legnagyobb nyeresége a' halál.

Clemens Alexandr.

Az orákulum, midőn a' lélek halhatlanságáról kérdeztetett, ezt felelte: istentelenség a' lelket halálra itélni.

Plutarch.

Felette szerencsétlen az, kinek egy jobb világ' léte vigasztalást nem nyujthat, 's a' jövendőtül borzadnia kell.

34. Ha az Isten igaz, és hatalmas, igy ir Rousseau Voltairehez: úgy az én lelkem halhatlan. A' metafizikának minden eszmélkedései sem támaszthatnak bennem e' felöl kétséget.

Rouss. Tom. XII.

Isten! kit a' Bölcs' lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világít mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

Te hoztad e' nagy Minden' ezer nemét
A' semmiségből, a' te szemöldöked
Ronthat, 's teremthet száz világot,
'S a' nagy idők folyamit kiméri.

Buzgón leomlom színed előtt Dicső!
Majdan ha lelkem záraiból kikél,
'S hozzád közelb járulhat, akkor
A' mi után eped, ott eléri.

Bízton tekintem mély sirom' éjjelét!
Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz,
Mert a' te munkád; ott-is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

Berzsenyi Dániel Versei. II. K. 101. lap.

35. Az soha sem lehetett a' teremtés tervében, hogy utoljára a' jót a' rosz felülmúlja.

36. Vallás nélkül, melly koporsónkon túl egy másik honra mutat, a' kérdéses előségről számot nem adhatunk.

37. A' jobb világot, melly e' mostani után következik, a' nyilatkozás örök életnek nevezi.

38. Ha néhány halandó a' bal sors nehezebb súlja alatt nyög-is, sokkal több roszban részesülvén, mint jóban: a' Religio ez ideigleni viszonyok, 's rendetlenségek közt megnyugtatja csüggedező lelkünk az örökség' bóldog összhangzatával, 's azon jövendőbe való reményteljes kilátással, hogy ott a' gyönyörök özönében majd minden keserüség elenyészik, 's az ohajtott fényben mutatkozó isteni szándék ezer örömökkel pótolandja az ártatlan szenvedők legkissebb fájdalmit-is.

Iselin G. der Mensch. I. B. S. 138.

39. A' ki az emberiséget ezen vigasztaló várakozástól megakarná fosztani, az egy iszonyú rém, és helyet nem érdemel az emberi társaságban.

A' lélek halandóságárol való hitnek közönséges létezése népeket, 's köztársaságokat bontana-fel, tartományokat, 's országokat tenne vadonokká.

Leibniz jós lélekkel mondá: Én azt látom, hogy illy vélemények (t. i. nincs Isten, és halhatlanság) előzményei ama nagy köz-lázadásnak, mellyel Europa fenyegettetik.

Nouv. Essays p. 430.

40. A' magára hagyatott ember minden kinézés, és remény nélkül a' legnyomorabb teremtmény lenne, kinek elmetehetségei egyedül azon tudatra szolgálnának, hogy a' vad és oktalan állatok nálánál sokkal bóldogabbak.

*

41. Akarod tudni, mi légyen átaljában az ember; tekints magadba, 's a' világra, látni fogod: hogy az ember gyarló.

Istenekkel
Össze ne mérje
Ember magát.
Ha felkapaszkodik
'S homlokával elér
A' csillagokig
Ingó talpa néki
Megnem áll sehol,
'S kedvekre játszanak
Szél 's felleg vele.

Miben különböz
Isten és halandó?
Abban, hogy amannak
Számtalan hullám
Tolong előtte,
Egy örök folyam!
De minket a' hullám
Fellök, 's a' hullámban
Elsüllyedünk.

Kazinczy. Poet. Berek.

42. A' világ' közönséges történeteiben olly sok gyöngéji mutatkoznak az emberiségnek, tévelygéssel, 's bajokkal vegyitve, hogy ezeknek visgálása még a' világ bölcseiben-is azon gondolatot szülte:

az emberiségben kellett egykor valami különös változásnak történnie.

43. Az, hogy természetünk megromlott, tagadhatlan tett dolog.

Dalberg, über das Universum S. 116.

44. Az emberen megbukott helyzetében-is mutatkoznak eredeti nagyságának némi jelei.

Sailers G. d. R. S. 190.

Már az Egyptomiak papja beszélt valamelly fekete vércsepröl, melly az embernek beleiben volna, 's mellynek onnét ki kell tisztulnia.

Confucius az ember' akaratjában való mocsokról, melly által egész természete behomályosodott, 's megromlott.

Claudius pedig gondolatink és érzésink ál-nimbusának híja azt, melly az emberrel együtt jön a' világra; melly által bennünk a' világosság sugarai gátoltatnak.

Pope az emberi életet mély labyrintnak nevezi, de még sem terv nélkül; vadonságnak, hol a' virágok közt holmi dibdáb fü, 's dudva-is találtatik; kertnek, melly tiltott gyümölcsökkel kisért.

Pope I. B. S. H. III. B.

A' legrégibb népek tisztulásai hasonló okoknál fogva keletkeznek.

Ábrándozó ember! akarod tudni, miért teremtettél olly gyöngének, csekélynek, 's vaknak? találd-ki inkább, ha lehet, hogy miért nem vagy még gyöngébb, és hitványabb? elméd miért nem homá-

lyosabb? kérdezd a' földet a' te anyádat, a' tölgyek miért magasbak 's erősbek a' gaznál, melly árnyékokban van? vagy kérdezd az égi fénytesteket, miért kisebb egyik a' másiknál?

Pope I. B. über den Menschen. III. B.

Szemléld 's járd meg az ég kékes tájékit először,
Hol ragyog annyi világ, téjút gönczöl szekerével,
Mindegyik gömbnek légét visgáld az egésznek
Függését, tollát, kerekét, 's természete mit mond,
Kik laknak bennek, mit tesznek milly haladásúk;
Szállj-le, ha nem rettegsz, a' bús méljébe sötétnek.
Láss lényt test nélkül, láss köztük kapcsot erővel,
Menj-fel az istenség' trónjáig telve panasszal,
Fedd, büntesd azután a' rendet, 's Gondviselést meg.
Kedved, tudni miért nem vagy, mint a' Seraph angyal?
Minden előtt inkább azt fejtsd-meg büszke magadban!
Hogy nem vagy kollancs? *)

---

*) *Durchfleug erst die blauen Gefilde*
Mit Sonnen und Erden durchsät, den milchfarbnen Gürtel des Himmels,
Die Luftsphär jeglichen Sterns, betrachte des Ganzen Verbindung,
Sammt allen Federn der Räder, und anderer Planeten Naturen,
Die Arten ihrer Bewohner, ihr Thun und Stufengefolge;
Ergründe mit kühnem Gefieder des dunkeln Geisterreichs Tiefen;
Sieh Wesen ohne Gestalten, merk' ihre Abhängigkeit und Kräfte,

45. Milly szerencsétlen sorsa volna az emberiségnek, ha neki csupán a' Filosofia felvilágosodására kellene várakoznia.

Már *Aristoteles* tevé azon jegyzést, hogy sok hamis dolgok hihetőbbek, mint a' mellyek igazaknak tartatnak.

46. Még szerencsétlenebb, ha neki más támasza nem volna.

Néhány Filosofusok elmealkotmányukkal hasonlók azon orvosokhoz, kik még egy beteget sem gyógyitottak.

47. Már a' látható természetben-is mutatja a' történet, milly gyönge az emberi ész, 's minő nehezen és lassan lép előre.

A' ki a' találmányok történetét átfutja, az közönségesen vagy azoknak véletlen okait, és eszközeit csudálja, vagy pedig a' hosszú időt, melly alatt létre jöttek.

Steig auf der Leiter der Dinge selbst bis zum Throne der Gottheit:
Dann strafe, woferne du kannst, die Vorsicht und Ordnung der Erde.
Willst du die Ursach erforschen, warum in den Reichen der Wesen
Gott nicht zum Seraph dich schuf? Entdeck' erst, Stolzer! wesswegen
Er nicht zur Milbe dich schuf?

Kleist.

Évszázadok, sőt ezredek multak-el, mig csak olly találmányokra-is jöhettek, mellyeknél azt lehete csudálni főleg, hogy már századok előtt nem ismertettek.

Több gondolkozó forgatott elméjében már véleményt, vagy tett inditványt; és évek multak-el, mig egy másik ugyan azt gyanitá, vagy teljesité.

Milly értelmesen jósolja *Seneca* Medeájában az új világ feltalálását:

Megjő több évek után az idő,
Mikor Oceán a' homály békóit
Feloldván, nagy földet nyit előttünk,
'S jó széllel új világra találand,
Nem lesz végső határunk Thule. *)

Thule vagy Thyle, igy neveztetett régente az éjszaki Britannia' végső része, a' rómaiaktol az ismert világhatárának tartatott. Valami másfél ezred mulva a' Nürnbergi *Behaim* és *Columbus* által America feltalálásában csakugyan teljesült a' jóslás.

Hasonlókép ir *Seneca* az üstökösökről:

Mit csudálkozunk tehát azon, hogy az üstökös csillagok, eme ritka tüneményei a' természetnek,

---

*) Venient annis secula seris
Quibus oceanus vincula rerum
Laxet, et ingens pateat tellus,
Typhisque novos detegat orbes,
Nec sit terris ultima Thule.

Seneca.

bizonyos szabályok alatt még eddig nincsenek, és hogy eredetük úgy, mint czéljok elöttünk ismeretlen! — Lesz, ki majd egykor megmutatja, mellyek légyenek ösvényeik, micsodák, milly nagyságúak, 's miért járnak a' többiektöl olly távol. *)

Jön idő, mikor utódjaink álmélkodni fognak, hogy illy nyilványosokat nem tudtunk. **)

Már *Cicero* az Istenek természetéröl irtt egyik könyvében arról vitatkozván, hogy a' világ atomokbol nem állhatott öszve, beszél a' mozditható, 's forgatható betükröl:

Végy réz betüket, vesd azokat papirosra, és lásd, valljon keletkezik e' belölük csak egy szó. ***)

És még-is 14 század mult-el, mig a' nyomtatás *Guttenberg* és *Faust* által létre jöhetett.

---

*) Quid ergo miramur, tam rarum mundi spectaculum nondum teneri legibus certis, nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus intervallis recursus est! — Erit, qui demonstret aliquando, in quibus cometae partibus errent, cur tam seducti a ceteris eant, quanti, qualesque sint.

Nat. Quaest. L. VII.

**) Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur.

Seneca.

***) „Sume aeneas literales, et conjice eas in chartam, et vide, an una ita oriatur vox.

Cicero.

Számos kérdések 's feladások könnyen megfejtetnének, ha eszünkbe jutnának. A' legkülönösebb találmányok könnyüségök miatt dicsértetnek. — *Columbus* után mindenik könnyen feltalálja az új világot. Az első Compass után számtalanokat lehet készíteni. Olly találmányok-is vannak, mellyeknél azt kell csudálnunk, hogy már az előidőben világosságra nem jöttek.

H. Lamperts log. und phil. Abhandlung. S. 279.

Az Egyptomiak, Chinaiak, 's mind azok, kik a' világot olly igen réginek állitják, az emberi nemzet' találó elméjének nem nagy becsületet szereznek.

48. Hasonló gyöngék mutatkoznak az emberi hitelesség iránt — csak közönséges dolgokban-is.

A' világ egyik részének úgyszólván mindennapi történetit a' másik mint lehetetleneket félreveti. Egy mestermű a' tudatlan előtt valami megfoghatatlan dolog.

Igy a' déltartománybeli nem foghatá meg, hogy éjszakban az esztendőnek olly része volna, mellyben, hogy vizet kapjanak, inkább kell a' fejszéhez nyulni, mint a' korsóhoz.

Egy hollandiai Követ, mint *Locke* irja, azt beszélé egykor a' Siami Királynak, ki tőle mindig ujságokat kérdezett, hogy kemény hideg miatt némellykor a' folyók ugy befagynak, hogy emberek, és Elefántok-is járhatnak rajtok. „Én néked, úgymond a' Király, sok csuda dolgokat elhittem, mert

emberséges embernek tartottalak, de most bizonyos vagyok benne, hogy hazudsz.“

Vom menschl. Verstande. S. 508.

Midön *Xeuxis* által rajzolt Helena képén *Nicostrat* rendkivül álmélkodnék, oldala mellett egy idegen kérdezte őt, mit csudálhat olly nagyon az emlitett képen? „Te engem nem kérdeznél, felele Nicostrat, ha az én szemeimmel látnád.“

Aelianus L. XIV. var. Hist.

49. Ezer felelettel maradunk adósak magában a' látható természetben-is, mihelyt egy kissé kilépünk a' tapasztalás' köréből.

Erre látszik czélozni *Claudius*, a' Filosofus és nap-közti beszélgetésében:

A' Filosofus.

Felséges csillag! a' magas egeken
Uralkodsz mint Király egyéb testeken,
Te olly jó vagy — 's melegitsz világot,
Ékesítel réten minden virágot.
Vigan köszöntsz-bé minden reggel hozzánk,
'S áldott sugárid hintegeted reánk. —
Mond meg: sugárid mikép nevekednek
Ismét? általad hogyan melegednek
Mindenek, himzel hogy erdőt, 's mezőket,
Csinálsz e' földön aranyt, és gyöngyöket?
Miként adhatsz olly bájló fényt gyémántnak,
Vagy czifra tollat a' büszke pávának?
Szólj kedves nap! 's elégíts-ki engemet.

A' Nap.

Hát én tudom? menj, 's kérdezd Fejdelmemet! *)

Schiller dalját, mellyet az emberi tudományról, 's a' csillagászról készitett, e'kint zárja be:

„Érti ë azért a' gömbök titkos tánczukat,
Mivel neki látcsője mutatja honukat?“ **)

Sokan valóban hasonlitnak ama vakhoz, ki miután húzamos fáradozás által oktatást nyert a' világ-

---

*) Der Philosoph.

Du edler Stern am hohen Himmelszelt,
Du Herr und König deiner Brüder!
Du bist so gut gesinnt — du wärmest uns die Welt,
Und schmückst mit Blumen uns das Feld,
Und machst den Bäumen Laub, den Vögeln bunt Gefieder,
Und machst uns Gold, das Wunderding der Welt,
Und Diamant und seine Brüder;
Kommst alle Morgen fröhlich wieder,
Und schüttest immer Strahlen nieder. —
Sprich, edler Stern am hohen Himmelszelt!
Wie wachsen dir die Strahlen wieder?
Wie wärmest du? wie schmückst du Wald und Feld?
Wie machst du doch in aller Welt
Dem Diamant sein Licht, dem Pfau sein schön Gefieder?
Wie machst du Gold?
Sprich liebe Sonn! ich wüsst es gern.

Die Sonne.

Weis ich's? Geh, frage meinen Herrn!

**) „*Versteht er darum der Sphären mystische Tänze,*
Weil ihm das Sternengewölb sein Planiglobium zeigt?“

gosságról, és szinekről, végre azzal dicsekedék, hogy ő már most tudná mi légyen a' bibor szin. És mi tehát? kérdezék őt, ollyas valami, felele a' vak, mint a' trombita harsogása.

„Ha az ember mind megfoghatná, a' mit lát; akkor örömest megbocsáthatnám néki, hogy azon kétkedik, mit nem lát. De úgy szólván a' legcsekélyebb dolog-is olly sűrü homályban áll előtte, hogy elméje benne egészen elvesz. Tanúji vagyunk a' csodák végetlen számának, mellyeket semmikép sem fejthetünk meg. A' nap fényével környöz bennünk és sugarai' tüzét mérsékli; szükségeinkre a' föld bőségben nyujtja gyümölcsét; a' tenger felzúdul, és ismét lenyugszik; a' levegőben hasznunkra szelek támadnak; az ég essőt ád. Mit felelünk mindezekre? Mellyik halandó tapogatta-ki a' nap, és éj egymásutáni rendes következésének okát, vagy a' tenger apadását, és dagadását? Ez mind felülmúlja visgálataink körét. Mindazonáltal noha erőtlenek vagyunk e'félék kutatásában, még-is kisérteni akarjuk az Isten rendeletit. Számot kérünk tőle, 's bölcsességét kétkedésünk miatt felelet terhe alá vonjuk.“ *)

*) „Si l'homme pouvoit comprendre ce qu'il voit' je lui pardonnerois de douter de ce, qu'il ne voit pas' Mais la moindre chose est un abîme d'obscuritè, où sa raison se perd. Nous sommes temoins d'une infinitè des merveilles que nous, ne pouvons approfondir; le soleil nous prètant la sumière tempere l'ardeur de ses raions, la terre nous donne des fruits en abondance et pourvoit à nos besoins, la mer appaise

Az emberi szem még a' fergetegeket sem látja.
Bölcs Sirák K. XVI. 21.

50. De mit várhatni még akkor, ha az ember, ki elött olly sok dolgok zárvák, tudatlanságával az érzékfelettihez repülni merészel? kit kérdezzen, midőn lelkének nyomasztó inségeit érzi?

51. Ha a' földi bölcsességnek gyöngéji minden részröl mutatkoznak; hova 's kihez forduljon az ember legfontosabb ügyeire nézve?

52. Soha sem volt a' Filosofiának olly erős tekintete, hogy teljes bizalommal lehettünk volna iránta.

A' vélemények szakadatlan surlódása által olly kevés fényt nyert az erkölcsi világ, mint a' politicai tüz és fegyver által bóldogságot.

Szinte illy szerencsétlenek a' hatalmaskodó korszellem szüleményei:

Minő szellem vala hajdan
Az utókor látja majdan,

---

ses flors; l'air excite ses vents à notre faveur; le ciel fait tomber ses pluies; qu' avons nous à repondre? aucun mortel a-t-il iusq' ici compris la cause de cette regulière succession des jours et des nuits, l'origine du flux et reflux? Tout cela arrête le cours de nos reflexions. — Incapables de connoître ces choses, nous voulons sonder les jugemens de Dieu, nos lui demandons compte de sa conduite, nous rendons sa sagesse responsable de nos doutes."

Suite des caracteres de Theophraste et des pensées de Pascal. pag. 21.

Nem a' zöldes tölgy ágokon,
— — — — a' romokon. *)

53. Mit az előidő' Bölcseinek mindenek előtt tudniok kellett volna, de legkevesbé ismertek, az, hogy miben áll a' legfőbb jó?

Anacharsis legfőbb jónkat helyzé a' sértés megbosszulásában. *Crates* a' szerencsés hajókázásban. *Simonides* a' barátságban. *Architas* nagy győzedelemben. *Gorgias* a' kellemes dolgok' hallásában. *Chrysipp* diszes épitményekben. *Epicur* mulatságban. *Antisthenes* messzeterjedt hirben. *Sophocles* gyermekek, és örökösök hagyásában. *Euripides* szép asszony birásában. *Palémon* az ékes-szólásban. *Themistocles* nagy családból való származásban. *Aristides* világi javakban. *Heraclit* nagy kincsekben. Mondják, hogy *Sz. Ágoston* a' Filosofusoknak a' legfőbb jórol majd 284 külömböző véleményeit szedte öszve.

Remarques phil. p. 394.

Igy tétováznak az emberek tudományokkal, és kivánságokkal, ha ők e' földön túl nem akarnak nézni. Rendszereket álmodtak; de nem ébredhettekfel. Csak itt keresték a' valódi bóldogságot, és azért csalódva látták mindig magokat.

---

*) *Wer der Geist der Zeit gewesen,*
Wird die Nachwelt deutlich lesen,
Nicht auf Eichen, die noch grünen
— — — — *auf Ruinen.*

Istenek nélkül kit sem állítok bóldognak. *)
Isten nélkül egy ember sem bóldog. **)
Erkölcs nélkül ki sem lehet bóldog. ***)
Ki sem bóldog egészen. ****)
Isten ajándéka, ha bóldog az ember. *****)

Miként haboztak az előidő bölcsei a' lélek-képzetére nézve? *Platό* azt mozgó lénynek tartá; *Aristoteles* szakadatlan működésnek; *Asclepiades* az öt érzékek összhangú gyakorlatának; *Pythagoras* összhangzatnak; *Possidonius* ideának; *Hippocrates* az egész testben eloszlott finom szesznek; *Heraclit* fénynek, vagy égi csillag' szikrájának; *Zeno* a' testiek' és szellemiek' vegyületének; *Democritus* atomok' szellemének, melly minden testen könnyen át-hat; *Hiparch* tüznek; *Anaximenes* légnek; *Empedocles* vérnek; *Parmenides* földnek, és tüznek; *Xenophanes* földnek és viznek; *Epicur* tüz, levegő, és szeszből készült vegyületnek; a' *Stoicusok* meleg szellemnek.

---

*) Neminem sine Diis dico beatum.
Euripides in Heracl.

**) Extra Deum nullus beatus est homo.
Lucianus in Antolog.

***) Beatus esse sine virtute nemo potest.
Cicero I. de nat. Deor. C. XVIII.

****) Nemo est ab omni parte felix.
Aristophanes in Ranis act. V.

*****) Dei donum est mortales felices esse.
Aeschylus.

54. A' régi bölcsek, és Filosofusok minden eszmélkedéseik, 's tanodáik mellett sem gátolhatták meg, hogy utoljára az egész ég mesévé ne váljon.

Mese lett az egész ég. *)

Bóldogok! a' kiknek kertjekben ez istenek állnak. **)

Egy tisztátalan fogatból ezer tisztátalan istenek keletkeztek. Igy Jupiter istennek tartatott ugyan, de egyszersmind Saturnus fiának is, Júnó férjének, Europa bikájának, és Léda hattyújának. Mikép nem magasztalja Homer az ökörszemü Júnót 's a' t. Ha itt ott mutatkozott-is egy kettő, kik máskép gondolkoztak, elveik mindazáltal sokkal gyöngébb lábon állottak, hogy sem az uralkodó véleménnyel megvívhattak volna; vagy merényükért drágán adóztak. Igy az Athenabéliek elűzték *Stilpót;* mivel azt állitá, hogy Phidias Minervája nem istenség. *Aristotelest* számkivetették; mivel azt tanitotta, hogy a' nap egészen külömböző, 's valami más a' négy lovas szekerü Apollónál. *Socratesnek* viszonyai ismeretesek, mivel a' felebbi dolgokról más nézetei voltak.

55. Nagyon fontos észrevétel az a' történet-tárban, hogy a' Filosofia' szaka közönségesen a' köztársaságok, és országok' hanyatló kora vala.

---

*) Fit totum fabula coelum.

Manilius.

**) O! fortunati, quibus haec nascuntur in hortis Numina.

Juvenal. S. 15.

A' görög, és római birodalomnak csak utolsó századában kezdett a' filosofia virágzani. Athéna úgyszólván végromlását előző estvéjén látott keblében filosofusokat. *Cicero*, és *Lukrét* a' polgári háborúk zajgási közt irtak az istenek, 's világ' természetéről. Valóban szomorú emlékezet! ha a' filosofia' szövétnekei voltak ama gyász fáklyák, mellyek az országok, és köztársaságok' temetésénél szolgáltak a' honszeretet, és erkölcs' világítására.

Az oka ennek kétség kivül az ismeretek' gyöngéjében, 's bujaságában áll, mellyek a' népek' fényüzéséhez csatlakoztak. Miután a' Görögök Persákon vett győzedelmeik által a' szerencsének legfőbb fokára hágtak volna, az epicureismusnak adták magukat. Midőn Róma az egész világ' uralkodójává lett, és Azsiának gazdag zsákmányival birt, a' buja filosofia előtt kitárta kapuit. Midőn a' Zsidók a' Syriai Királyok' üldözésétől megszabadultak, 's az Alexandriai kereskedés által meg-gazdagodtak, lassankint sarjadozni kezde köztük a' Sadducäismus, melly nem volt más mint durva Epicureismus. A' fényüzéssel mindenkor könnyen megbarátkozott az Epicurusi tanitás.

56. Mikor az életbölcsesség forog kérdésben: akkor ama magasztalt temérdek gondolkozókat nem a' feltételes véleményeik' játékából kell meg-itélnünk, hanem moraljokból; igy fogjuk átlátni, mit tehete a' magára hagyatott ész, milly gyöngék, 's erőtlenek alapelveik.

Mi hasznunk van ugyan-is abból, ha valljon a' világ tekeidomú állat, és mi az ő férgei vagyunk ë? ha valljon a' csillagok gőzök által tápláltatnak, vagy egy kis bogaracskának lábát annyifelé darabolhatni ë, hogy millio világot lehetne véle befödni, 's a' t.? E'féle ábrándozások akármillyek, az embert sem bóldogabbá sem bóldogtalanabbá nem teszik. De az erkölcs' alaptételeinél máskép van a' dolog; mert ha az erkölcstanitó, vagy törvényhozó körében hamisan okoskodik, tiz millio embert-is szerencsétlenit.

Allg. Welt, u. Mensch. Geschicht. IX. B. S. 536.

Illyes eset a' világtörténetében nem ritka. A' fonák eszmélkedésekben, álerkölcsi szabályokban, a' polgárzat' bóldogtalan rendezéseiben, erőszakos újításokban, helytelen nevelésztervekben, 's azon lázító küzdésben, melly az emberiséget rendszeresen rontja, felváltva fordul elő.

Az emberiségnek legnagyobb szerencsétlensége, hogy többen a' mai erkölcs, és kormánytan' bölcselkedői közül rendszereikről, és terveikről nagyon fellengős képzelettel birnak, 's azt hiszik, hogy a' halandók felvilágositására, 's bóldogitására mindent elkövettek, 's meg-szereztek: ha mindgyárt a' történet, tapasztalás, panaszok, 's könyűk' záporai ellenkezőt bizonyitanak-is.

Sokan gyülölik tulajdonkép az erkölcsöt, 's mégis nem egyszer élnek véle vissza.

*

57. Minő lépésekkel haladott volna előre a' Filosofia két ezred óta az erkölcstanban, és mikép volnának a' nemzetek felvilágosodva, ha más kalaúzzok nem lett volna?

Reinhard a' rendszereket, mellyeket a' filosofiai okoskodás ez ideig felállított, mind átvisgálván, végtére csak azt vallá, hogy lelkében annak szemlélődései iránt nem maradt egyébb hátra, hanem tökéletes bizalmatlanság; mivel mind ezen tudományalkotmányokon — még azokon-is, mellyek különben achillesi erővel kérkednek, tagadhatlan fogyatkozások tüntek elébe.

Friedensworte S. 194.

Nem minden látás valódi látás, valamint nem minden világosság valódi nap. Az alvó álmában éjfélkor-is világot vagy napokat láthat, — de csak addig, mig szemeit álom leplezi.

Sambuga's Vorrede ü. d. Nothwendigkeit der Besserung.

Jerusálem a' Religiónak legfőbb igazságairól készült elmélkedéseiben ezt mondja: Ha annak meghatározásában, hogy mi okozza a' világ' nyugalmát, vagy nyugtalanságát, a' Filosofusoknak kellene bíróknak lenni: „Inkább a' régi Inquisitiót ohajtaná vissza, mint ezen új itélő széket.“

58. Milly gyarló, 's bizonytalan vezér az emberi értelem, mihelyt az érzéki világon túl lép, 's

a' felebbi megmérhetlen vidékekbe szál, három ezer évi tapasztalás elegendőkép megmutatta.

Über den Geist, und die Folgen der Reformation', Seitenstück S. 362.

Anaxagorásnak νοῦς-szától *) és *Pláto* zsengeképzeteitől, vagy *Aristoteles* szabályaitól kezdve egész *Spinoza* valóságáig (substantia) és *Leibnîz* praestabilita harmoniájáig, innét ismét *Fichte*'nek én és nem-énjéig, vagy *Schelling* idealismusáig; mellyik födözte-fel ezen, 's még több, ki tudja minő rendszerészek közül az Istennek, és természetnek titkait csak a' legkisebb megnyugtatással-is? Ki az — a' régi, 's újabb bölcselkedők közül, ki tanitmányit, és véleményeit általjában győző erővel felruházhatta, azoknak köztetszést szerezhetett, 's igy csak kortársai közt-is hosszasban virágzó rendszerbe önthette volna? — Mind ezen rendszerek, és filosofiai állitások, leginkább mellyek az utóbbi időkben olly sebesen, és hirtelen egymásután következtek, mindenütt és mindig ellenmondásra találtak, nem csak hevesen megczáfoltattak, hanem önmagok is egymást felkonczolták, 's némellykor addig sem tartottak, mint a' párisi divat. Ki kivánhatná már magát illy számtalan, sőt folytonos szerencsétlen próbatételek után az élet legfontosabb kérdésiben továbbá-is illy ingadozó vezetőkre bizni? Kétkedhetünk még arról, hogy az újabb filosofiai rendszerek

*) νοῦς nála eredeti elmét, lelket, vagy istenséget jelentett.

is mindnyájan, mihelyt olly tárgyakra terjeszkednek ki, mellyek érzékeink körén túl vannak, hasonlóképp csak merő képzelődésben alapszanak, elménket valódi ismeretekkel semmikép sem gazdagítják, és hogy a' metafizikában most sem űznek egyebet (ámbátor új 's megváltozott idomban) a' régtől fogva gyakorlott szavak, 's fogatok-játékánál? Nem akarom én itt korunknak azon filosofiai irányát legkevesbé-is becsmérelni, mellyel az mindent szemlélhetővé, megfoghatóvá akar tenni, 's elvekre épiteni; ebben, valamint egyéb működéseiben-is az emberi észnek, sok igaz fekhetik, belőlük sok jó áradhat; de azt szerényen kivánhatni, hogy az emberiség méltóságának ótalmát, a' religiót t. i. és erkölcsiséget sem ezekre, sem más halandói bölcselményekre vakon senki ne bizza!

Ugyanott.

Schillernek illy czímü versezetében: „A' Filosofusok" — egy tanitvány jelen meg, ki tőlük egy közönségesen elfogadható, 's átaljában fontos elvet ohajt nyerni. Nyólcz bölcs lép-fel, kiknek feleletiből *Cartes, Spinoza, Berkeley, Wolf, Hume, Fichte, Reinhold* és *Kant'* alapelvei tünnek-ki. Az élesben látni tudók előtt-is inkább rejtett szavaknak, és talányoknak illenek bé, mint felvilágositó tételeknek.

Schillers Gedichte
Grätz. Tasch. A. II. Th. S. 128—131.

59. Ha valamelly tudományról azt kell feltennünk, hogy már a' kezdetét sem foghatjuk-meg

egészen: akkor szakadatlanúl ki vagyunk téve a' hamis és hibás következtetéseknek.

60. Soha sem tud elegendő világossággal a' mi véges elménk azon kétkedésekre felelni, mellyek az örök, véghetetlen, és legfőbb Valóság felől bennünk támadnak.

„Meglévén győződve erőtlenségemről nem bátorkodok az Isten' természetéről okoskodni; noha viszonyai által erre magamat szinte kényszeritve lenni érzem. E'féle visgálódások mindenkor vakmerők. Csak reszkedve fontolgatja azokat a' bölcs Férjfiú, mélyen érezvén magában, hogy ő arra elégtelen." *)

Hogy az Istent megfoghassuk, mondá Voltaire, előbb Istenné kell lennünk.

Csak te magad o felséges Isten! ismered magadat.

Zinzendorf.

Szentebb, és tisztesb az istenek' dolgait hinni, mint tudni. **)

---

*) „Penétré de mon insuffisance je ne raisonnerai jamais sur la nature de Dieu, que je n'y sois forcè par des rapports avec moi. Ces raisonnemens sont toujours téméraires; un homme sage ne doit s'y livrer qu'en tremblant, et être sur, qu'il n'est pas fait pour le approfondir."

Rousseau traité de l'educat.

**) Sanctius ac reverentius visum de actis Deorum credere, quam scire.

Tacitus de mor. Germ.

Créta szigetében az olympiai Jupiternek egyik tábláján ezen igék állanak: „Senki sem ismerhet meg engem, csak, ki hozzám hasonló akar lenni.“

Pallás tábláján pedig: „Az istenek csak a' szíveknek nyilatkoznak, azok előtt pedig elrejtik magukat, kik őket elméjekkel akarják megfogni.“

Sailers Grundlehren der Religion. S. 49.

Az isteni Felségnek visgálója lenyomatik a' dicsőségtől.

Példa-Beszédek könyv 25 Rész. 27. v.

Bölcsen osztogatja sors a' kínt, és örömöt,
Majd ró'sákkal hinti meg éltünk' ösvényét,
Majd tövis közé vegyít ürmöt,
'S védi mindnyájunk' erényét. *)

61. Mindenikben, ki az emberi elmének szülményei között hasztalan keresi azt, min megállapodhatnék, és megnyugodhatnék: önként támad azon kivánat, bár az Isten maga szóllott volna; bár csak főleg azon gyöngék' javára, kik önmagukat sem tudják megvisgálni, magát lelkünk' fontos ügyeire nézve kinyilatkoztatta volna.

Reinhard System der christ. Relig. Vorrede zur III. Auflage.

---

*) *Mit weiser Hand vertheilt das Schicksal Weh und Freuden,*
Das bald auf Rosen uns durch's Leben wandern heisst,
Bald aber durch bedornte Leiden
Des Lasters Armen uns entreisst.

Uz.

62. Ha nem volna nyilatkozásunk, többször hallatódnék köztünk e'féle panasz: Miért nem szóllott az Úr Isten maga világosban?

Pythagoras, *Empedocles*, *Xenophon*, *Aristoteles*, *Socrates*, *Cicero*, 's több mások hasonló érzéssel valának.

63. *Pláto* azt vitatta, hogy a' halandói természetnek lehetetlen a' Religio' dolgaiban valamit bizonyossat tudni.

Bergier Hauptw. der Relig.
II. Seite 206.

64. Az emberi nemzet kezdettől fogva mostanáig mindig érzette az isteni tekintet' szükségességét.

Milly ellenkező légyen a' tudósok' tekintete, az idő folytonosan mutatja; 's mig az ember csupán tapasztalás által csak némileg-is megokosodik, éltének legszebb 's legnagyobb részében kerül.

A' legtapasztaltabb, 's öregebb Férjfiú végre gyermekké lesz, 's ez által üti meg az emberi bölcsesség' mértékét; azért mondá *Pindar* az öreg *Hesiódusról:*

Üdv néked Hesiod! ki másodszor lettél gyermek, 's ez által az emberi bölcsességnek mértékét megütötted. *)

*) Salve, qui bis pubuisti —
Hesiode, humanae mensuram habens sapientiae.
Suidas p. 933.

A' történetek' végetlen sora — minden arra bir engem, hogy a' nyilatkozás' Istenét többre becsüljem a' Filosofia' istenénél.

Olly számos tévelygéseknek fő oka abban áll: mert sokan hiszik; hogy az ész' morálja fel-ér a' nyilatkozás' moráljával.

Némi értelemben úgymond *Bayle*, az észen alapult hit közül egyik sem erősebb annál, melly az ész romjain épült — az az: az Isten' tanúbizonysága előbbi, 's fontosabb az emberekénél.

III. Band. S. 836.

Hinni, mit meg-nem foghatunk, annyit tesz, mint emberi tudományt érdemre emelni.

Mivel a' hívők mindenkor találnak okot a' kétkedhetésre; a' hitetlenek pedig, hogy hihetnének: méltán adatik jutalom a' hívőknek hitükért, valamint a' hitetleneknek-is büntetés hitlenségök miatt.

Hugo a S. Vict.

65. A' vallások' történetéből, és a' halandóknak az Isten országa' felállitásában tett fáradozásaiból kiviláglik, hogy a' tiszta ész' hitén Egyházi közönség tartósan soha sem alapodhatik.

Friedensworte S. 195.

Az ész mindenkor csak földi növény marad, ha bár legszebb, és legfelségesebb-is; a' Religio pedig mennyei.

Eschenmayer.

Az ész a' Religiónak tán minden idomait megkisérté, de mindnyájan elenyésztek, nem lévén alap-

jok: azért sohajtott egyszerü, szelídszigorú, 's vigasztaló Religio után.

Jenisch.

66. Ha már egyszer az Isten szólott: igéinek tartósságáról, és terjesztéséről-is kelle gondoskodnia; a' mire az örök Bölcsesség sem ámító csalárdokat, sem megcsalattakat nem választhata.

67. Az Isten' igéjének örökké világosságnak, és igazságnak kell maradnia.

68. Ha egy felöl a' történet az emberi gyöngék, és keservek' szakadatlan folyamát mutatja-is; másfelöl a' nyilatkozás azon valódi erőt terjeszti előnkbe, melly azokra nézve időrül időre segédet nyujtott majd terjedelmes felvilágositások', majd rendkivüli esetek, felséges igéretek, 's egy bóldog jövendőbe való öröm kilátások által.

Miért szaggassam fogaimmal testemet, és kitegyem a' veszedelemnek magamat? Ha szintén megölend-is engem, reménylek benne.

Jób Könyv XIII. 14—15. vv.

69. Ha a' történetben gyakortább látjuk a' gonoszság' győzedelmét a' jámborságon: az Ur' igéje mindenkor kezeskedik amannak büntetéséért, ennek pedig jutalmazásáért.

70. Épen azért, mivel a' vétek itt diadalmaskodik, bűnhődnie kell valahol: épen azért, mivel az erkölcsi rend az emberek által minduntalan zavartatik, kell Istennek lenni, ki azt helyre állítsa.

A. Welt- und Mensch. Gesch. IX. B. S. 501.

71. Egy istenfélő a' világ' folyamatjában igen sok emlékjeleire talál a' jutalmazó, 's büntető igazságnak, valamint nyomaira-is a' bölcs kormányzásnak.

Sailers Gesch. d. Religion S. 156.

Isten! — e' felséges gondolatot nem adnám oda az egész világért.

Gellert.

72. Szeretet által Istennel egyesűlni fő czélja a' felebbi gondviselésnek — mind itt, mind pedig koporsón túl.

Boldog lelkek azok, kiket
Hiv, 's forró szeretet tüze,
Melly kormányoz eget, hevit!

Boethius L. II. de Consol. ford. Horváth Dán.

73. Nézz körül az egész világban, és lásd a' szeretet' lánczát, miként karol-át mindent mennyben, és földön.

Pope.

74. A' kegyelem' munkálódásit mindenkor egyenlő léptekkel engedé Isten a' természet' műveivel haladni, annak jeléül, hogy ő mindkettőnek Ura, és Alkotója. Ezen szempontból kell kiindulnunk, ha azon tervet meg akarjuk fogni, melly az örök Bölcsesség elött forgott, mikor az embereknek eleibek adta a' Religiót.

Bergier.

A' Kereszténység' története lényegesen különbözik a' világi országok' történetétől. Ezeknek viszonyai, imigyen ir *Müller J. G.* többnyire a' vé-

letlen esetektöl, a' szerencse, 's emberek' kényeitöl függnek, az Elöljáróknak legkisebb hibája-is képes okos Előzőiknek legszebb terveit eltemetni, 's megsemmisíteni! az igazság' történetének ellenben, 's az Isten országa' adatainak meghatározott czéljok vagyon, melly nékünk kijelentetett, azok az isteni kormányzásnak szabályai szerint folydogálnak, mellyek olly rendithetlenek, 's örökké tartandók, mint Alkotójoknak természete.

Reliquien II. Th. S. 335.

75. Sehol sem mutatkozik felségesben a' malaszt műve, mint a' kereszténység' történetében.

76. A' kereszténység a' legjelesb és utolsó vonás az isteni gondviselésnek öröktül fogva kész tervében; ő a' teremtés' elején kezdett épületnek koronája; századokkal haladt előre, és csak azon szempillantatban lett az, mi most, midőn a' mindenek mestere tevé reá kezét.

Bergier.

Nem egyenlőn nagyë: világot alkotni,
Vagy ha az elesett, megszabadítani? *)

77. Az örök ige, melly az emberek' oktatására, és szentelésére jött, egy azzal, melly őket teremté.

78. Mind azon dolgok, légyenek bár nagyok, vagy kicsinyek, mellyek időközben történtek, olly

*) *Ist Beides nicht gleich gross: der Welt ein Schöpfer seyn,*
Und eine Welt, die fiel, vom Falle zu befrein?
Lichtwer.

csudálatos összhangzatban, és szoros öszvekötésben vannak egymással; a' keresztény religióra olly nyilvános átmenetet készitettek, hogy méltán kiálthatunk-fel mi is: „Uram! ha megvagyunk csalattatva, csak te általad vagyunk.“

„Uram! ha hiba, a' mit hiszünk, te általad csalattattunk-meg; mert olly jelekkel erősítve fényeskedik e' tanitás, mellyek mástol semmiképp, hanem egyedül te tőled jöhettek.“

Richard a S. Victore L. I. de Trinit. C. 2.

Milly felségesen folynak-bé a' két szövetség' szent könyvei az erkölcsi világ' rendébe, 's a' megváltás' tervébe!

A' magas pálmafák' ágai alatt Jordán' partjain új hit támadt, felségesb mindnyájánál, mellyeket a' tudósok kezdettül fogva valaha tanitottak; de mégis olly egyszerü, hogy a' kiskorú-is megértheti. Ezt Jésus hozta magával, ki Kristusnak-is hivattatik, megfejtvén az élet' titkos röjtvényeit. Általa az emberi lélek ismét rokonságba lépett a' világ' Teremtőjével, 's az örökség nem volt többé üres hang előtte. Olly hatalommal lépett fel e' tanitás, hogy a' koholmányok, 's tévelygés' oltárai mind összeomlottak.

Zschokke B. Gesch. I. Buch S. 27.

79. Ha ezen terv nem Menyben készült, ez volna a' legszebb, mellyre e' földön valaha jöhettek, vagy jöhetnének; és ha Kristus Isten nem volna, az egész emberiségben Ő lenne a' legjobb, 's legnagyobb.

Bergier.

80. Ha Socratesnek élete, 's tettei bölcset jelelnek-ki; Jésus élete, 's tettei bizonyára Istent mutatnak.

Rousseau Traité de l'education T. VIII. p. 113.

A' hires *Boerhave* oktatásai alatt több izben hivatkozék az Üdvözitő' tanitására, melly alkalommal mindig azt mondá: „Az, ki az embereket sokkal jobban ismérte, mint Socrates.“

Briefe über die wichtigsten Wahrheiten. Bern 1772.

„Ha Üdvözitőnk nem az, a' minek őt én, és kegyed tartja, akkor nehezen hihetem-el, hogy van Isten.“ *)

81. Ezen isteni alapitója a' keresztény vallásnak tervében a' világ' egész idejét, a' meddig csak tart, felfogta, midőn Egyházának igérte, hogy Századok' végezetéig nála maradand.

82. Ezen isteni tervben világlott-ki tökéletesen a' jövendő világ' magas ideája, és az időnek az örökséggeli egybeköttetése.

Sz. Ágoston az igaz vallást úgy tekinté, mint egy szent várost, mellynek épitése a' teremtésnél kezdődött, és csak akkor végződik-be, ha majd lakosai menyben egymással egyesülnek.

De Civit. Dei.

83. Csak ezen tervben tünik-fel az erkölcs, és ember mint felebbi természetü.

---

*) „Si notre Seigneur n'est pas celui, que je crois, et vous aussi. J'aurai bien de la peire à croire en Dieu.“

Müller au Bonnet. T. XV. p. 319.

84. E' tervben uralkodik az igazsággal élet, a' felvilágosodással pedig kegyelem. Oklevelében nincs holt betü, nincs, mi értelmét, és czélját másítaná.

85. Ezen páratlan oklevél az *Evangeliom*, vagy jó izenet. Ez egy Istenhez méltó felszólitás a' közönséges vallásra; az örök szeretetnek czíme, és ama végnélkül tartandó ország felöl való bizonyossátétel.

86. A' Filosofusoknak még egyik rendszere, 's a' nemzeteknek egyik szent könyve sem olly alkalmas a' szivre 's az emberiség inségeire nézve, mint ezen tanitás.

J. Müller G. VII. B. S. 75.

Mig a' Filosofia merő elmealkotmányokkal bajlódik; addig ezen isteni könyv nemes, és nagy tetteket szül.

„Jesus' dolgát minden nem csak egyetértőleg helybenhagyta, 's elősegitette; hanem annak alája volt-is vetve, sőt van most-is, a' miről elegendő tanú egy pillantás a' történetbe.“

J. Müller G. VIII. B. S. 255.

87. Az Evangeliom olly utánozhatlan bélyegeivel jeleskedik az igazságnak, hogy jobban kellene álmélkodnunk Szerzőjén mint az ő Hőssén.

Rousseau Emile T. III. p. 168.

„Az Irás' felsége álmélkodást szül bennem. Nézzétek a' Filosofusok' könyveit, milly csekélyek ehez képest minden ékeik mellett.“

Ugyanott.

88. Mig a' világ polgárisodott akar maradni, kereszténynek kell egyszersmind lennie. Az első nem történhet meg az Evengeliom' segéde nélkül.

Bergier.

89. Mi lehet álmélkodásra méltóbb, mint látni, hogy a' keresztény vallás világ kezdetétől fogva mindenkor ugyan azon alapon nyugszik; a' nélkül, hogy a' babonaság, és gonoszság, mellyel környözteték; vagy a' zsarnokok, kiktől üldöztetett; vagy a' hitetlenek, kik meghamisítására törekedtek; vagy a' gyávák, kik ellene alacsony árulással fondorkodtak; vagy az ő méltatlan követői, kik vétkeikkel szeplősíték; vagy a' hosszas idő, melly az emberi művek' temetője, képesek lettek volna azt meghamisítani, annál kevesbé eltörleni, 's kiirtani.

Bossuet.

Mit nem követett-el a' mi mindentudó korunk, hogy egy újdonat új vallás-rendszert alkasson? És mi sült-ki végre e' dühöngő bóldogságtudományból?

O! mondjátok-meg hát büszkélkedő Bölcsek!
Hol az a' szerencse, 's ollyant hol lelhetek;
Kit én mint kétkedő biztosan kérdhetek?

Des Cotes azt mondja: hogy *Kant'* filosofiája 1792-ben gyermek-ágyba esett, hogy új Kristust szüljön.

Kästner ezen isteni dolgok' bölcsészeit, és magyarázgatóit azon emberhez hasonlítá, ki Lipcsén kandikáját körülhordozván úntalan azt kiáltozgatta:

„Im Kristus' szenvedése más modorral.“

Útálnunk kell, úgymond *Herder*, azon ipart, melly a' szent Irást ön-rendszerének kaptájára akarja húzni. Ezt az itélő-szék előtt meghamisításnak szoktuk nevezni.

Dobmayer T. III. p. 408.

Végtére támadt egy Férjfiu, ki a' tudósokat a' végett szólította-fel, hogy alkalmasb népkönyvet készítenének az Evangeliomnál.

Igy törekedtek a' régiség iránti mértékletlen idegenkedésből még az ezer évi tapasztalás által helybenhagyottat-is eldönteni; de a' Religio azon közben-is szünetlenül 's biztosan munkálódott Istennek titkos vezérlete alatt.

Mivel azt tartjuk, hogy sokat tudunk, mit sem hiszünk, és mivel mit sem hiszünk, igen-is keveset tudunk.

Én azonban csak a' történetre, 's Evangeliomra támaszkodom. Ezek sokkal nagyobb életbölcsességre tanítanak, mint a' Königsbergi Metafizika.

A' túlság, túlállítás, túlbölcsesség, szóval minden a' mi túl megyen a' józan határon, szédítő labyrinthba vezeti a' gyarló embert; 's azért bóldogak, kik mint a' természet' fia sejdítlen igazolják lépésiket élő effectusok után, — — — az okoskodó t. i. biztosabban eléri a' Való' kutfejét, ha a' dolgok' fejtegetésében inkább a' bizonyos következést, melly érzékeire hat, veszi okoskodásinak alapjául, mintha a' bizonytalan ok, melly csak hiedelmiben van, lenne suppositumainak basisa.

Gróf Széchenyi I.

90. A' történet' tára szakadatlanul mutatja a' keresztény Vallásnak jótévő, és felséges mivoltát. Akár üldözést szenvedett, akár tiszteletet aratott, mindenkor erőt, 's békeszerződést nyújtott barátinak úgy, mint ellenséginek.

91. Két nagy hiányt látunk az emberiség' erkölcstörténetében, nincs t. i. benne a' szenvedőknek vigasztalása, 's az elesteknek kibékéltetése.

A' Filosofia e' tárgyban hasztalan lép-fel mint Közbenjáró. Nem bir a'hoz kivántató erővel, 's meghatalmazottsággal.

Az emberiség olly annyira érzi a' vigasztalás' szükségét, és a' halandói nyomornak olly sok fokai vagynak, hogy gyakortább a' bóldogság' élvezhetése végett nem kell neki mást tenni, hanem önmagát másokhoz hasonlítani.

„Ki sem nyomorúlt, vagy bóldog, csak másokhoz hasonlítva.“ *)

Ám de hol van a' jövendő-felőli vigasztalás?

Már *Socrates* tevé e' kérdést: Mikép engesztelhetjük-meg az Istent? — Ezen tétemény a' magára hagyott ész előtt mindenkor nagy bökkenő volt, 's olly csomó, mellyet csak az Isten' igéje, 's teljes hatalma bonthata-fel.

---

*) Nemo miser, nisi comparatus; nemo felix, nisi comparatus.

92. Csak azon vallás nyújthat valódi nyugalmat, és engesztelést, melly onnét felülről hit, remény, és szeretet által munkálódik.

Mikor köny ragyog szemében
A' némán epedőnek,
Mikor bánat ég keblében
A' szegény szenvedőnek:

— — — —

Akkor remény biztató,
A' hit legjobb oktató.

N. Szerdahely Lőrincz.
Nefelejts 1833.

A' politicai világban nem különben mint az erkölcsiben minden csak ezen három rugótoll által mozog, 's emelődik; az isteni erőtül edzetten pedig kezdettül fogva mindig csodákat miveltek.

„E' három isteni erények lényegesen öszveköttvék egymással. A' hit alapja a' reménynek, mindkettőn pedig alapszik a' szeretet. Nincs remény hit nélkül, valamint szeretet sincs remény nélkül."

S. August. in Ench. c. 8.

93. Egyedül a' keresztény vallás bir olly erővel, mellynél fogva a' szegény halandókat jelenszenvedések közt-is az örökkévaló' igéjével, 's egy bóldogabb jövendőnek várásával megnyugtathatja.

Tűrjetek csak milliomok!
Tűrjetek egy jobb világért!

Ottfen minden fáradságért
Van a' jámborok' jutalmok. *)

Mit *Virgil* gyanított, a' felöl a' nyilatkozás bennünket bizonyossá tett:

Tán majd nyomorultak jobbra találnak. **)

94. Az időnek, 's örökségnek valódi filosofiája egyedül a' kereszténység.

95. Csupán ezen tanodában fejtetik legvilágosban meg az ember' rendeltetése. Csak ezen isteni intézetben nyilik-fel a' jövendő sors' zára; e' mutat sirunkon túl egy örök életre, hol a' halandók' fontos kérdése: Hova? feleletre talál. — Mert akármit mondunk, csak ettől függ minden, ide siet, 's erre megy-ki utoljára az emberiségnek egész léte.

96. Minthogy tervében az Isten öszvekötötte az időt az örökséggel, a' földi szenvedést az örök bóldogsággal: kösse öszve tehát azokat az ember-is a' hit, remény, és szeretet által; légyen készen azon időpontra, midőn a' nap utólszor világitja élte' pályáját.

---

*) *Duldet muthig Millionen!*
Duldet für die bessre Welt!
Droben über'n Sternenzelt
Wird ein grosser Gott belohnen.

Schiller.

**) Forsan miseros meliora sequentur.

Aen. L. XII.

97. A' jövendőbe tekintés az emberiségnek legfőbb szempontja.

98. Az örökségbe való átszenderedés legfontosb szaka az ember' létének.

99. Az embernek utolsó napja az a' jeles nap, melly egyszersmind a' múltnak becsét meghatározza.

Midőn *Epaminondas* kérdeztetett, kit tartana *Chabrias*, *Iphicrates*, és maga között legfőbbnek? válaszolá: „Hogy erről ítéletet hozhassunk, látnunk kell elébb, miként halunk meg.“

A' Svédek' Királynéjának mondása szerint „a' halál' órája az igazság' órája.“

Christina K.

100. Forditsd tehát szemeidet idején a' zajongó világtól-el, szálj magadba, 's visgáld meg:

Mit tettél érdemest az örökségre? *)

Kérj tőled számot, 's ismérd meg, milly keveset nyomsz. **)

Belsőnkben találtatik egy könyv felütődve,
Melly mindent előttünk ki tár.
Pythiánk kérdezd, ha élsz tünődve!
Ő megmondja czélunk, melly reánk vár. ***)

---

*) Quid fecisti aeternitate dignum.

Seneca.

**) Tecum habita, et noris, quam sit tibi curta supellex.

Persius.

***) *Im innern Daseyn liegt ein Buch uns aufgeschlagen,*
Wie eine offne Gegenwart.

„Az embernek legfontosb visgáláspontja maga az ember.“

Pope.

„Az ember könyvtárában a' legtanuságosabb könyvet mellőzi-el, ha ön magát nem olvasgatja.“

Young.

101. Hallgasd önmagadat, és ne vesd-meg e' tanut.

102. Minél jobban közelit az ember az örökséghez, annál fontosabb lesz lelkiismeretének szózatja. Az okos idején hallgatja azt.

Barklay haldokló ágyában Sz. János Evangelistának XI-dik Részét olvastatá-fel, hol többek közt ezek fordulnak elő: „Nem tizenkét órája vagyon ë a' napnak? ha ki nappal jár, nem botlik; mivel e' világnak világosságát látja. Ha ki pedig éjjel jár, megütközik: mert annak nincsen világossága. — Én vagyok a' feltámadás és az élet; a' ki én bennem hiszen, ha szintén meghaland-is, él. És minden, valaki ez életben én bennem hiszen, meg-nem hal örökké.“

9, 10, 25 és 26. vv.

Petrarca Ferencz az utókornak tett vallomásában mondja: Egyik közületek, Utódok! valék én — szegény halandó ember! — A' természet jó és tanulékony indulatot adott nékem, mit egyedül a' tár-

---

Die Pythia in uns lass uns befragen!
Sie weissagt uns das Ziel, das unser harrt.

Tiedge.

salkodás' mirígye vesztegetett-meg. A' gyermekiség megcsalt, az ifjuság becsmérelt, a' vénség megjobbitott, 's tulajdon tapasztalásom által erősítette-meg annak igazságát, mit én már rég olvastam: hogy fiatalságunk, 's örömünk csupa hiúság; az időknek, 's koroknak Teremtője a' felfuvalkodott halandókat ollykor tévelygésbe hagyja esni, hogy igy ön botlásukon végre, ha mindgyárt későn-is, magukat ismerni tanulják.

Ide tartoznak *Petrarcának* ama jeles három beszélgetései-is, mellyek *Ágoston*, és *Petrarca* közt a' világ' megvetéséről tartattak.

Petrarca' gondolkozásának fordulatát vagy megtérését azon hatalmas benyomásnak tulajdonitá, mellyet Szent Ágoston vallomásainak következő helyei okoztak benne: „Az emberek törekednek, 's fáradoznak, hogy a' hegyek' magosságát, a' tenger' habjait, a' sebes folyókat, az oceánnak messzeható partjait, és a' csillagok' körét megmérjék, és csudálják; ön magukról pedig megfelejtkeznek.“

Conf. X. 8.

Voltaire életének végén — hunyta előtt két hónappal nem tudott többé ellentállani lelkiismérete furdalásinak. Kibékülni akarván mint Istennel, mint az Anyaszentegyházzal, Istentől irgalmat, az Anyaszentegyháztol pedig bocsánatot kért. Lehet, hogy érzését később megváltoztatta, vagy hogy czimboráitól eltántorítatott; elég, hogy *Gaulthier* nevü Pap halála előtt hat órával megjelent nála, mikor őt már

tébolodtan találá. Tulajdon orvosa *Tronchin* e' rettenetes időpontról ezeket jegyzi-meg: Képzeljétek magatoknak bár az anyaölő *Orestesnek* egész dühét, és bódultságát; ezek mind öszve-is csak gyönge vázolati annak, mit *Voltaire* szenvedett utolsó betegségében. Ó milly kivánatos volt, hogy a' mi Filosofusaink mindnyájan szemtanúi lettek volna a' haldokló Voltaire lelkiismeret-mardosásának, 's benső zavarodásának!

Process. Verb.

Racine a' szinészhelyek' ama csodája, 's becse, hol úgy ragyogott, mint a' lantosok' istene, élténck alkonyodtakor egyszerre váratlanul megjelent az Isten' házában, és a' töredelmes bünösök' ruhájában öltözve a' józan meg-gondolásról példát nyújtott a' világnak.

Az utánozhatlan *La Fontaine* haldokló ágyában több tudósok előtt kijelentette, milly nagyon ohajtaná, ha nehányat szemtelen költeményei közül egészen eltörülhetne, hibái miatt egyszersmind nyilvános megkövetést tévén.

Leibnitz szabadelkűen megismérte, hogy ifjabb korában a' legfontosabb igazságokról-is kétkedett. „Komolyan kezdém tehát, monda tovább, magamat az igazság' keresésére szentelni, annál nagyobb hévvel, minél jobban fájlaltam, hogy néhány újítók' csalfa okoskodásai miatt éltemnek legfőbb szerencséjétől, a' halhatlanság' bizonyosságától t. i. és az isteni kegyelemnek, melly egykor a' jókra, és ár-

tatlanokra felderül, reményétől megfosztattatom. 's a' t.“

Confessio naturae contra Atheistas.
Op. I. p. 5.
G. Müller Bekenntnisse II. Th. S. 357.

Leibniz' jelszava vala:
„Része korunknak enyész, a' mikor óra vesz-el.“ *)

Adná Isten, eként ir *Zinzendorf*, hogy azok mindnyájan, kik az okok' kutatásában fáradtan, 's lankadtan ide 's tova szédelyegnek, végre magukat az isteni irgalom' mélyjébe vetnék, mint hajdan Aristoteles a' tenger' örvényébe.

G. Müller Bekenntnisse III. Th. S. 117.

Mit kezdjek, 's tegyek már most illy sok bolygós utak, és Zizifusi kövek után, mellyekkel egész életemben annyit vesződtem?

Joh. Amos Commenius.

Milly épületes, és tanuságos *Müller J.* szép vallomása: „Némellykor igen megszomorodok nem czélszerüen használt éltemen. Sokkal többet tartoztam volna tenni, és milly sokat hagyhattam volna abban. Készakarva menekedni ohajtok e' gondolattól; mert érzem, hogy az ezen való további tépelődés, mint egykor *Hallernak*, csak komor és nyugtalan éjjeket okozna. De valljon igazságos ë egyszersmind, illyesekbe bé nem ereszkedni? Nem dülhetnek ë dugába későbbi terveink? Vagy tán ama borzasztó éjnek közelitése, mellyben ki sem mun-

*) „Pars vitae, quoties perditur hora, perit.“

kálkodhat, kétséges? Az Isten' irgalmaihoz szükség folyamodnunk, 's véle szorosan egyesülnünk. — Csak az számolhat, hogy mindenre lesz ideje, ki az örökséget hiszi.

VII. B. S. 260. v. J. 1807.

Milly nagyon elfoglalta szivemet a' világ, vastag héjkint reá huzódván! igy panaszkodik *Young Eduard;* békeveredett egészen az én csuszó mászó lelkem ön békóiba, 's mélyen elmerűlve volt a' csapodár képzelődés által koholt puha gondolatokban mindaddig, míg homályfödte elmém a' földi gyönyörökben szakadatlanul uszkált, és szárnyait kinem ereszté a' végett, hogy égbe emelkedjék. Legártalmasb álmak azok, mellyeket ébren álmodunk. És ugyan miről nem álmodoztam én! Láttam a' folytonos forgandóság' daczára állandó örömöt; az élet' zivatariban szünetleni napfényt. O! milly temérdek drága szőnyegekkel ékesitve rémlettek előttem az édenek! mig a' lélek-harang' csendülésére, melly naponkint milliomokat szólit-ki e' világból, rémülten felébredtem, 's magamat elvesztve találtam. Hol vannak már most pompás diszítményei őrültségemnek? A' pókhálólepte szegény gunyhócska romjaiban hozzám képest királyi palota. A' póktol eresztett legvékonyabb szál-is erősebb tartalék annál, melly az embert földi bóldogságához köti. A' légnek leg-gyöngébb szele-is szétszakasztja azt. O! bóldog szerepei egy fogyhatatlan gyönyörnek, mellynek bősége minden mértéket felülhalad, 's tartóssá-

ga határtalan! Csak az állandó bóldogság a' valódi bóldogság.

Isó Éjszaka 10. Lap.

Szinte *Klopstok* ama hires német költész-is több izben szivére kötötte olvasóinak az örökség' gondolatját.

103. Szerencsés, kit váratlanul meg-nem lep az óra, midőn már ki sem munkálódhatik többé.

Szent Ágoston vallomásaiban egy katonát hoz elő, ki az alatt, mig a' Császár Trier városában a' lovagvívás, és futtató helyen különféle játékokat tartatott, egyik barátjával a' városi kertek közt sétálván, véletlenül egy kis házra akadt, hol egy jámbor keresztény család lakott. Válamelly kéziratot találtak itt ők, mellyben Sz. Antalnak élete foglaltatott. Olvasni kezdék 's minél tovább olvasák, annál kedvesebb lön előttük. Már olvasás közben elhatározá egyik a' katonai szolgálatot oda hagyni: Mond meg nékem Édesem! így szól barátjához, hova 's mire czélzunk mi minden fáradságainkkal? Mit akarunk? Miért harczolunk? Remélhetünk ë egyebet a' Császár kedvénél? És valljon bírjuk ë ezt? Milly bizonytalan, és veszélteljes a' mi bóldogságunk! Hány veszedelmek után küzdünk ismét még nagyobb veszedelmekért! És meddig tart mind ez? Nem! Isten' barátja lehetek, ha akarok; és én az-is akarok lenni."

Georg Müllers Bekenntnisse merk. Männer II. S. 99.

Iső Miksa Császár halála előtt négy esztendeig akarhová utazott, mindenütt vele hordozta koporsóját, mint hatalmának, 's uraságának egyetlen örökségét. Útközben el-is hunyt 1519-dik évben. Midőn javaslák néki, hogy a' közelítő végórára készülne-el, viszonzá: „Én ezt régen teljesitettem, most már igen későn volna.“ Parancsolá azután, hogy holt-teteme egy egész nap ki-legyen téve mutatásra, hogy e'kint alattvalói az emberek' közönséges sorsáról annál inkább megemlékezzenek. Gyóntató Atyjának nem vala szabad őt Császárnak, hanem csak Miksának nevezni. Bucsut vett Tanácsnokitól és szolgáitól kezet nyujtván nekik, kiket, mivel könnyeztek, ő maga vigasztalt: Tán azért sirtok mondván; mivel egy halandó embert halni láttok?

J. G. Müller Reliquien I. Th. S. 224.

A' halálról elébb kell gondolkodnunk, nem mikor haldoklunk.

104. Ne késedelmeskedj, hanem szabaditsd lelkedet; mert e' világon nincs valódi nyugalom! Ezt jegyzé gyürüjével *Christian Fridrik* Baireuthi Márkgróf dolgozó szobácskájának ablakára.

105. Épen azon nap, mellytöl mint végsőtöl félsz, az örökségre nézve születésed' napja. *)

*) Dies, quem tamquam extremum reformidas, aeterni natalis est.

Senec. Ep. CII.

106. Bóldog az, kinek háza, és lelke ekkor rendbe van szedve.

Az intés egyes emberekre szinte, mint egész országokra, 's polgárzatokra nézve mindig egyenlő utat tart. Halkal 's fokonkint érezteti az igazságos boszú hatalmát. Eleve fenyeget, később a' borúnak inséges jelei közt mutatkozván betegséget, és csapást küld, mit nem ritkán ismétel-is. És ha mindezekre jobbulás nem következik, végre romlást, és enyészetet okoz.

107. Ha behunyt szemekkel léptek sirotokba, a' helyett, hogy nyugpartra érnétek, mély örvénybe sodródtok.

Pope II. Brief u. d. wohl. S. 328.

Tovább már ne tévelygjetek,
Azon idején legyetek,
Hogy igazuljatok. *)

108. Valódi vigasztalást kimulásunk' órájában e' világ nem adhat. Azt csak a' vallás' jótévő keze nyujthatja.

Ő édesiti élted' kellemit,
Ha nyögsz keserü állapotban,
Felsegit, 's jótékony elemit
Nyujtja. Utolsó pillanatban

*) *Aus des Irrthums falschen Weiten*
Sammelt euch, und sucht bei Zeiten
Euch zu recht zu finden.

Schiller.

Midőn tőled minden búsan vál.
Égi véd angyalkint melléd áll,
És a' dicsőség' honjába
Kiséri lelked, melly azt szerette. *)

109. Szerencsés, ki ezen fontos órában bizalmasan, 's kibékülten mondhatja övéinek:

A' viszonlátásig!

110. Ember! nézd körül magadat!
Ha van ë olly tanítmány,
Melly jobbá tenné sorsodat,
'S volna üdvösb találmány?
Ott, hol győző pálmák hajlongnak,
Csak ott van a' valóság.
Nem támadnak fel, 's nem-is halnak,
Nincs, mint itt, mulandóság.
Ott vég nélkül örvendeznek;
Örök fény, 's béke közt. **)

---

*) *Sie macht dir erst des Lebens Anmuth schön,*
Sie wird im widrigen Geschicke
Dich über dein Geschick erhöhn.
Sie wird im letzten Augenblicke,
Wenn alle traurig von dir gehn,
In himmlischer Gestalt zu deiner Seite stehen,
Und in die Welt der Herrlichkeit
Den Geist, der sie geliebt, begleiten.

Schwarz Handbuch I. S. 92.

**) *Du Menschenkind! sieh um dich her!*
Und weisst du eine Lehre,

Die grösser, und die tröstlicher
Für uns hieniden wäre?
Dort, wo die Siegespalmen wehen,
Ist Seyn nur, ist kein Werden,
Kein Sterben, und kein Auferstehen,
Wie hier bei uns auf Erden.
Dort freu'n sie ewig — ewig sich;
Ist ewig Licht und Friede.

Claudius.

Történet.

I. Az Ember.

Alig alkottatott meg az ember — eme föld szülöttje, és semminek unokája — alig lelkesült a' Mindenhatónak lehellete által: azonnal nagy viszony támadt Teremtője, 's közötte, felütődvén egyszersmind az öröktül fogva kész tervnek első lapja, mellyen méltósága, hatalma, 's rendeltetése látható vala. E' szerint néki Isten' képének, föld 's állatok' uralkodójának, és a' teremtés' fő személyének kellett lennie.

Felséges lelki sajátságai ész, értelem, emlékezet, tudomány, igazság, ártatlanság, és szabadság nem csak eredeti képének ragyogtatása végett adattak; hanem azért-is, hogy ő e' földön Alkotójához képest jót tegyen — és éljen.

Igy teremté Isten az embert; az Isten' képére teremté azt; férjfiúvá, 's asszonnyá teremté őket. Ebbe az egy párba rejtetett az egész utóvilág' magva. Megáldván őket az Úr monda: nevekedjetek, szaporodjatok, 's töltsétek bé a' földet. — Szép igen szép lehetett az emberi nemnek zsengéje; mit-

is várhatni mást a' legtökéletesebb Valóságtól?! Az égboltozat csillagokkal fényeskedett, a' föld pedig mindenféle füvekkel, fákkal, 's tiszta folyókkal gazdagitva volt — szóval mindenek igen jók valának; mellyek közt a' szabad embernek főbb kötelességül egyedül az tétetett: hogy arra hajuljon, mi bölcs, és jó Teremtőjének tetszik; őt tartsa minden inditványinak, 's tanácsinak kútforrásául, 's végső czéljául; viszonját Teremtőjéhez hálás engedelmes hódulat által nyilvánitsa, 's ekint önbóldogságát részéről-is mind inkább nevelje. Egy kies gyönyörteljes kert, vagy paradicsom, jeleltete-ki néki éldeletül, 's első lakhelyül, mellynek közepén azonban többek közt két jeles fa találtatott: egyik élet fájának, a' másik pedig a' jó, és gonosz tudása fájának neveztetett. Amaz a' halhatlanság' erejét táplálta a' híven maradandó emberben; ez pedig, mihelyt az isteni tilalom' ellenére gyümölcséből ennének, felfödözé előttük: milly bóldog volt első állapotjuk, 's mire jutottak az evés után. Elámítattak — sajnos emlékezet! 's megcsalattattak a' bóldog első szülők. Az álorczás gonoszt jó izűn látván enni a' tiltott fának gyümölcséből, abban ők-is részesültek, mire beütött a' megjövendölt szerencsétlenség. Képzeljünk bár magunknak itt, mi tetszik, elég, hogy a' tiszta és a' Teremtőtül tökéletessé alkotott ember nincs többé! — Ugyan ezen pillanatban elfordult az isteni tervnek első lapja, 's következék a' második, mellyen a' *Halál* állott.

Sürü köd ereszkedék most már a' dicső képre, az ártatlanság' napja bésötétedett, az ész és érzékenység megzavarodott. O! milly különböző alakban mutatkozék most a' megesett ember, ki kevéssel előbb a' Magasságbeli' hasonlatossága, az istenségnek tiszta tükre, 's a' teremtésnek remekműve vala! Nincs különben — megnyiltak mindkettőjöknek szemeik, és szégyenlék magokat. Észrevevén mikép roncsolták össze Teremtőjük, 's magok közti áldott viszonyt, fájlalták, hogy többé az isteni tetszésnek mennyei tisztaságú tárgya nem lehettek. Tulajdon lelki-ismeretüknek keserü szemrehányásán, 's vádlásán felül hallák végre az igazságosan büntető Itélőbirónak bús fenyítését, melly szerint az élet' fájától eltiltatván, sőt Édennek bóldog kertjéből-is kiküldettetvén, míglen maradékaikkal együtt visszatérendnek a' földbe, mellyből alkottattak, naponkénti eledeleket nehéz fáradsággal, 's temérdek bajok közt szerezhetik-meg. — Nem czélom ezen tettleges igazság' felhozásánál a' Szent-Irás' különféle magyarázatinak helyességét, vagy helytelenségét fontolgatni, vagy az iránt hosszasan vitatkozni: valljon betüértelemben kell ë a' mondottakat venni; vagy talán a' beszédnek változtató idomában? ezen töprenkedjék, nem bánom, a' tanoda, az én kétkedésem eléggé oszlatva van, meg-győződésem pedig erősülve a' mindennapi tapasztalás', és a' lefolyt idők' hiteles rajza által, melly szakadatlanúl azt tanúsítja, hogy az ember gyönge, gyarló, teljes rendetlen ingerek-

kel, és hogy munka, fáradság, aggság, szenvedés, és halál legbizonyosb örökségük. Ekint jutott az ember paradicsomból a' világba, az az: örökségbül ideiglenibe, bőségből szükségre, erőrül gyöngeségre, a' legfőbb jórul roszra. — De az isteni terv még azért itt félbe nem szakadt. Új viszonynak kellett ismét keletkeznie, a' teremtés' csoda munkájának a' kibékéltetés, irgalom, és szeretet' ügyével súlyegyenbe jönnie, 's a' testnek földdé leendősége mellett a' lélek' halhatlanságát biztosítania. A' homályba borúlt istenképének ismét fényben, 's mennyei dicsőségben kell állania, mi ha máskép nem történhetik-meg, önmaga, ki a' világot teremtette, szálle e' földre, 's részünkre mint isten és ember, mint közbenjáró 's Tanító visszaszerzi a' szükséges világosságot, igazságot, és vigasztalást. Igy volt elvégezve — mit a' következő idők' folyamatja olly méltósággal, 's bizonyossággal fejtett-ki, hogy teljesülve láthatja kiki amaz üdvös igéket, mellyeket az Úr mondott a' kigyóhoz: „Ellenkezést szerzek közötted, és az asszony között, a' te ivadékod, és az ő maradéka között; ez fejedet rontja-meg, te pedig sarka után fogsz leselkedni.“ *)

Csak Móses' könyve, ezt kell vallanunk akaratunk ellenére-is, ha a' világ' történetit az ő összefüggésekben visgáljuk, csak az mutatja-meg bizonnyára legkövetkezetesben: mi volt az ember? mivé

*) Móses I. Könyv. I. II. és III. Rész.

lett? honnét származnak gyötrelmi, és gyarlósági? mire támaszkodhatik reménye?

Az Isteni Gondviselésnek különös oltalma alatt felnevekedett, és földi pályáját ritka tökélyekkel jelesítő Iró öt könyvet hagyott maga után, mellyek az ó szövetségi szent könyvek' gyüjteményében láthatók. Négy utóbbiakban majd nem csupa ollyan történeteket beszél elő, mellyeknél ő nem csak mint szemtanú jelen, hanem fő személy-is volt; első könyve pedig a' legrégibb időbül maradt hagyományokat közli, nélküle az abban előforduló tárgyakat nehezen tudnánk olly bizonyosan. Beszédét mindenütt bölcs, és okos elme, bátor és hős elszánt lélek, őszinte, 's tettetést nem ismerő buzgalom különbözteti. Keveset hoz elő 's röviden, nem akarván semmi kétségest könyvébe béiktatni. Ámbár a' vastag homályal fedezett őszrégiség a' költésre legtágasb mezőt nyitna: istenekről, félistenekről, nimfákról, átváltozásokról, és más gyanús mesékről, mellyekkel a' pogány iróknak könyveik rakvák, mélyen hallgat. Egyedül igazakat volt eltökélett szándéka, 's feltétele irni, mellyeket néki felebbi titkos befolyáson kivül a' hiteles emlékek, azon legmesszebb hajdanban az életmód' egyszerüsége miatt-is felette hosszú életü Patriarkák; híven őrzött, kézről kézre gondosan átadott, sőt könnyebb emlékezet végett szokás szerint dallokba-is öntött főjelességü hagyományok nyujtottak. *)

*) Discours sur l' Histoire Univ. J. B. Bossuet. P. I. p. 163.

Kivánták ugyan sokan hitelességét az által gyöngíteni, hogy a' világot egy két ezer esztendővel idősbnek lenni állíták, használván gondolatjok' erősítésére az álló csillagok' sugarait, a' tengerek' változásit, a' tüzokádó hegyek' kiégéseit, lesüllyedt erdőket, különnemü csigákat, és ásványokat; de hasztalan, mert az nagyon-is világos, hogy az időszámítás ebben mit sem határozhat. A' kortudományból olly kevessé tehetünk hitágazatot, mint a' tett dologból ábrándozást.

Legyen bár, úgymond *Bergier*, két ezer évvel a' világ idősb, vagy fiatalabb; ez mit sem határozhat akár a' szent történet' érdemére, akár a' kinyilatkoztatott tanitmányi hagyományokra, akár pedig a' kinyilatkozás támasz-okainak bizonyosságára nézve. *)

II. A' halandók' világtervei.

Az emberiség, ha bár bús homály vonúlt-is dicső képére, erejét bőségét 's összehangzását gyöngeség szükség és zavar váltván-fel: mindenkor tünődve, 's tudásvággyal nézett vissza a' lefolytakra, keresvén Elődeit, a' jónak és rosznak eredetét, ismerni kivánván Alkotóját, önmagát, 's édes reményét. Miket tett véle a' kegyes Ég, 's mennyi-

---

Ismét: Szepesy Sz. Irás Ó Szövetség. Posony 1835. I. Köt.

*) Bergier Abh. v. d. Relig. V. Th. S. 361.

re avatá őt a' mindenség' rendszerébe, több röjtvényekre nézve magánál tartván-meg a' kulcsot, igen meglepő népszerűséggel, 's győző hangon terjeszti előnkbe az Ó Szövetség, nevezetesen Mósesen kivül a' bölcs Sirák' könyve: „Fiam hallgass engemet; tanúld a' tudományt, melly téged okossá tészen, és szívesen figyelmezz igéimre. — — Őszintén elődbe adom azon jelességeket, mellyekkel kezdetben felruházá Isten műveit, és nyílt szívvel mondom-el, a' mit csak lehet tudni rólok. Isten végzése által lettenek munkái kezdetben, és mindgyárt teremtésekkor elkülönzé részeiket, és eleintén már nemeikre valának felosztva. Örökké tartó ékességet vont munkáira, nem éheznek azok, nem fáradnak, és meg-nem szünnek munkásságoktól. Soha örökké meg-nem akadályoztatja egyik a' másikat. Ne légy hitetlen szavai iránt. Ezután a' földre tekinte Isten, és betölté azt javaival. Különféle élő állatok lepik-el annak szinét, mellyek ismét vissza térnek abba." *)

Isten az embert teremté földből, 's az ő képére alkotá őtet. Viszont földdé változtatja őtet; de fel-is ruházta őtet magához hasonló tehetségekkel. Meghatározá napjainak számát 's üdejét, hatalmat ada néki azok felett, mellyek a' földön vagynak. Félelmessé tevé őtet minden állatok előtt, 's uralkodóvá a' vadakon, és madarakon. Hozzá hasonló segítőt teremte belőle, okosságot nyelvet látást

*) XVI. Rész. 24—31.

hallást és szívet ada nékik a' gondolkodásra, értelmes tudománnyal betöltvén őket. Megmutatá nékik, mi jó mi rosz, megmutatá nékik felséges műveit, hogy szentséges nevét dicsérjék, csodatetteit magasztalják, és felséges műveit hirdessék. Oktatá őket, és boldogító törvényeket ada nékik örökségül. Örök szövetséget szerze velek, szemeik látták Istennek nagy dicsősségét, füleik hallák felséges szavát, melly monda nekik: őrizkedjetek minden igazságtalanságtól. Parancsot-is ada nekik felebarátjokra nézve; látja szüntelen az ő viseletjöket, nincsen azokból semmi rejtve szemei elöl. Minden nemzetben rendele igazgatót. Minden cselekedeteik világosak Isten előtt mint a' nap; szemei szüntelenül azoknak útjaikat nézik. Egykor pedig felkelvén megadja majd jutalmokat mindegyiknek érdeme szerint. Tanúld-meg az Isten' törvényét és rendeleteit; légy állandó a' reád bizott hivatalban, és a' felséges Istennek imádásában. Melly nagy az Úr' irgalmassága, és kegyelmessége a' hozzátérőkhöz! *)

Azonban csak kevesek' birtokában létezett a' fenérintett szent gyűjtemény; a' megszaporodott, 's föld' külön részeire elágazott halandók igen hamar feledék ősi hagyományaikat, 's eredeti vezetőjüktől lassankint távozni kezdettek. Elragadtatva azoktól, a' miket szemléltek érzettek 's tapasztaltak, mesterséges új terveket koholtak, önkény szerint te-

*) XVII. Rész.

remtvén világot napot csillagokat, 's határozván az emberi nem' eredetét — kétségen túl hol Isten nélkül, hol pedig egy tetszésükre költött istennel. Több régi nemzeteknél a' gőg csupán azért gondolt-ki egy különös eredetet, hogy ők képezzék a' világ' legrégiebb népét, 's másoktól ne származzanak. Majd millió éveket, majd magát az örökséget tüzik-ki bölcsőjöknek. Támadtak ollyanok-is, kik elménczségökben bizván merészebb lépteket tettek, okoskodás végett az ég, és föld golyóját újaik közé vévén, erőnek erejével elakarák találni, minő eredetü légyen a' világ lakosival együtt. Jobbadán ismeretesek a' sok teremtés-pótlékok, mellyeknek olvasására, vagy hallására nehéz meghatározni: nevessen ë az ember, vagy szánakodjék? Egyik azt mondá, hogy a' világ öröktül fogva van, nem más mint örökóra, melly maga magától felhuzódik. A' nap benne mindaddig szíja a' föld' nedveit magához, mig ez szárazsága miatt nem ég, melly azután könnyüvé válván a' naphoz repül, tőle ismét egy új tengert kölcsönöz, 's igy előbbi üres helyére visszatér. A' vizeknek a' földsarkain való gyülekezete okozná, hogy az emberek tengeri állatokból származtak. — Másik azt állítá, hogy a' világ időben lett, és pedig történetképen eredeti porocskák (atomok) által, mellyekből mint létetlemekből, vagy inkább tojásokból keletkeztek mindenek. Sokan úgy-is vélekedtek, hogy maga ez a' világ Isten; a' földet úgy tekinték mintegy eredeti állatot, melly öröktül

fogva létez. Az ember kezdetben, ekint okoskodnak, csak gondolkozó anyag, azután lészen belőle állatocska, p. o. parányi légy, később egér, azután kutya ló 's utoljára ember, kinek visszafelé ugyan azon utat kell ismételnie. Voltak, kik vátig bizonyíták, hogy eleve merő béna sánta siket vázok tüntek-fel a' világon; Ádám, 's utódjai a' tigrisekkel, farkasokkal közösködtek, 's igy származtak a' különféle nemzetségek. *Democrit*, *Anaxagoras*, *Pláto*, *Epicur*, *Stoicusok*, *Spinoza*, *Büffon*, *Maillet*, *Robinet*, *Diderot*, *La Mettrie*, 's mások' irományaiban több illy különösségekre találhatni, kiknek munkáit majd nem olvashatni e' gondolat nélkül: hogy miként lehete illy üres szellemmel béllyedt holmiknak becse a' gondolkozni tudók közt? — Milly együgyü ezek mellett, és még-is minő felséges, és nyugtató ama teremtés-történet! „Kezdetben teremté Isten az Eget, és földet, 's a' t.“

III. Istenek.

A' mindenható, 's felettébb nagy kegyességü Alkotónak szava nem hangozhata-el végkép minden siker nélkül. A' látható világ' remekmüvei, a' csillagos ég' pompás tekintete, az éj' ünnepélyes nyugalma, a' menykövek' dörgése, 's üvöltő szélvész, valamint szívünk' mélyébe vésett hálaérzelem-is, és némi titkos szeplőtelen hűséggel nyilatkozó ösztön ellenállhatlanúl vonzák az embert mindenkor egy fe-

lebbi Lényhez; de vajmi silány gyönge 's hibás vala értelme annak meghatározásában. Volt idő, mikor buzgalomból az isteneket, 's oltárokat egymásra halmozták; és ez a' geniusok, mythusok, 's regék' kora. Következett reá nem sokára azon időszak, melly némileg, 's résszint visszatérni látszott ugyan az egy Istenre; e' lépésnek azonban fő rugója volt inkább a' politika. A' felvilágosodott század pedig azzal gondolá a' dolgot bevégezettnek lenni; mivel okokkal kezdé támogatni, hogy az isten' léte ohajtandó, 's kérelem. Pironkodó illetődés nélkül valóban nem hallhatni, miket szült e' tekintetben a' gyarló emberi ész, testiség, babona, 's önhaszonlesés. Az Egyptomiak több állatokat istenesitettek, 's imádtak, a' mint t. i. ezek jó szolgálatot tettek nekik. A' Frigiaiak, 's Trójaiak imádták a' patkányokat; Syrusok a' halakat; Assyrusok a' galambokat; Thessalibéliek a' hattyúkat; Indiaiak a' fejér Elefántot; Samogiták a' kigyókat; Mógolok a' teheneket; Massageták a' napot; Persák a' folyókat, 's tüzet; Tatárok a' holdat, 's mások mást, azt tartván többnyire hittel, hogy a' világ tulajdonképen különös nemtők által kormányoztatik, kiket e' földön az emlitett állatok, 's tárgyak képeznek. Mikép volt szerkeszve a' Görögök, 's Rómaiak' isteni tisztelete, *Tacitus*, *Sveton*, *Ovid*, *Juvenal*, *Terencz*, és *Lucian* bővebben előadják. *) Átaljában nevezetes

*) Discours sur l' Hist. Univ. II.

azon majd közönséges felfordultság, hogy az elfogadott istenek noha legkevesbé sem valának a' tökélyek' fő eszméi; hanem inkább a' tehetlenség fogyatkozás gonoszság mulandóság' 's alávalóság' képei: még-sem gátlá e' nyilványos körülmény a' köztiszteletet.

IV. Emberek' művei az előidőnek romjai.

Az embereknek műveik' örökítésében mindenkor csalódott irányok. — Mit a' hatalmas győzők, vagy kegytelen dúlók' rémje meg-nem emészte, az többnyire tudatlanság' kezeibe, 's a' mindent rontó időnek vas foga alá jutott.

Szétoszlottak, 's elmultak több hirteljes köztársaságok; sok hatalmas királyi pálczák összetöredeztek; izmos tengeri hajók lesüllyedtek; tágas fegyvertárak kiürittettek; itt ott mutatkoznak számos roppant váraknak kopasz omladéki; a' legfényesb győzedelmi jelek elavultan, 's gyakortább az utókor' gúnyjával födve felejtvék. Földrengés tüz viz még a' világ' csodáinak-is véget vetett. Ki merészlette vólna jóslani, hogy Ninive városán, mellynek hossza három napi járás volt, teljesedjék eme rettentő fenyegetés „Még nyomodra sem találhatni"; hogy a' fényes Jerusálemnek lányai még azon engedelmetis arannyal veendik-meg, hogy hamvait könnyekkel ásztathassák. Vagy bizonyítatott ë valaha, hogy Spartának düledékein egykor a' ketskék' szegény pászto-

rinak gunyhói állandanak, kiknek főbb gazdagságit épen azon füvek teszik, mellyek *Achis*, és *Leonidas*' sirhalmain nőnek; hol hajdan a' hires Areopagusi tanácsterem álla, a' széplelkü *Pindar* énekle: ott a' vadság' robajja süvöltsön? — Ki gondolta volna, hogy a' földig megalázott Róma majd egy éjszaki *Odoacer* előtt nyitja-meg kapuit? *Attila* a' Kaspi tenger' mellékétől olly hirtelen vonúljon uralkodólag nyugotra? — Semiramis' függő kertjei oszlopaikról lehányattak; Babylon' széles falai leromboltattak; Rhodusnak óriási bálványát kilencz száz teve vitte-el; a' Pharosi torony már nem világít hajókázóknak. A' Thebai templomot, valamint egyéb szentes épületeit az Egyptomiaknak *Cambyses*; az Ephesusi Diana-templomot pedig *Herostrat* tette tüzmartalékává. Herculanumot, 's Pompeját Vezuv temette-bé. Lissabonnak, a' világ kincsei lakhelyének büszke tornyait, 's palotáit földrengés hányta szét, egy két fertály megsemmisíté annyi századok' munkálatit. Athenában *Pisistratus*' könyvtárát a' Persák; Alexandriában *Ptolomeus*' *Philadelfét* *Julius Césár*; *Attal* Pergami királyét *Antonius* dönté az enyészet' örvényébe. Románák dús könyvtárai, mellyek még Nagy *Constantin* Császár' idejében-is virágzottak, részint tüz, részint ellenséges kezek által rontattak el. A' mik csak lettek, 's nevekednek, semmibe térnek. Minden avul nyavalyák, vagy időnek vas foga által. *)

*) Edita de nihilo crescunt nihilumque futura,
Aut titubant morbis, aut tempore victa senescunt.
Prudent. L. II. in Symach.

O melly kisded okok végett szörnyűk-is enyésznek!
Olly országot lám! mellyért sok vér folya hajdan,
Mellyet szült, 's dajkált munkája ezernyi vezérnek,
Számos rómainak gondos keze fárada rajta,
A' pulya árúló fortélyal csak hamar elront. *)

Fonnyasztó óság elemészt vasat, és követ egyre,
Minden lényeknél hidjed erősb az idő. **)

Hosszi napok 's évek hah! mit nem emésztenek ők meg? ***)

Ám de mi gondja annak, ki éldelni akar, az előidő' romjaival, mit töprenkedjék az utókor' sorsán, vagy egy jövendőnek kémletin? Csak a' jelenkor az ő egyetlen egy tárgya; a' földi bóldogság pedig istene.

---

*) Eheu quam brevibus pereunt ingentia causis!
Imperium tanto quaesitum sanguine tanto
Servatum, quod mille ducum peperere labores,
Quod tantis romana manus contexuit annis,
Proditor unus iners angusto tempore vertit.
Claudianus II. in Ruffinum.

**) Tabida consumit ferrum, lapidesque vetustas,
Nullaque res majus tempore robur habet.
Ovid. de Ponto. L. IV.

Quid non longa dies, quid non consumitis anni?
Martial. Ep.

V. Földi szerencse, 's bóldogság.

Mi légyen tulajdonkép a' szerenese, igen nehéz megmagyarázni. Ezren nyujták már neki kezeket, 's majd annyian csalódtak-meg, 's hagyattak-el e' buzgón imádott széptől, melly fáradhatlanul vándorol. Sokan a' szerencsét vak tünemény, eset, vagy szükségkint tekinték. Mások azt állíták, hogy egy lángeszü Férjfiúnak szótárában a' szerencse névnek helye sincs, és hogy e' nevezetben „Szerencsés" sem tiszteletet, sem dicsőséget nem lelhetni. A' pogányok ámbátor közönségesen nem tudták, mit tegyenek a' szerencsével: emeltettek néki még-is több templomok görögöknél szinte, mint a' rómaiaknál. *Kupal*, egyik a' legrégiebb képfaragók közül, a' szerencsét némber' képében adja elő, kinek fején égi gömb, kezében pedig a' bőség' szarva. *Galen* beszéli, hogy ő látta a' szerencsét bekötött szemekkel egy keréken kezében' kormányt tartva. Az égi gömb jelenti közvélemény szerint hatalmát; a' bőség-szarva dús állapotját; a' kormány országlását; a' bekötött szemek vak munkálatit, vagy inkább azon rosz választmányt, mellyet tesz a' méltók és méltatlanok közt; a' kerék pedig állhatlanságát. Voltak, kik a' bőség-szarv mellé Cupidót-is helyzének, azt akarván értesítetni általa, hogy a' házasság jobban alapodik a' földi vagyonon, és szerencsén, mint erkölcsön. A' tüzes szekerü szerencsét ekint irja-le Ovid:

Kénye szerint az időt minden helyen osztja szerencse,
Nem kémél senkit, légyen öreg, 's fiatal:
A' hova csak rándul, kocsijából menyköveket hány,
Vak lovain mindig vak diadalmakat üz. *)

Hasonlókép tétováznak, 's bizonytalanok a' bóldogságról kijelentett nézetek-is. Úgy látszik, hogy a' bóldogságot mindig ott, 's abban keresték, mi által többnyire elvesztetik. Közönségesen csak azok hirdettetnek bóldogoknak, kik e' világból kiköltözésekkor a' vetteket vissza-adták, vagy minél többet hagyhattak magok után. O bóldogság! igy szól *Pope* azokhoz, kik e' világon túl nézni vonakodnak, ha a' földre esél, mond-meg: mellyik halandó vidéken növekszel? szépséged tán egy kényelmes udvarnak szelid sugáriban nyilatkoztatod, vagy a' Gyémánt' égő képének mélyébe? — A' Parnassus' koszorúiba kötöttek ë, vagy a' Mars' mezején aratnak téged? — Ha kérdezed a' tudósokat: hol terem ő, 's mellyik ösvény vezet hozzá? — A' tudósok-is vakoskodnak: ez azt kivánja, hogy az embereknek szolgáljunk; a' másik, hogy azokat kerüljük. Néhányan a' munkásságban, mások a' restségben helyzik a' bóldogságot; azok kellemnek, ezek elégültségnek nevezik azt. Némellyek nemesb saját-

*) Fortuna arbitriis tempus dispensat ubique,
Illa rapit juvenes; corripit illa senes:
Quoque ruit, furibunda ruit, totumque per orbem
Fulminat, et coecis coeca triumphat equis.

ságikat felejtve egész az állatiságig lealacsonyodván azt találják, hogy a' testi gyönyör kínnal végződik; mások meg az istenekhez emelkedvén vátig bizonyitják, hogy az erkölcs-is hasztalan. Többek olly túlságos gondolatokra vetemednek, hogy vagy mindent, vagy mit sem hisznek. A' ki a' bóldogságot igy irja-le, valljon mondë többet vagy kevesebbet ennél: A' bóldogság nem más, mint bóldogság. *) *Pope*' észrevétele kétség kivül a' Cynicusok, Democritusok, Epicurok, Stoicusok, Pythagoriak, és Scepticusok' véleményeire czéloz, kikkel sokan a' bóldogság' határozatában addig szédelyegtek, mig a' fatumra nem jöttek, mi ellen Homer' rajza szerint Jupiternek magának sem lehete kivételt tenni.

Szerencse a' szerencséseket; szerencsétlenség pedig a' nagyokat teszi próbakőre.

Plinius. Paneg.

Egy nap elragadá egész bóldogságomat.

Euripides in Hecuba.

O szerencse! tehát te soha sem vagy állandóan jó.

Terent. in Hecyra.

Ha szabadon, ezek a' szerek, és szerencsének igéi *Boëthiusnál*, ha szabadon tünteti az ég fényes napjait, 's ugyan azokat sötét éjjelekkel váltja; ha az év földszinét majd virággal, majd pedig gyümölcsel ékesíti, majd ismét hóval és jéggel fedi; ha a' tenger majd fényes tükrivel hizelghet, majd pedig zivatarral és morgó hullámival ijeszthet, minket a'

*) Pope IV. Brief v. der Natur des Menschen.

telhetlen emberek vágya kötözhet-ë szokásunk ellen való állandóságba? természetünk folyvást játékot űzni, a' kereket forgó körben mozgatjuk, és a' legalsót legfelsőbbre, a' legfelsőt pedig legalábbra változni örvendünk. Tessék felmenni, de úgy, ha enyelgésünk kivánja, leszállni ne véld igazságtalanságnak.

A' szerencse után mit vágyódol illy nagy indulattal, talán pótolni akarod a' szükséget bőséggel? ez épen ellenkezőt szül, mert a' kincs' fentartására sok eszköz szükséges: de az-is igaz marad, hogy a' ki sokkal bir, igen sokban szükölködik; ellenben pedig kegkevesebben az, ki bőségét szüksége szerint kevés kivánással mérséklé."

L. II. de Consol. §. II. et V. Ford. Horváth Dán.

Még a' szerencsét ki sem választotta-el az állhatlanságtól, 's vakmerőségtöl.

Cicero III. de nat. deor. C. 24.

békell várnunk az utolsó
Perczet, bóldognak mert nem mondathatik ember
Hunyta előtt, és míg temetőben sírba nem ássák. *)

Ezen 's még több különféle oldalról, és szempontból eredt észfogatokat, mellyeket az előidőnek Bölcsei és Nagyjai a' bóldogságról alkattak, ha fontolgatjuk: legokosban látszanak gondolkozni azok,

---

*) scilicet ultima semper
Exspectanda dies homini est, dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.
Ovidius.

kik azt állíták, hogy az emberek' bóldogságát a' halál választja 's határozza meg. Senki sem hivattathatik bóldognak, így szól *Solon* Krésushoz, végórája előtt. *Pláto* pedig Dénes Királynak több izben szivére kötötte, hogy „Tekintsen a' végezetre.“ Ezért bizonyítá *Anaximander*: „Azok közül, kiket még eddig bóldogoknak neveztek, egyetlen egyet sem tudok, ki valóban az lett volna.“ Ezért mondá a' haldokló *Severus* „Mit használ nékem most, hogy minden voltam!“ *Varro* „Te magad sem tudod, mit hoz reád az estve!“ És *Ammian* „Szerencséd' kereke még nyugot előtt elfordulhat.“ Nem győz eleget bámulni *Seneca* a' természetnek ama nagy törvényén, melly minden embernek egyenlő jövetelt szabott-ki a' világra, különféle menetelt pedig a' kiköltözéskor. Sehol sem mutatkozik ez világosabban, mint azoknak történetiben, kik hatalom fény bölcsesség 's vitézi tettek által jelesek voltak halandó társaik között. Istenem! milly sokféle bús tünemények lebegnek itt a' halálnak szemeink előtt.

Abimelech a' falról levetett malom-kőtül üttetett agyon. *Achilles* kigyócsipés; *Hercules* megmérgesített ruhák, *Semiramis* tulajdon fiának gyilkoló kezei; *Sisara* azon szeg, mellyet *Jahel* agyába vert; *Agathocles* mérges fogpiszkáló; *Cambyses* önnön kardja; *Xerxes* pedig tulajdon őrje által múlt-ki e' világból. *Saul* kétségbe esett, 's magát megölte. *Sardanapal* ön palotájában égett öszve. *Themistocles* mérget ivott, hasonlókép *Nagy Sándor*-is. *Pausanias* a' templom-

ban éhen holt meg. *Artaxerxest* fiának alattomos fondorkodási vitték sirba. *Pyrrhust* egy tégla ütötte agyon, mellyet véletlenül a' háztetőrül ledobtak; *Scipio* számkivetésben adta-ki lelkét. *Antiochust* a' férgek ették meg. *Romulust* a' tanácsbeliek öltékmeg. *Antonius* maga magát végzette-ki. *Kleopatra* kigyót akasztott melyjére, 's annak csipésétől rogyott össze. *Julius Césárt* több kinzói közt *Brutus* fogadott fia szúrta agyon. *Cátó* kardjába rohant. *Seneca* érvágás által múlt-ki. *Jovinian* a' szén' gőzzétől megfulladt. II-dik *Justiniánnak* orra levágatván élni megszünt. *Kopasz Károly* áldozatja lett tulajdon házi orvossának. *Vastag Károly* letétetvén szegény nyomorúlt állapotban holt-el. III-dik *Otto* megmérgesített kesztjük által végeztetett-ki. *Fülöp* Schachjáték közben szúratott agyon. *Habsburgi III. Fridrik* a' sok dinnyétől holt-meg. — Majd vége nem szakadna, ha mind azon nagyokat elő akarnánk számlálni, kik reménytelen, 's véletlen okok miatt vesztek-el életüket. Igy fizet a' világ! —

Ha továbbá e' világ' bóldogságát egy jó Fejedelem' keblében keresni akarjuk, ki népének igazi Atyja: itt-is olly körülményekre akadunk, mellyek miatt a' legjobb országlónak bóldogsága sem irigylendő. Milly nehéz a' kormány' súlya olly résztvevő uralkodóra nézve, kik azt érzik, mit népeik! Háborús úgy, mint békes idők folytonos foglalkozással töltik-el azon szivet, melly ezrekért emberszeretőleg ver! Fegyverzörgések, vérontások kinek okoz-

nak nagyobb szorongatást, és keserüséget, mint a' jó Fejedelmeknek? sőt ha az arany béke vészteljes küzdés után végre felderül-is, hányszor kell nekik a' sebek' gyógyítása végett olly eszközökhöz nyúlni, mellyek új sérelmeket termeszthetnek? A' legszebb béke sincs gond aggság nélkül, és gyakortább messze nagyon messze van az ohajtott belnyugalom, bátor a' külzavaroktól menten áll. Népet nemzetet bóldogítani, úgy hisszük, legnehezebb hivattatás e' világon. Milly sok csalódásoknak tétettnek-ki a' Nagyok csak azért-is, mivel mindent tulajdon szemeikkel nem láthatnak. Ha a' nap némellykor besötétedik, nem ő ennek oka; az árny a' holdtól jön. Éldelhet igen-is, nem tagadhatni, a' jó Fejedelem számtalan pompás gyönyöröket 's vigalmakat, mellyeket más alsóbb rendü, és sorsú magának soha, vagy nagy nehezen, 's ritkán készithet; de sokat vesztenek mindezek az ő mindennapiságok által; 's nem egyszer mu'sikai karhoz hasonlíthatók, mellynek páratlan összhangzata csupán arra szolgál, hogy a' szomorú lelkek' érzésit még nagyobb feszültségbe hozza. 'S végre ha üt az óra, melly a' királyokat-is az örök valóságba hija, a' fényes koronát, 's pálczát velek letéteti, minő számadás vár reájok?! —

A' nagyoknak-is van Parancsnoka,
Mindenek felett ragyog széke;
Hódol neki a' Mars' vérbajnoka,
Szegény, herczeg, 's a' dúsak' éke.

Koronások voltak ezen romok,
És ím' enyészetre leszálltak;
Nagy fényjöket most takarja homok,
Mellyben ők egykor dicsőn álltak. *)

Emberi sok gondok! milly telvék puszta hiúval. **)

Ki bővebben akarja tudni, mik légyenek a' földi örömök egy Királyra nézve, az hallgassa bölcs Salamonnak őszinte nyilatkozását, ki éltében bennek azonkép részesült, hogy halálát mit sem gyászolta a' nyomorgatott nép. „Mondám szívemben: nosza tehát merülj a' gyönyörök' bőségébe, használd a' világi jókat! De csak hamar tapasztaltam, hogy ezis hiúság! — — Jeles nagy munkákba fogtam, palotákat épiték magamnak, és szőlőket ülteték. Kerteket és gyümölcsösöket állíték. Halastókat ásaték magamnak: hogy azokból öntözgetném a' zöldellő gyümölcstermő fák' erdejét. Vettem szolgákat és szolgá-

*) *Auch Gebietern drohet ein Gebieter,*
Ueber der Natur steht hoch sein Thron;
Ihm gehorchen muss der Schlachtenwüther,
Ihm der Bettler, und der Fürstensohn.
Kronenträger waren diese Trümmer,
Zur Verwesung sanken sie hinab;
Ausgezogen haben sie den Schimmer,
Der sie wie ein Lichtgewand umgab.
Die Mausoläen v. Tiedge.

**) O curas hominum! o quantum est in rebus inane.
Persius Sat. I.

lóleányokat, számos házi cselédem vala; birtam csordákat, és számos juhnyájakat, többet mindazoknál, kik előttem Jerusálemben laktanak. Gyüjték magamnak ezüstöt és aranyat, összehalmozám a' királyok' és tartományok' kincseit; fogadtam magamnak énekes férjfiakat és asszonyokat, szerzék magamnak mindent, a' mi az emberfiait gyönyörködteti, poharakat és korsókat-is a' bortöltés' szolgálatjára. Valamit megkivántak szemeim, semmit megnem tagadám nékik; sem megnem tiltám szivemnek, hogy ne élne minden gyönyörüséggel; hanem örvendezék mind azon munkákban, mellyeket készitettem vala; 's ezt állitám fáradozásom gyümölcsének lenni, ha munkámnak hasznát venném. De midőn minden alkotmányaimnak figyelmes megtekintésökre fordítottam volna szemeimet; imé mindenekben hiúságot, és lélek gyötrelmet láték: mivel mi sem állandó az ég alatt." *)

Kincs, arany, 's gazdagság milly kevessé eszközlik a' halandók' bóldogságát, eleget példázza, 's hirdeti az egész száraz, és tenger. Hol vannak ama tündöklő kereskedő városok, mellyek hajdan az egész világnak törvényeket hoztak, 's ellenségeiket nem annyira fegyverrel, mint arannyal győzték-meg. *Sydon*, *Gaza*, *Tyrus*, *Trója*, 's *Karthágo* mind szegényül multak-el. A' pénz, és kereskedői viszonyok gyakortább a' leg-gazdagabbakat-is háború, 's más

*) Prédikátor Könyv II. Rész.

bal esetek által kuldús botra juttatták. — Vagy mit használnak a' kincsek, 's földi örömök annak, ki nyavalyákban sanyarog, 's azokat nem éldelheti?

A' béke, ha világ adja,
Igen csekély 's mulandó:
Azt csupán az Ég nyujthatja;
Földtül ő nem várandó.

Tekints körül az emberekre; 's lásd, milly temérdek okunk van a' sirásra. Ha az ész nem csillapítja könnyeinket, bóldogságunk bizonyára soha.

Seneca ad Pol. cap. 23.

Csak egy gondolat van, melly a' nagyobb 's kisebb halandókat a' földiek' mulandóságának, a' szerencse' változásinak, a' világ' álfortélyainak, 's a' legsulyosb szenvedéseknek közepén-is megnyugtathatja; és ez — a' halhatlanság' gondolatja.

VI. A' Halhatlanság.

Nagy Isten! mi vólna világod, ha mindeneket egy sírkő födhetne-bé!

Lehetetlen lelkünknek a' testtel, szellemi részünknek az anyaggal együtt elenyészni! — Lehetetlen illynemü halandóságot elfogadnunk a' nélkül, hogy a' Magasságbelinek tervére legsötétebb, 's kedvetlenebb árny ne háromljék; az egész világnak történeti homályba ne boruljanak; az emberiség felebbi helyzetéből ki ne üttessék; az erkölcs fő rugójá-

tól, 's annyi milliom szenvedők egyetlen egy vigasztalásoktól meg-ne fosztassanak. „Ha meg volna mutatva, úgymond *Bergier*, hogy az ember lelkének a' testtel együtt elkell veszni; az igazságok körében e' volna az emberiségre nézve a' legszomorúbb, 's megalázóbb; óhajtanunk kellene szívből, hogy ez mindenek előtt ismeretlen maradjon örökké.“ *)

De a' folytonos létet és életet hitték, remélték, sajdíták, 's óhajták már a' legrégiebb népek-is, és pedig közönségesen elannyira, hogy bátran állithatni: a' jövendő életnek hiedelme a' világgal egy idős. Olly fontos, és szent vala előttük a' halhatlanság, hogy egész a' visszaélésig vallatott, 's babonás tisztelkedésüknek forrásává lön. Azon szokás, mellyel a' nagy hirü Férjfiakat megistenesíték, őket mint a' nemzetek' őr-angyalit segítségre hívták, tőlük a' jövendő felöl tudakozódtak, kimulásuk után nekik több rendbeli tisztelkedéssel hódoltak, mire mutat másra, hanem hogy az ember e' világboli kiköltözése után-is életben van? Már Móses' törvényiben tiltatik a' babonák' elhárítása végett, hogy a' holtakat a' jövendő felöl ne kérdezzék. *Homer*, és *Virgil* erről mint régi szokásról beszélnek. Az Egyptomiak, kik a' bálvány-imádás' első alapitóinak tartatnak, nem csak a' lélek' halhatlanságát; hanem még a' testnek feltámadását-is hitték, öszvetekeredző kigyó által képezvén az öröklétet. Indiaiak, Chi-

*) Abh. v. der wahren Relig. III. Th. S. 192.

naiak, Szittyák, Galliaiak, Britanniak, Islandok, Amerikabéliek, sőt olly vad nemzetek-is, kiknél különben semmi nyilvános isteni tisztelet nem mutatkozék, birtak néminemü képeivel 's jeleivel a' folytonos létnek. Ezek bizonyára mindnyájan nem tanulták vallásokat az Egyptomiaktól. A' Zsidók átaljában illy bizalommal temették-el övéiket, kiknél Sárának 's Ábrahámnak sirja sokkal előbbi a' pyramisoknál. Maga *Bolingbrocke*, ki különben a' halhatlanságnak nem volt barátja, azt vallja, hogy ezen tanítmány régibb minden historiai ismeretünknél. *) És *Bayle* nyilván kijelenti, hogy a' vad népeknél-is találhatni bizonyságira 's jeleire. **)

Azonban mit vesződjünk hosszasan a' népek' évkönyveivel, vagy tornyos emlékoszlopokkal, gyászbóltokkal, 's temetkező szertartásokkal? Egy éles, és a' világtörténetiben körüljáró tekintet-is eléggé felvilágosíthatja bennünk a' halhatlanság' gondolatját. A' ki a' világ' szakadatlan fordulatin, gazdagoknak veszélyein, nagyoknak viszonyain, szegényeknek nyomoruságain, és az embereknek egymás utáni temetkezésin csak egy kissé-is szemlélődik, 's mellette a' jövendő létre semmit sem ád: az bizonyára nem láthat mást e' földön, mint a' rontás és enyészet' erőszakos nyomorult istentelen, és czélirányatlan rendszerét. Más alakban tünik-fel előttünk a' világ azon-

*) Oevr. post. Tom. V. p. 237.

**) Contin. de pensées div. §. 14.

nal; mihelyt a' halhatlanságról tökéletes meg-győződéssel birunk. Ekkor távoznak egünkről a' fellegek, elménk felvilágosodik, szivünk erősül, 's a' Teremtő szeplőtelen igazságban áll.

Vagy vegyünk körül gondolattal egy nyilt sirhalmat, mellybe most épen eresztették-le jólelkü felebarátunknak holt teteme. Elmélkedjünk róla, mi volt csak imént e' holt test? — Néhány órák előtt egy szabad öntehetőségü nemes Lény vala, csoda erőkkel felruházva, mellyekkel ő szinte a' tér', 's idő' határin túl hatott. 'S ime most mindennek vége van. Ugyan minő czélt ért e' nemes teremtmény? mit tett véle méltót a' hatalmas, és bölcs Alkotó, ha az embernek egész rendeltetése nem más, hanem itt egy két perczet nyomorúltan átélni, 's azután a' sötét üregbe, a' földnek mély gyomrába örökre leszállni? — Az egész látható természetben minden él; semmi, még a' legkisebb fűszál sem vész-el haszon nélkül — tehát csupán csak az emberre nézve, ki a' teremtésnek koronája, fogyatkozik-meg a' bölcs intézkedés? a' felséges gondolatok, nagy eszmék, tiszta kivánatok, 's jótévő érzetek egyszerre csak semmivé legyenek, 's belőlük még jobb fü se teremjen? Nem! — vagy nem készíté az emberi pályának tervét egy hatalmas bölcs és jó valóság; vagy itt végünk nem szakadhat egészen. — Ellenben milly felséges összhangzatú a' mindenség, ha feltesszük, hogy a' koporsón túl-is élünk; ereink 's tehetségeink itt a' tökélynek némi fokára jutván,

abban fogyhatlanúl előhaladnak, az igazság és szentség' gyakorlatiban mind jobban 's jobban erősödnek, és igy a' tökéletes Valósághoz hasonlóbbakká leszünk. Ekkor az emberszerető, 's jótévő nem tett hasztalan áldozatokat mások' javára, az erkölcs nem küzde hiában a' testiség ellen; a' hív, és szorgalmas polgár, a' jámbor munkás, és alattvaló, az ártatlan szenvedők szinte, mint az igazságtalan birák, kegytelen Elöljárók, titkos gonosztévők, családd és hűtelen szolgák, mindnyájan várhatják érdemlett jutalmokat, vagy büntetésöket. Szóval: az ember nem élt, nem törekedett és szenvedett hiában, mindezeket egy új élet váltja-fel. *)

Nem kisebb hévvel fejtegeti *Young Eduard* a' halhatlanság' gondolatját úgy annyira, hogy az ellenkezőt bolondság' ágazatának nevezi. Szánakodik azokon, kik kiirthatlan meg-győződésük' ellenére bóldogságokat egyedül e' földön keresik, 's arra szorítják. Felemelkedvén lelkének szárnyain ama bóldog honba, mellyben minden erős, és mulandóság nélküli, 's lenézvén földtekénkre, melly csupa árny homály vadonság és siralom' völgye, imígyen kiált-fel: „És még-is erre czéloz az ember, a' balgatag ember! minden gondolatiban, sohaj nélkül temetvén-el mennyei reményeit. A' föld' rabja, a' hold alatti korlátos lény minden kivánatival a'hoz

*) Bővebben értekezik erről a' „Neue Theolog. practische Monathschrift v. Linz V. Jahrg. 1807. I. B. S. 336."

ragaszkodik, a' mi itt van, holott néki azok a' végre adattak az Égtől, hogy a' Véghetetlent kövesse, 's oda jutni iparkodjék, hol a' Seraphok Isten thrónja mellett az élet-fájának gyümölcsét élvezik.“ *)

O! bár azok mindnyájan, kik halhatlan lelküket mulandó csalódásoknak olly könyelműleg áldozatjává teszik, jobban szívekre vennék méltóságukat, 's rendeltetésüket! bár azon erős lelküek, kik átaljános mulandóságot olly vakmerően vitatni bátorkodnak, csak egy két perczig elmélkednének nyugottan, és komolyan e' rémítő képzetről: Enyészet! — tapasztalnák valóban, miként retteg tőle lelkünk!

De ha szarándokok vagyunk e' világon, és csak sirunkon túl fénylik édes Honunk; ha az oda vezető ösvény tövisekkel rakott, és örvényekkel; ha olly sok ál és tekervényes utak vagynak, mellyek az embert czéljától eltávolítják; ha néki szerekre van szüksége a' szerencsés utazásához, és mint Candace Királyné' Komornyékjának, midőn a' Prófétát olvasá, meg kell vallani: hogyan értsem én ezt, ha nékem előbb valaki meg-nem magyarázza! ha a' vaknak vezetőre, a' gyöngének pedig támaszra van szüksége; — Hol a' biztos Kalaúz? hol vannak a' szerek? Mellyik bölcs, vagy nemzet talált reájok? Várhatók ë emberi észtől? — Vagy tán fellelhetjük mind-

*) E. Youngs Klagen. I. Nacht.

ezeket egy téres könyvtárban, hol a' világ' minden tudósai léteznek?

VII. Világi Bölcsesség.

Buvárkodás egy Könyvtárban.

Hálás üdv néked drága könyvtár! melly az ó, 's új világ' elmeszüleményeit hű kebledben gondosan őrzöd, 's fentartod. — Szent érzettel jelenekmeg mély csendü körötökben századoknak jelesb fiai, kik ritka lelki-tehetségeiteket érezvén szakadatlan hévvel, 's munkássággal küzdétek az eszmék' téres mezején. Azt vélné az ember első pillanatra, hogy illy temérdek vallás, és nemzet különség nélkül több évek által egybegyültt nagy gondolkozók között, illy fényes raktárában az okoskodásoknak csak kérdezni, 's nem kutatni szükség; mi a' szép jó nagy igaz és szent; de — milly távol esik reményünk a' teljesedéstől! — Akar merre tekintek, gőgös elbizottság, irigykedő surlódás, 's borongó felhők mutatkoznak; a' filosofia történet ellen, a' politica nemzeti jog ellen, az álszép lelki 's valódi ellen, tervek tervek ellen, 's vélemények az igazság ellen táboroznak. Hányan szerzettek magoknak nagy nevet, kiket a' később kor kicsinyeknek kiáltott! Hányan imádtattak istenek gyanánt, 's az idők' viszonya eltemette koholmányikat! Itt állnak egymás mellett két Férjfiak, 's alapszabályaik annyira vannak egymástól, mint ég a' földtül. Egyik a' Magas-

ságbeli' trónjától kölcsönöze világosságot; a' másik ezt feleslegnek tartván, felhevült önképzölődésére épitett, 's kortársaitól azt kivánta, hogy máskép ne gondolkozzanak, hanem mint ő. A' következő századnak szelleme felállítá ugyan ez iránt határzó birói székét; de sajnos! maga-is új örvényekbe bonyolódott. Itt dicséri a' szerző azon időszakot, mikor erkölcs virágza törvények nélkül; oldala mellett egy harmadik álmélkodik, hogy törvények erkölcs nélkül divatoznak. Ennél az erkölcs minden, annál csak hiú ábrándozás. Itt a' polgárzatot vallásra épiték, amott a' vallást polgárzatra. Itt az igazság' szigorú kivánati szinte kőtáblákra metszvék, 's védelmezvék; ott még az Isten' parancsai-is az illemény' hatósága alá vetvék. Itt egyenetlenséget szakadást láthatni, és csak hát megett alattomban nyilatkozik az egyezés utáni sovárgás; ott meg a' szűnteleni háborúnak átellenében áll az örök békének széke. — Valljon mi lett a' messzeterjedő korlátokból, mellyek közé rendezék magokat az egyház, és polgárzat' közjogtanárai (Publicistae)? Mi következménye iszonyú bőségü értekezéseiknek? Többnyire ollyanok, kik őket soha sem olvasák, vas vesszővel határzákel sorsokat. Az egész világ' láttára 's hallattára végh hez ment alkudozások, sarktörvények, arany Bullák, Egyezések, szent békekötések, 's az Országtörvényszékeinek Itéleti, mellyek különben a' népek' nyugalma örökös alapjainak, 's támasszainak tartattak, vagy meg erőtlenítvék, vagy egészen el-

hagyatvák. Ott látom a' nemzetek' törvényét tüzesen oltalmaztatni, 's mellette van egy útmutatás: miként, 's mikor lehet a' nyilvános szövetségeket felbontani, 's megszegni? Itt egy nagy Férjfiú szabad mezőt nyit a' nemzeteknek, mellyet egy másik mindenek előtt komolyan elzár. Majd minden nyelven zengnek egy bóldogabb országlásnak legválogattabb szabályai, 's a' felső helyeken még-is gyakortább majd a' pártos nép' változó kénye, majd egyetlen kormányoz iszonyú Machiavelli elveivel. Milly felséges alakban tündöklik a' követelések' nézőhelye a' kölcsönös kezességek mellett! minő pontosan, 's híven mellékelvék az eredeti irományok a' fényes bünfeledésekhez (Amnestia); csak hogy az utókor-is tudja, mit hiteles oklevelek szerint inkább felejtenünk kellene! — Itt mutatkozik ama nehéz mesterség: mikép rendezhetni, 's kapcsolhatni együ tartósan a' polgárzatokat; ott pedig miként bonthatni, 's ronthatni-el azokat. Végtére látom a' közjövedelmi ügyek' tudományát-is, a' polgári testületeknek életingerlő elemét száz meg száz idomú szabályaival együtt, és az aranyozott küljelt következő aláirással: „Adóznunk, 's halnunk kell mindenütt.“ —

Szivem dobog, ha különösen a' történetiratokhoz fordulok. Igen sokat mond czíme, és szent a' kötelessége. Nagy hivattatás: emberiség' oktatójának, 's a' tapasztalás' lelkének lenni! De milly keserűvé válik munkám, ha készítményeikből bölcsességet akarok meríteni. Változó sokféle az előadás,

és kilátás. Most szinzés, most árny, majd korszellem, 's tekintet által csalódom. Ugyan azon egy dolgot majd annyiféleképp láthatni, a' hány az iró; egyik így, másik amúgy terjeszti elő, mindenik harczol a' maga állítása mellett, bátor a' történt dolog csak egyféleképp lehet igaz. Mit mondjak az utazások' leirásiról? — Ez miután fáradhatlanúl bejárta a' világot, keresztül vitorlázott a' tengereken, számtalan városokat és szokásokat látott: gondosan feljegyzett ismereteit és tapasztalásait csinos kötetekben bocsátja közre. Nem sokára másik utaz utánna, ki hazatértekor fő kötelességének tartja hirdetni, hogy előzője nem helyesen látott, s' nem mondott igazat. — Hogy egyes nemzetek' történetirói ritkán mentek a' részrehajlástól, erről vitatkozni sem kell. Hát ti elegytudományú tárkönyvek! mellyeket nem egyszer az alacsony haszonkereset, és dicsvágy hizlal olly rendkivüli vastagságra! ki fog tőletek majd jövendőben tanácsot kérni? Többnyire csak egyiptomi pyramisokkint fogtok állani inkább bámulás, mint használás végett.

O Filosofia! te tudományok' kellemes ajkú, csoda alkatású, 's buzgón imádott bálványa! mi lett azon századból, mellynek magasztalt bélyege a' te neved vala?! Itt állok meg, odahagyván az előidőt — hiszen szerinted ez valami elavult és molyette köntös, mellyel csak gyávák takaródzanak, itt állok a' te legújabb, egymással szünetlenül ellenkedő, mozgó 's fészkelődő hires Tanácsnokid előtt

Alig merem felnyitni számat; mert átellenben látom a' tüzes, és mindent letipró műbirák seregét, felettem pedig a' következetlen ádáz korszellemet. — Működésedet mutassák inkább szüleményeid. —

Ha valahol, bizonyára az ősz Aesculap' szülöttjeinél, az orvosi tudományban, melly az élet 's halál közt olly sokszor biróskodik, kellene ohajtanunk, hogy az ellenmondások, 's ellentételek már egyszer megszünjenek. — Ott vagynak a' lelkségesek, (pneumatici) szerintek a' lélek minden; belőle származik a' test, melly nem más puszta gépelynél; munkálódási pedig bubajáték. Átellenben állanak a' test-tudományúak (somatici); kiknél a' test, az anyagi alkotvány egyedüli 's legfőbb, mellyből lassankint, 's módszerüleg folytonos tökélyesülés által fejlődik ki a' lelki, alávetve maradván mindenkor az anyagnak. Távolabb láthatni két küzdő felekezetet. Egyik a' testnek átaljános tehetőséget 's mivelődést: másik inkább szenvedékenységet, és fogékonyságot tulajdonít neki. Ott az egész testigépelyezet magától jő létre, él, táplálódik, 's tartatik fen, sőt tulajdon ereje által uralkodik a' külvilág' érdeklésein-is; itt meg inger 's nogatás nélkül nincs élet. Hát a' sok természetvi'sgálók, vegytaniak, 's erőmüvészek! ezek jobbadán mindeneket hydrauli, dynamiai, 's chemiai rokon-szabályok, electromi, galvanismusi elvek szerint akarván fejtegetni, nem ritkán olly bonyolódott 's tévelygős angolykertbe visznek bennünket, hogy, ha csak a' természet ma-

ga, vagy a' régi 's annyiszor megerősült tapasztalások nem segítenek rajtunk, a' szabadulás lehetetlen.

Mit szóljak a' temérdek röpiratokrúl, a' napi, heti 's havi lapokrúl? Igaz, hogy sok jó találtatik bennek; de hányszor akadunk olly fiatal hősökre, kik némi szabadabb olvasás által feltüzesülvén bőszülten rántanak kardot még az érett 's olvasott férjfiak ellen-is; gondolatikat csinos boritékú kis könyvetskében gyakran teli epével közrebocsátják. — Minthogy éltünk' akármelly részében, 's akárminő foglalatosságunkban-is ki sem találtatik ollyan, ki gondolkozó 's cselekvő körére nézve, kivált ha nyilvánságra jut, minden tartozástól ment, és szabad lenne: kétség kivül e' felett az irók sem fognak valamelly ismeretlen kiváltsági joggal birni. Az út, és mód reájok nézve különféle lehet, de fő irányok és czéljok csak egy: a' hazának 's polgártársaiknak valódi szükségeit, érdekeit felfogni, 's a' mindennapi életre foganatosan hatni. Mennyire felel-meg kiki e' magas feladásnak, az olvasó közönség szünetlen kutatja; mert csak ez az, mit mindegyik ohajtva ohajt, örömest lát, és hálával vesz. A' bóldogtalan szóváltások, rágalmazó zajgások ide nem tartozhatnak; ezek csak akadályára szolgálnak az elmés jó kezdetnek, 's későn korán unatkozást szülnek a' nemesen érző szívekben.

De elég! — elhallgatom a' csillagászokat, kik messzelátócsőjökkel az égi boltozatot méregetik; a' kecsegtető dísz és mesterműveket, — hiszen a' szép

művészetek' birái még a' szépnek eszméjén sem egyeztek-meg, 's hány költő festő képfaragó 's metsző fordítá tehetségeit alacsony tisztátlan 's káros készitményekre?! — Csak egyet kivánok tőletek régi 's új világnak bőlcsei tanulni. Nincs fontosabb tárgy ember előtt a' feddhetetlen jelen, 's jövendő létezetnél. Jeleljétek-ki nékem erre nézve a' bíztos útmutatást, a' csalhatlan vezért, 's alkalmas könyvet — azon könyvet t. i. melly hiteles kezektől iratva, az örökség' tervét, 's az emberiség' rendeltetését valódilag magában foglalja; azon könyvet, melly a' tudósokra szinte mint tudatlanokra, a' gazdagokra mint szegényekre, a' Fejedelmekre mint koldusokra, a' szerencsésekre mint szerencsétlenekre, a' bünösökre úgy, mint azokra nézve, kik még szeplőtelenül állanak, fontos és szükséges; azon könyvet, melly soha sem avul-el, 's vénül-meg; szóval melly az egész emberiségre különség nélkül illeszthető légyen. — Meg-engeditek, ha helyettem sötét sírbóltjából *Rousseau* felel: A' kivánt vezér Názárethi Jésus; a' könyv pedig az ő Evangelioma.

VIII. Az Evangeliom' feltüntekori világ' állapotja.

Nem volt tán soha alkalmasb időpont arra, hogy az elfajult emberiségnek gonoszságát egy második vizözön boszúlja, mint mikor Judától elvétetett a' fejdelmi pálcza; 's Róma uralkodott a' világon.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Rómának lángesze 's politicája, melly mindig azon iparkodott, hogy az erkölcs és igazság' romjain fő Parancsnoka lehessen minden nemzeteknek, fegyverének nagyobb súlya által annyira vitte végre a' dolgot, hogy a' páratlan elfajultságnak valóságos tüzhelyévé lön, honnét a' gonoszság szerte szét szikrázott az egész világban, és ugyan ott ismételt viszonhatással élesztetett. *Tacitus* Rómát „minden vétkek, és szemtelenségek' közép-pontjának nevezi, hol mindkettőjöknek nem csak lakhely, hanem még tisztelet és becsület-is adatik.“ *) Itt állította fel a' politica a' nemzeteknek minden isteneit, nem törődvén azzal, akármillyek légyenek, csak hogy általok a' pénzt, és népeket magokhoz húzhassák. Itt ollyan istenek-is tétettek az oltárra, kiknek, ha emberileg tekintjük-is őket, inkább bünhödniek kellett vólna. A' fajtalanság, megszeplősítés, és házasságtörés isteni gyakorlat, 's áldozatkép divatozott. Egyedül a' hon, és trón ellen nem vala szabad vétkezni, a' többi tartozások önkényre hagyattak; és ez mind a' római felvilágosodás' szakában történt. Ha itt ott tudósb nézetek, és szülemények mutatkoztak-is, ezek többnyire csak az emberek' csalására 's rontására szolgáltak. A' Filosofusoknak legnagyobb része úgy hódolt a' pórnép' babonáskodásának, mint a' nagyobbak' hitlenségének. Közönségesen azon filosofiai rendszer nyert egyebek felett kedvet, melly az ér-

*) Annal. XV. 44.

zékiségnek hizelgett. Iszonyú volt a' fényüzés, mint eredménye a' meghóditásoknak, győzedelmeknek és zsákmányoknak, kétség kivül ezer meg ezer bal, 's elő-itéletekkel párosítva. A' meg-gazdagodott római, vagy inkább szerencsés rabló, már nem csak ásiai pompát űzött; hanem rabszolgákkal-is környöztetett, kiket örök gyalázatjokra magok a' római törvények sem tekintettek úgy mint embereket. O! minő rémitő jog alatt lehettek ezek, midőn személyök vagyonuk 's életök csupán uruknak vad kényétől függött. Ha el-öregedtek, vagy meg-betegedtek, szigetekre vitettek, 's ott hunytak-el éhen. Tanúbizonyságaik kinzás által vétetett-ki tőlük, 's a' legkisebb hiba miatt majd halálig verettek. Még *Cató* is oda adta pénzért rabszolgáit buja életre. Midőn egy bizonyos római, kinél illynemü szerencsétlenek négy százan voltak, megölettetett, mindnyájan halálra itéltettek. Igy holt-ki az emberi érzés, 's az erkölcshöz illő igaz vonzalom. Innét következett, hogy rómának legkeményebb törvényei, és rendszabásai-is sikeretlenek maradtak; mert nem volt, mi a' lelkiismeretet kötelezte volna. A' kisdedek, ha atyjoknak nem tetszettek, kitétettek, és ez még emberi vonásnak nézetett; mert meg-is ölethettek volna. Minthogy továbbá a' telhetlenségnek közönségesen elválhatlan társa a' gőg: ez okra nézve a' zsarnok rómaiak nem elégedtek-meg azzal, hogy több Királyoknak koronáit elrablották; ezeknek még hölgyeikkel, 's gyermekeikkel együtt gonosztévőkkint láncz-

ban kelle diadalmas szekerüket kisérni, a' pórnép' gúnyjait békével tűrni — mi több, ha nekik úgy tetszett, meg-is halni. Ezen tettleges dolgok mind hiteles Tanúbizonyságokon alapulnak. *Sallust*, *Cicero*, *Tacitus*, *Seneca*, *Plutarch*, *Sveton*, *Justin*, *Tertullian*, 's mások illyesekről bővebben értekeznek.

A' világ' fővárosának példája szerint éltek a' körüllévő gyarmatok, és tartományok-is, sőt úgy szólván mindnyájan, kik kereskedés, alattvalói, vagy hódolati viszonyoknál fogva vélek öszvekötésben voltak. A' Flórának innepe épen olly féktelenül tartatott a' tartományokban, mint Rómában. Egyik a' másikkal közlé gonosz erkölcsit és szokásit. Nem csak a' történetirás, hanem romjaik 's maradványaik-is bizonyítják ezt. „Az ércz lámpák, mellyek Herculanum' düledékei közt találtattak, mind annyi emlék jelei az ottani lakosok' elme, és szívbeli romlottságoknak.“ *)

Görög ország, melly az uralkodó Rómánál politicai vetélkedéseire nézve sokkal alább volt, babonás hitére, és romlottságára nézve tökéletes egyensúlyt tartott véle. Kedves nyelvével együtt a' bujaságnak mindenféle készitményeit-is oda hordta.

Annyira nyitva állott Athéna a' világ' minden isteneinek, 's kigondolható vakbuzgóságinak, hogy közmondássá vált: Athénában több isten van, mint ember. Ott volt az ismeretlen istennek oltára-is. Hir-

*) Encycl. Art. Herculanum.

teljes neve, filosofiája, és szép mesterségei által az egész világnak szemeit, és kincseit magához vonzotta. Mindenik, ki finomítani akarta izlésit, oda kivánkozott 's utazott, hol egyszersmind Epicur' elveivel megismerkedvén, honjába többnyire mint elpuhult korcs, ritkán mint művész tért vissza. Görögországnak városai közt nevezetesb volt Korinth, Achájának ékes fő 's kereskedő városa, melly gazdagságra, fényüzésre, 's mulatságokra nézve mindnyáját felülmúlta. A' ki csak sietett élni, az az: vagyonát erejét és egésségét elakarta temetni, mind Korinthnak tartott. Fő helye volt az erkölcstelenségnek. Mivel pedig az ottani viselet, és tartózkodás sok költséggel járt, közönségesen az mondatott „nem lehet mindenkinek Korinthba utazni." Midőn *Rousseau* Spartának, és Görögországnak erényeit magasztalja; kétség kivül bölcsőjökrül, vagy azon időszakról szól, mikor még egyszerü szokásokkal birt mindkettő. Hasonló mértékben divatozott a' romlottság Macedoniában és Ásiában; a' hol pedig a' szegénység szükebb korlátok közé szorítá, ott többnyire vagy rabszolgaságra, vagy legdurvább tudatlanságra, 's pogányságra fajzott-el. Igy volt a' Partusoknál, igy Mediában, Persiában, 's Indiában-is, kiknél meg jegyzésre az legméltóbb, hogy legnagyobb zabolátlanságok mellett sem valának bóldog népek. — A' Zsidó nemzet megkülönbözteté magát ugyan egyetlen, és igaz Isten' vallásával; de religiójuk' valódi lelke meg volt bezzeg fertőztetve temérdek hiú szer-

tartásaikkal, keblében támadott hamis felekezetek, bal vélemények, 's azon vérengző háborgások által, mellyek utoljára egész nemzeteket határtalan veszélybe döntötték. Egy szó mint száz, a' világ' állapotja akkor nem volt bizonyára más, mint merő rendetlen fényüzés, zsarnokság, 's irigykedő szegénység' szenvedelmeinek bóldogtalan keserü vegyülete. Az elhatalmazott konkoly mindenütt elfojtá az erkölcsöt, 's felséges czéljától messzetávozott az emberiség. — De a' halandók' eltörlése már többé nem volt a' Mindenható' akaratja. Megjött az idő, mellyben kinek kinek irgalomra, és segédre vala szüksége. Felütődött az örök tervnek vigasztaló lapja, mellyen mennyei fényben ragyogtak emez üdvös igék: Kegyelem, világosság, és megbékülés. Az égi fő-oltalom leszálla hozzánk legörvendetesb üzenetével: mert nem jött világot büntetni, hanem szabadítani.

IX. A' Keresztény Religiónak Szerzője.

Tagadhatlan, hogy az ismeretes világ' részeinek legnevezetesb történetei közé tartozik Názárethi Jésus' születése, ki Dávidnak nemzetségéből vette emberi származását, *) 's kit az idők' teljesedésében a' Magasságbeli csudák közt, a' végre küldött hozzánk: hogy a' felebbről várt közbenjárónak, 's Békéltetőnek szentséges tisztét végezze; az ő minde-

*) Sz. Máté I. Rész.

neket boldogító mennyei tanitásával világoskodjék — légyen út igazság és élet. Kevesen — még talán egy józan sem lépett-fel az okból, hogy sarkigazságait és szabályait gyöngíteni, vagy semmisíteni szándékozott volna, noha találkoztak már számosan, kik önbélátásoknak szerfelett engedvén, különféle szin, 's ürügy alatt ohajták azokat felvilágosítani, 's az élet' rendes mivoltához alkalmaztatni. E' terhes foglalkozásban nem ritkán a' halandókkal született gyöngeség, és gyarlóság miatt nagyot botlottak; mit azonban az élesben látó elme, a' részrehajlástól, elő- 's bal itéletektől szabad lélek fáradhatlanúl igazgatni 's javítani törekedett, részint a' felállított épületek' döntögetése; részint pedig a' czélirányosabb szabályok' alkatása által.

Mély elméletbe, szinte rendkivüli bámulásig ragad minden figyelmes vi'sgálót Jésusnak ama nagy merénye, 's vállalatja, mellyel ő az egész világ előtt kiállani bátor volt. Mikor két túlság harczolt ellenségesen: a' legnagyobb romlottság a' szigorú erkölcstanítással, a' világosság a' setétséggel, a' bűn a' bocsánattal, a' pokol a' mennyel, 's a' halál az élettel: akkor lép fel láthatárunkon a' jótévő keresztényi felvilágosodás' sugaraival környözve. Elhatározott 's ingadozatlan akaratja: az elfajult világot az erkölcsiség' mezejére téríteni; ott nem csak az eloltott fényt életre hozni, hanem újjal-is erősíteni, a' féktelen indulatok ellen hadat indítani, 's az embereket arra birni, hogy oltáraikról a' közönségesen

kedvelt hamis istenek' képeit, oszlopait le-döntsék, 's romjaikon az egy Istent imádják. Eltökélett szándéka olly Religiót alkotni, melly minden éghajlati hatalmasoknak úgy, mint alattvalóknak kötelességeit és tartozásait nyiltan megmutassa, a' testi érzéseknek legkevesbé se hizelkedjék, 's felséges igéretinek teljesedését egy jövendő világra hallassza; religiót, melly nem csak a' lélek' halhatlanságáról; hanem a' testnek feltámadásáról-is kezeskedjék; olly titkokat terjesszen-elő mellyeket halandói elme okosan ugyan hihet, de ön magára hagyatva soha meg nem foghat; religiót, melly városokon, tartományokon, tengereken, hegyeken 's völgyeken elterjedvén, egész a' világ' végezetéig tartson. — Egek! minő hallatlan vállalat ez! Már az első pillanat mutatja, hogy ezen mű nem csupa emberi szülemény.

Feltünte óta számtalanok fáradoztak, hogy e' páratlan 's rettenthetetlen szent Hősnek és Bölcsnek, ki magát több izben Isten fiának nevezte, sőt istenségét bé-is bizonyította, szép tanúságos characterét voltaképpen megismértessék. *Bossuet*, *Condillac*, *Calmet*, *Bergier*, *Massillon*, *Perrouseau*, *Pascal*, *Graser* és *Rousseau*, nem emlitvén másokat, a' legfelségesebb vonásokkal rajzolták őt. Példáúl itt néhányat felhozok:

„A' keresztény religió' Szerzőjének e'kint ir *Schwarz*, Charactere olly tündöklő, hogy magára kell vonnia mindenkinek figyelmét.

Éltének első szakát homályban, 's magányban töltvén, 30-dik éve fordultával, mikor már t. i. zsidó szokás szerint a' tanitók nyilványosan felállhattak, kezde munkájában foglalkozni, az az: igazságot terjeszteni, ez által az embereket jobbítani, 's a' valódi bóldogság' elnyerésére alkalmassá tenni.

Tanitásmódja egészen hallgatóinak inségeihez és tehetségeihez vala szabva. Eleve csak a' figyelmet, 's erkölcsi érzést ébrengette, hogy annál foganatosabban mutathassa az érzések' általjános változtatásuk' szükségességét. A' könnyűkről nehezebbekre halkal 's fokonkint ment-át, több előítéleteket-is kémélvén, csakhogy az igazságtól el-ne vaduljanak. Azonban a' milly kész volt leereszkedni hallgatói' gyöngeségihez, olly szigorún viselte magát, ha igazság' dolga forgott kérdésben. Ekkor ellenszegült az elő - 's bal-itéleteknek, napfényre hozván a' hamis fogatoknak kárhozatos eredményeit, ha mindjárt azt látta-is, hogy ezen bánása nem mást, hanem gyülölséget 's üldözést, sőt halált okozna neki.

Előadása távol volt a' száraz tanodai hangtól. Nem szoritá szent ügyét rideg falak közé mint számos hajdani beburkoltt rejtélyesdiek, nem idomítá fellengős, majd érthetlen bölcsekkint mesterséges rendszerek által, hanem együgyü tiszta lélekkel meg fogható értelemben adta elő alkalmas okoskodások, hasonlítások, képezetek, hasonlóságok, példázatok, 's több efélék által. Az egész szellemi 's testi világ engede neki, minden környülményt tudott használ-

ni a' nélkül, hogy valamelly izetlen feszességbe bonyolódott volna. Egyszerü volt bizonyitása, többnyire: „bizony, bizony mondom néktek“ 's ellenségei mit sem tudtak reá válaszolni. O! minő hóditó erővel birhatott szerény igaz méltósággal teljes jelenléte, határtalan munkás szeretete, hallatlan ékes-szólása, vidám 's nyilt arczájának vonásival párositva, csak hallgatói tudhatnák elbeszéleni, kik nem egyszer vallották: „úgy tanított, mint a' kinek hatalom adatott.“

Ki olvashatja, vagy hallgathatja magasb érzés nélkül a' Samaritanusi asszonnyal tartott beszélgetését; a' tékozló ifjúról vett példázatot; azon szerencsétlen, 's bóldog vándort, ki rablók' kezeibe esvén örök tanuságunkra fel-lelte az igaz emberszeretőt, vagy azon végbucsut, mellyet vett barátitól halálát előző estvén ájtatos imádságok közt?

Ha méltán csudáljuk *Socratesnek* tanításmódját, és *Xenofonnak* Socratesi emlékét, még inkább csudálhatjuk őtet János Evangelistában.

Fő iránya volt az igazság terjesztése: azért nevezte ezt munkájának. A' római tanácsbelinek, ki őtet rendeltetése felöl kérdezte, imigyen felelt: „Eljöttem a' világra, hogy az igazságról bizonyságot tegyek.“ Maga magáról pedig kevéssel halála előtt ezeket mondotta: „Atyám! eljött az óra; dicsőitsdmeg a' te fiadat. A' mint hatalmat adál neki minden emberen, hogy nékik örök életet szerezzen, és hogy megismérjenek téged egyedül igaz Istent, 's

a' kit küldöttél, Jésus Krisztust. Én téged a' szerint dicsöitettelek e' földön; a' munkát elvégezém, mellyet rám bizál, hogy megcselekedjem."

A' jótévőség, igazság' hirdetése, 's az igaz Isten' megismerésének, és illő tiszteletének terjesztése olly annyira szivén feküdt, hogy mind ezeket legkedvesebb eledelének hivta.

Milly felségesen szól a' legfőbb Valóságról: „Ó mindenség' Ura, szent Atyánk! — bár a' te szentséges terved, melly az emberiség' bóldogítása, beteljesednék! Légyen meg a' te akaratod miképen menyben azonképen a' földön-is! — Igy tanitá imádkozni követőit, illy érzésekkel számolhata kiki rokonságára. „Csak az, a' ki az Atyám akaratját cselekszi, az én Anyám, Bátyám, Öcsém, Néném és Hugom." Ugyan ezen fiúi készség szülte benne ama határtalan, és csüggedni nem tudó nagylelküséget, mellyel legkeserűbb szenvedéseit-is békesen türte. Nem volt ő érzéketlen fájdalmiban, mint a' Stoicusok; de azért még-is szives engedelmességgel fogadta azokat. „Atyám! ha lehetséges, vedd-el e' poharat tőlem; mindazonáltal nem az én akaratom, hanem a' tied legyen."

Nem gúnyolta üldözőinek fenyegetéseit, inkább megismérte 's tisztelte biráinak törvényes hatalmát, szerény és józan ésszel támogatván ártatlanságát; szóval egész viselete nemes ön megtagadást, mérséklést, 's magán való uralkodást mutatott. Ha vendégségekre hivattatott, megjelent, 's érzékeny részt

vett Felebarátinak mint örömeiben mint nyomorúságaiban. Mindenkor egyenlő, csendes, nyúgodt, és szívből alázatos volt, távol minden hiú dicsvágytól, és fényüzéstől, — a' nélkül azonban, hogy a' világot kerülte, vagy némelly Filosofusokkint büszkélkedett, vagy a' henye életre epicuri hajlandóságot mutatott volna.

Soha sem lehet nagyobb dicséretet mondani egy emberről, mint róla mond egyik követője: „Körüljárt, és jót cselekedett.“

Szakadatlanúl mások' bóldogításában fáradozott, bátor jutalma nem volt egyéb gyülölségnél, üldözésnél, és halálnál. Annyija sem vala hova fejét lehajthatta volna. Minő szelidséggel tűrte tanitványinak tanulatlanságukat, gyarlóságikat, 's fogyatkozásikat? Még a' halál' kinjai közt-is megemlékezett anyjáról, 's barátjáról.

Kimeríthetlen vala szeretete ellenségei iránt. Könnyeket hullasztott, azon város' látására, melly őtet üldözte, tudván enyésztét; hős lélekkel könyörgött kinzóiért Isten előtt, mondván: „Atyám! bocsáss meg nekik; mert nem tudják mit cselekesznek.“

Halálos ellenségeitől sem félt, bátran szólitván-fel őket: „Ki az, ki engem büntét miatt vádolhat?“ 's puszta, vagy hamis vádlásnál mást nem tudtak felhozni.

Maga Pilátus, ki különben nem igen kedvelte az erkölcsöt és igazságot, megmosván kezeit, nyilván vallotta a' nép előtt: „Ti lássátok, én büntetés-

re benne semmi okot nem találok;“ 's Judás a' hivtelen tanitvány, ki őtet elárulta, felébredt lelki-ismeretének furdalásai miatt kétségbe esvén „Vétkeztem, igy kiálta fel, eladván az ártatlan vért.“

Hol találhatni illy önmagával összhangzó feddhetetlen charactert, mint Jésusé? *)

Milly felséges, és szép izlésü *Jenischtől* készült rajza!

„Az Isten Fia, ezek az igéi, a' régte megigért 's várt szabadító, úgy lép-fel e' föld szinén, mint ember' fia. Csendes uralkodással, mint Isten, teremtményei közt jár köröskörül hasonlón egy Királyhoz, ki szolgai ruhában utaz, 's vi'sgálódik országában. Isten' egy szülött fiának, 's az emberiség' Megváltójának dicsőségével ragyogott mindenütt, felülhaladván Ábrahám, Dávid, és János' ideáljait. A' Magasságbeliről nem úgy beszél mint szolga, hanem mint fiú; tanácsiról, 's végzésiről nem következtetés, hanem mint részvényes; a' láthatatlan világról mint honjáról, mellyből csak rövid időre szálla földünkre az üdvös terv' kivitele végett. Rendkivüli méltóságát nagy tettek által bizonyitja bé, millyeket még senki sem vitt véghez; olly tettek által, mellyek erkölcsi oktatásra, jobbitásra 's bóldogitásra czéloznak. Szelid tiszta, 's tökéletes pályája egy valódi példánya az Isten előtt kedves életnek, tisztéért mint vértanú; az egész világ büneiért pedig mint engesztelő áldozat múl ki legkinosabb halálal.“

*) Handbuch der christl. Religion I. B. S. 73.

Azonban milly csudálatos! épen halála fejti meg a' nehéz talányt, 's oldja-fel a' csomót. Az isteni szentség és igazság ez által jelen meg az ő fényes dicsőségében, az egész természet' borzasztó megindulásában hallatszik e' szózat: „Ember igazságot tanúlj!“

Halála lett valóban Istenre nézve a' szeretet, igazság és szentség' nyilvános bizonysága; Jésusra magára nézve engedelmesség, szeretet, és hős áldozat; az emberekre nézve pedig elégtétel, 's kibékültetés.

Itt kezdődött Üdvözitőnk' történetének dicsöitő szaka, engedelmességének jutalma, követségének erősítése, 's érdemeinek koronázása.

Három nap múlva győzőleg kel-fel sirboltjából az élet' Ura, 's reá tüstént kiviláglik minden — személyének méltósága, küldetésének czélja, 's tanításának szelleme. Most a' bóldog várakozás tetté vált. Győzedelmesen támad-fel a' nagy Holt, szava az egész természeten keresztül harsogván „Halál! hol van a' te fulánkod?“ Az emberiség ezt hallván új életet érez lelkében és szivében, mert tudja már bizonyosan, hogy halhatlan.

Negyven nap után láthatókép megy-fel mennyekbe — Ura, 's védője a' megváltott emberi nemzetnek, az itélet' napján pedig biránk. *)

*) Sollte Religion den Menschen jemahls entbehrlich werden? p. 65.

Rousseau, midőn a' keresztény Religió' Alapitóját fontolgatná, elragadtatván felséges tulajdonitól, azon vallomást tette, hogy tanitása, 's életrajza valami emberfeletti. Következők szavai:

„Megvallom: úgymond *Rousseau*, az Irás' felsége álmélkodást szül bennem. Az Evangeliom' szentsége mélyen hat szivemre. Nézzétek a' Filosofusok' könyveit, milly csekélyek ehez képest minden ékeik mellett! Lehetséges ë, hogy illy felséges, és még-is egyszerü könyv csupán ember' munkája volna? hogy az, kinek történetét elő-terjeszti, csupán ember legyen? Tehát ez a' hangja a' zajongó heveskedőnek, vagy egy dicsvágyó felekezetesnek? Minő szelidség és tisztaság ragyog erkölcseiben? milly bájló kedvesség előadásában? milly fenség alaptételeiben? minő mély bölcseség beszédeiben? milly lélek-jelenség finomság és pontosság feleletiben? milly uralkodás az indulatokon? Hol van az az ember, hol az a' bölcs, ki igy működni, igy szenvedni, igy halni tudna — minden gyöngeség és fényüzés nélkül? Midőn Plátó az ő képzelt jámborát, ki bátor a' véteknek minden rágalmival tetéztete: még-is méltó maradt az erkölcsi dicséretekre, festi; bizonyára nem mást rajzol, hanem Jésus Kristust. Az egyenlőség olly szembeszökő, hogy ezt az Atyák mindnyájan megismérék, de lehetetlen-is valakinek ebben csalódni. Minő előitélet, felfordultság, és vakság kivántatik ahoz, hogy valaki *Sophroniscus*' fiát Máriának fiával egybehasonlítsa? *Socratesnek*, ki fájdalom és szégyení-

tés nélkül holt-meg, nem volt nehéz végig characterét bebizonyítani, és ha olly könnyü halállal kimúlni nem méltóztatott volna, kétkedhetnénk, valljon minden nagylelküségével tett ë volna többet mint egy Sophista. Azt mondják sokan: ő feltalálta az erkölcs-tudományt. Azonban mások előtte már gyakorlották azt. Ő csak azt beszélette-el, mit egyebek cselekedtek, 's példáikat szerkeszté együ elméletileg. Még *Socrates* nem mutatta-meg, mi légyen az igazság, és *Aristides* már igaz vala. *Socrates* még nem tette kötelességgé a' haza' szeretetét, és *Leonidas* honjáért már megholt. — *Socrates* még nem dicsérte a' mértékletességet, és Sparta már mértékletes volt. *Socrates* még felvilágositó értekezést nem adott az erkölcsről, 's Görögországban már több erényes Férjfiak találtattak. De honnét vette Jésus földiei közt ama jeles és tiszta erkölcsi tudományt, mellynek tanitója 's eleven példája lett ő maga? Általa a' legdühösebb vakbuzgalom' öléből-is felséges bölcsesség keletkezik, 's bajnoki erények' egyszerüsége nemesíti a' népnek aljját-is. *Socratesnek* halála, ki barátjai' körében nyugodtan okoskodhatott, igen-is óhajtandó; Jésusnak halála ellenben, ki kinzások közt az egész nép' gúnyjával 's átkával födöztetve hunyt-el, a' legrémitőbb marad mindenkor. *Socrates* megáldja azt, ki neki zokogva nyújtja a' méregpoharat; Jésus pedig a' legkeserűbb kinzások közt esedez kérlelhetlen üldözőiért. Valóban ha *Socratesnek* élete 's tettei egy bölcset jelelnek-

ki; Jésus' élete 's tettei akkor Istent mutatnak! Ne is mondjuk, hogy az Evangeliom' története csak önkényes koholmány. Nem Barátom! igy költeni nem szoktunk, és *Socratesnek* cselekedetei, mellyekről ki sem kétkedik, sokkal kevesbé bebizonyitvák, mint Jésus' tettei. E' gondolat végtére csak oda vinne bennünket, hogy a' nehézséget még nagyobb nehézséggel tetéznénk. Megfoghatlanabb t. i. több embereknek olly egykori összhangzása, hogy illy könyvet készítsenek, mint az: hogy egyetlen szolgáltatta a' tárgyat hozzá. Akár a' lelket, melly benne uralkodik; akár erkölcsi tanitását tekintjük, soha sem találták volna-fel bizonyára azt a' Zsidók' irástudói; és az Evangeliom olly utánozhatlan bélyegeivel jeleskedik az igazságnak, hogy jobban kellene álmélkodnunk Szerzőjén mint Hőssén.“ *)

---

*) „Je vous avoue, que la majesté des Ecritures m'etonne. La sainteté de l'Evangile parle à mon coeur. Voyez les livres des Philosophes avec toute leur pompe; qu'ils sont petits près de celui là! Se peut-il qu'un livre, à la fois si sublime, et si simple, soit l'ouvrage des hommes? Se peut-il que celui dont il fait l'histoire ne soit qu'un homme lui-même? Est ce-lá le ton d'un enthusiaste ou d'un ambitieux sectaire? Quelle douceur, quelle pureté, dans ses moeurs! quelle grace touchante dans ses instructions! quella élévation dans ses maximes! quelle profunde sagesse dans ses discours! quelle presénce d'esprit! quelle finesse et quelle justesse dans se réponses! quel empire sur les passions! Où est l'homme, où est le sage qui sait agir, souffrir et mourir sans foiblesse et sans ostentation? Quand Platon peint son Juste imagi-

X. A' Kereszténység alapítása.

Miként kezdette országát eme nagy Szerzője a' keresztény Hitvallásnak alapítani? — Valljon Isten munkája e' műve? —

Ha őt csak úgy tekintjük mint csupa embert, vagy egy korabeli Filosofust, vagy talán mint egy kitanult csalárdot: akkor kétség kivül azt kell mondanunk, hogy csoda munkáját leghelytelenebb módon kezdette 's folytatta légyen. A' józan 's okos férjfiú, ki nagy czélt kiván elérni, szemügyre veszi, 's jól megfontolja az időpontot, mellyben munkáját kezdi; az alap-elveket, mellyeket felállít; az eszközöket mellyeket használni akar; a' segédtársa-

---

naire couvert de tout l'opprobre du crime, et digne de tous les prix de la vertu, il peint trait pour trait Jesus Christ: la ressemblance est si frappante, que tous les Peres l'ont sentie, et qu'il n'est pas possible de s'y tromper. Quels préjugés, quel aveuglement ne faut-il point avoir pour oser comparer le fils de Sofronisque au fils de Marie? Quelle distance de l'un à l'autre! Socrate mourant sans douleur, sans ignominie, soutint aisément jusqu'au bout son personnage, et si cette facile mort n'eût honoré sa vie, on douteroit, si Socrate, avec tout son esprit, fut autre chose qu'un Sophiste. Il inventa, dit-on, la morale. D'autres avant lui l'avoient mise en pratique; il ne fit que dire ce qu'ils avoient fait, il ne fit que mettre en leçons leurs exemples. Aristide avoit été juste avant que Socrate eût dit ce que c'étoit que justice. Leonidas étoit mort pour son pays avant que Socrate eût fait un devoir d'aimer la patrie. Sparte étoit sobre avant

kat, kiket oldala mellé választ; az erőt, mellyel küzdenie kell; a' korszellemet, 's legalább egy szerencsés kimenetelnek lehetőségét, sőt magát a' végezetet-is. —

Már minő czélirányta lanoknak látszanak a' bévezetése, választása, tanitásai 's tettei a' Keresztény religió' Szerzőjének, ha characterét felebbi erő 's valóság nem edzi.

---

que Socrate eût loué la sobrieté: avant qu'il eût défini la vertu, la Gréce abondoit en hommes vertueux. Mais eû Jesus avoit-il pris chez les siens cette morale élevée et pure dont lui seul a donné les leçons et l'exemple? Du sein du plus furieux fanatisme la plus haute sagesse se fit entendre, et la simplicité des plus héroiques vertus honora le plus vil de tous les peuples. La mort de Socrate philosophant tranquillement avec ses amis, est la plus douce qu'on puisse desirer; celle de Jesus expirant dans le tourment, injurié, raillé, maudit de tout un peuple, est la plus horrible qu'on puisse craindre. Socrate prenant la coupe empoisonnée benit celui, qui la lui présente et qui pleure; Jesus au milieu d'un supplice affreux prie pour ses bourreaux acharnés. Oui, si la vie et la mort de Socrate sont d'un sage, la vie, et la mort de Jesus sont d'un Dieu. Dirons-nous que l'histoire de l'Evangile est inventée à plaisir? Mon ami, ce n'est pas ainsi qu'on invente, et les faits de Socrate, dont personne ne doute, sont moins attestés que ceux de Jesus Christ. Au fond, c'est reculer la difficulté sans la detruire; il seroit plus inconcevable que plusieurs hommes d'accord eussent fabriqué ce livre, qu'il ne l'est qu'un seul en ait fournit le sujet. Jamais des auteurs Juifs n'eussent trouvé ni ce ton, ni cette morale, et l'Evangile a des caractères de verité si

Nézzük: mi volt czélja? — Az emberiséget Istennel kibékéltetni, a' romlott világot megjobbítani, 's benne örökké tartó országot alapítani. — Mit várt mindezekért a' világtól? — Üldözést és halált. — Mit igért követőinek, hogy őket buzdítsa? — Önnön viszonyait. — Kik voltak azok, kiket ő e' nagy tervnek kivitelére választott? Tudatlan 's gyönge emberek. Miként valának szerkeszve alaptételei? homlokellen az akkoron uralkodó szokásnak. — Mikép szenvedhette tanitmányit az akkori világ? — Közönségesen dühvel 's hatalommal dolgozott ellenök. — Mit igérhete végre magának, mint ember, tervének teljesitésére nézve, mikor halálra itéltetett? — Azt, hogy dugába dül minden. — A' felvilágosodott elméjü ember előtt illy munka 's illy eszközök a' világ hasonló állapotjában nem csak szüleménye nem lehet az éles belátású észnek, hanem még merészlete sem.

Hüzamos elvonültság után fel-lép ő épen ott 's azon nemzet' körében, melly átaljában legféktelenebbnek, vallásához és szertartásaihoz egész bódultságig ragaszkodónak ismértetett. A' helyett, hogy azt megnyerni törekednék, mindgyárt eleve szivébe nyul, a' képzelt földi országnak reményét hiúnak állitván. Ő maga magát hirdeti Messiásnak, 's úgy kezdi pályáját, hogy az egész Zsidó nemzetség' kép-

---

grands, si frappans, si parfaitement inimitables, que l'inventeur en seroit plus étonnant que le héros.

Rousseau Traité de l'educat. Tom. VII. p. 111.

zeletivel 's előitéletivel már első pillanatra ellenkezik. Ez a' Messiásban hatalmas dicső szabadítót és királyt vára; ő pedig magárol azt jövendöli, hogy meg fog öletni. Ez törvényének, szertartásainak 's templomának örök fenállását reménli; és ő enyésztüket jósolja. Ez minden egyéb népek' kizárásával dicsekedék, hogy ő egyedül az Istennek választott népe; ő pedig azt mondja, hogy az Isten országában eleibek fognak tétetni az idegenek. A' nemzet' bizalma leginkább a' Papokban, Fariseusokban, 's irástudókban volt helyezve; és ő még-is fáradhatlanúl oda czélzott, hogy ezeknek álorczáját levonja, 's őket megszégyenítse. Mi több — nem csak halálát, hanem még azokat-is megjövendöli, mellyek azután történendenek; és mivel ollyanokat mondott előre meg, mellyek az emberi tudás' körén túl vannak: méltán tarthata attól, hogy elhunyta után azonnal ki fog tünni csalárdsága.

Milly alaptételeket, elveket, tanitmányokat, és tanácsokat állitott-fel, hogy nem csupán egyetlenegy népet, hanem az egész világot megnyerje — vagy megcsalja? — Olly erkölcsi tanitást terjeszt-elő, mellynek fő czélja, az akkori világ' szavának elle nére — az igazság jogosság és szentség. A' szeretetnek nagy törvényét, az Isteni 's felebaráti szeretetet hirdeti: de nem a' megromlott embernek izlése szerint. Mindeniktől azt kivánja, hogy az Istent mindenek felett, embertársát pedig mint ön magát szeresse: igéretében hív, beszédiben igaz, gondola-

tiban tiszta, munkálódásiban erőslelkü, szenvedésiben tűrő, önérzésében alázatos, véleményiben eszes, kilátásiban nem önhaszonleső, terveiben bölcs, kezdetiben gondos, kivánatiban mértékletes, erkölcsiben szent, viseletében feddhetetlen, szándékiban őszinte, itéletiben méltányos, és kötelességeinek teljesitésében rendithetlen légyen. Arra készteti mindnyáját, hogy egymást testvérkép, mint egy Atyának gyermekeit tekintsék, a' viszonyokat eszközül használják erényeik' gyakorlására, bóldogságukat egyedül az Istentől várják, és az ideigleni gazdagságok' hiányában magokat az örök javak' reményével vigasztalják. Sőt hogy a' halandókat a' valódi erkölcs' legfőbb fokára emelje, sürgeti továbbá, hogy a' roszszat jóval fizessük vissza; a' megsértést jótéteménnyel viszonozzuk; a' gyalázat' érzését nyugodtan áldozzuk-fel; az üldözőknek szívből megbocsássunk; ellenséginket annyira szeressük, hogy inségeikben rajtuk kérés nélkül-is segítsünk; mások' szerencsétlenségén szánakodjunk, és fájdalmikban részt vegyünk, mindenkor készen lévén annak segédkezeket nyujtani, ki bal sors' súlja alatt sínlődik; a' vándorok' sebeit kötözgessük; ha mások tehetetlenül küszködnek a' veszély' torkában, éltünk' veszedelmeztetésével-is mentsük őket; a' mezíteleneket ruházzuk; életeket tápláljuk, a' szegény betegeknek alkalmas helyet szerezzünk, 's azoknak szállást szivesen adjunk, kik az idő' mostoha járásinak kitétetvék; mindezek felett pedig őrizzük a' szív' tisztaságát,

test' szüzességét, és a' lélek' egyenességét, semmi földi kincstől el-nem ragadtatván, hanem már itt úgy élvén, mint az Angyalok az Égben 's a' t. Minő kivánatok lehettek ezek az akkori világ előtt! —

Nem elégedvén meg ezzel még azt-is kivánta, hogy elménket a' hitnek alája vessük, 's titkait, bátor emberi ész azokat megnem foghatja, egyedül az ő szavára tántorithatlan elhidjük. Mi sincs érzékenyebb és veszedelmesb mint egy népnek vallását bántani, ő még-is szabadon és nyilván hirdeti: „Azért jöttem e' világra, hogy a' zsidók' törvényét teljesítsem, a' pogányok' ál-isteneit pedig lerontsam."

Ezen messzeható 's tágas körü szándéknak valósítására olly társakat választa maga mellé, kik egyátaljában nem voltak alkalmasak arra, hogy Judeában mint Tanitók fel-lépjenek, annál kevesbé — hogy Görögországban és Rómában követek legyenek. — Noha néhány nagytekintetü 's gazdag Férjfiak csatlakoztak hozzá; mindazáltal ő még-is a' szegény tudatlan halászokat tette apostolivá, azzal biztatván őket, hogy a' világot ugyan megtérítendik; de jutalmul tőle azért mást nem várhatnak a' halálnál.

Azon pillanat' közelgetésekor, melly kivégzésére volt határozva, örömest megadja magát ellenségeinek, félelem és zúgolódás nélkül jelen meg birái előtt. Midőn kérdeztetik istensége felöl, gőg nélkül 's nyiltan bizonyítja azt. Szerény alázatossággal hall-

gatja az itéletet, kimulásakor kinzóiért esedezvén — 's most ellenségei tétováznak a' világ' egész filosofiájával, nem tudván, mit tegyenek illy csalárddal.

Nagylelkü hazugság!
O! mikor szebb ennél az igaz? *)

Azonban épen e' bús pillanatban fordul meg minden. A' halál koránt sem zárta bé pályáját, inkább azzal kezdődik a' nagy mivelet. Halála termeszti az igaz meg-győződést és életet; feltámadása pedig felnyitja a' kegyelem' arany könyvét. Maga a' mély gyászba borult természet teszi figyelmetessé az emberiséget arra, ki megholt. A' föld megrendül, a' tenger felzúdul, a' nap bésötétedik, a' csillagok homályba öltözködnek, a' kősziklák repedeznek, a' koporsók megnyilnak, belőlük a' holtak kikelvén soknak megjelenének, és a' templom' szőnyege ketté hasada felülről aljáig. A' százados pedig 's a' velelévők, őrizvén Jésust, midőn látták a' történteket nagyon megrémültek mondván: „Bizonyára Isten fia vala ez.“ Most már melyüket verték többen, 's megemlékezvén számtalan jótéteményeiről, csodáit többé nem tarták bübájosságnak. Felütötték a' szent könyveket, és a' Prófétákat össze-egyeztetvén világossan látják, hogy ezeknek mind igy kellete megtörténniek.

---

*) Magnanima menzogna!
Eh! quando è il ver si bello?
Tasso.

Visgálni kezdik a' legrégibb szent történeteket, 's minden készületeket együl egyig megirva 's megjövendölve találnak; mik csak e' csudálatos munkához egész a' végső szempillantásig tartoznak. A' várakozó Apostolok ismét látják őt feltámadva, a' mint megmondá nekik. Egész meg-győződéssel nyilván bizonyítják, 's terjesztik a' Fővárosban szinte mint Judeában most, hogy ő Ura lett szavának, készek mondásukért élni vagy halni. A' történtek után mindig jobban és jobban értik az isteni tervnek fejlődését; a' világ bennek ismerni kezdé, mit tehet az Ur' lelke 's ereje. Távol minden ijedéstől és zavartól, mellyet Mesterük' sorsa okozhatott volna, ingadozatlanúl várják ők a' megigért vigasztaló szent lelket, kit tüzes nyelv' képében elnyervén, mint szónokok állnak-ki a' megfeszítetett' ügyében, szemökre vetvén a' főváros' lakosinak, hogy az élet' Urát megölni bátorkodtak. Előszámlálván csodáit 's feltámadását, a' jelenlévőket híják tanubizonyságul, sőt nem rettegnek az egész városra-is hivatkozni. Ezt azon időpontban teszik, midőn még minden friss emlékezetben vala — ötven nap mulva Krisztus halála után; midőn Jerusálemben minden részeiről a' Zsidó tartományoknak számtalan sokasága egybegyült a' népnek. — Többen hallván őket meg-győződtek a' szent ügy' igazságáról, 's két beszédre nyolcz ezeren lettek a' keresztények. — Lehet ë egy csalásnak, melly ellen az egész város, sőt tartomány kikelhetett volna, olly varázs ereje, hogy annyi ezer

embernek eszét elfordítsa? — De beszédiket csodákkal-is erősíték, sőt igéjük maga lön csodává, mert kiki a' hallgatók közül szüleinek nyelvét hallja tőlök; Partusok, Medusok, Elamiták, és kiknek honjok Mesopotamia Judea Kappadoczia Pontus Ázsia Frigia Pamfilia Egyptom Libiának Czirene mellett fekvő környékei; a' Romából való jövevények mind zsidó származottak, mind új megtérttek. Krétaiak és Arábiaiak mindnyájan hallották őket nyelvükön szólani az Istennek felséges munkáiról. Bámulva 's habozva kérdezősködtek egymástól: valljon mi lesz már e' dologból? — Értesitetvén e' felöl a' Jerusálemi főtanács, igen neheztelt, 's birói székök' elébe idéztetvén őket, kemény fenyiték alatt meghagyá, hogy ezután teljességgel ne szólnának, se ne tanítanának Jésus' nevében. Azok pedig felelének: „Lehetetlen nekünk nem szólnunk azokról, a' miket láttunk és hallottunk, vagy magatok itéljétek-meg, vallyon helyes légyen ë Istennek szine előtt titeket inkább hallgatni, hogy sem az Istent" Nem győzött mindegyik, ki Pétert az előtt ismérte, eleget álmélkodni rendkivüli bátorságán. Olly nagy vala az Apostolokhoz vonzó köz-bizalom, hogy seregesen tódult hozzájok a' nép minden félről, mi kétség kivül a' fő tanácsot irigy boszonkodással tölté-el, iszonyúkép dulván fulván már azon gondolkodott, hogy Pétert és Jánost megöletnék, midőn egy Gamaliel nevü Fariseus, az egész néptől tiszteltetett törvénytanító, imigyen szólamla-meg: Israelnek férjfiai! jól

meg-gondoljátok, mitévők legyetek ezen emberekkel. Én azt javaslom, tartóztassátok magatokat ezen emberek' üldözésétől, és hagyjatok békét nekik; mert ha ezen törekedés vagy intézet emberi találmány, magától elbomol; ha pedig Istentől van, ti el-nem ronthatjátok, azért szünjetek-meg, hogy ne látzassatok Isten ellen tusakodni. Engedtek-is a' józan tanácsnak, 's miután az Apostolokat előbb megverették volna, elbocsáták őket. Az Apostoli Férjfiak pedig örömmel menének-el a' tanács elöl, mivelhogy méltókká lettenek Jésus' nevéért gyalázattal illettetni, eltökélve lévén a' halál' minden nemeit inkább szenvedni, mintsem annak ügyét elhagyni, kit belső meg-győződésük szerint Istennek, bóldogságuk 's egyetlen reménységük kútfejének ismertek. A' halált érette csak nyereségnek tartották. *)

XI. A' Keresztény Hitnek terjedése.

Alig mult-el ama jeles Pünkösdnek feszült kebellel várt dicső tüneménye, azonnal mutatkozott a' szent követeknek messzeható ereje. Jerusálemben, Antiochiában, és a' szomszéd tartományokban majd mindenütt nagy egyházi községek keletkeztek. Ki nem csodálkozik, ha a' föld-abroszon azon utakat szemléli, mellyeket a' hitnek fáradhatatlan hirdetői — pénz vagyon 's tekintet nélkül tettek; ha azon vá-

*) Apostoli cseleked. IV. 's V. Rész.

rosokat és tartományokat látja, mellyekben ők megjelentek, beszéltek, és győztek! Romában és Athenában, mellyek a' tudományok 's politica' lakhelyei valának, a' buja Korinthban, babonás hitü Ephesusban, virágzó Thessalonikában, és Kolosszában Jésus' halála után nem sokára számos keresztények találtattak. Bejárták az Apostolok Crétát Cyprust Pontust Bithyniát Macedoniát Persiát Arábiát Frygiát Galátiát, átaljában Ásiát és Europát — azon egyetlen 's közakaratú feltétellel, hogy lelkeket nyerjenek, az erkölcsöket jobbítsák, az örök élet, az Isten — és pedig megfeszítetett Isten iránti hitet terjesszék. — Minő képzet 's érzet volt ez a' felvilágosodott pogányságra nézve! — Miként lehetett ennek elfogadását eszközölni? — Igéjük' erején kivül birtak még csodatételek' hatalmával-is, mellyek által felebbi megbizottságokat, mint Istennek küldöttjei, 's előadásoknak igazságát minden kétségen túl helyezék. És valóban, ha csakugyan ők illy megfoghatatlan munkát csodák nélkül-is kivihettek volna, az lett volna a' világnak legnagyobb csodája. Jésus' neve hangzott most tehát Peloponnesus' nyugoti részétől Persiai tengeröblig, innét Hellespontig, Hellespontól pedig Tiberis folyó' partjáig. Elragadtatván az Ur' lelkétől a' megtért buzgó Pál, rövid idő alatt keresztül utazta kis Ázsiát Macedoniát Dalmatiát Illyriát Epirust 's nagy részét Europának. A' Kolosszabéliek Galaták Ephesusok, Korinthi Athena 's Thessalonikabeliek, valamint a' Filippiek-is tőle nyertek legelőször Evan-

geliomi világosságot. — Mi sem tartoztathatá-fel pályáján e' nagy Férjfiút, át-tört minden nehézségeken, mellyek a' hatalmasok, nép és kétségbe esett bálványos papok által elébe gördítettek. Egyik levelében maga irja-le szenvedéseit: „Mindazonáltal" úgymond: „ha valaki valamivel kérkedni merészel (mint balgatag szólok) én-is bátorkodok kérkedni. Zsidók ők, én-is; Israeliták ők, én-is; Ábrahám maradékai ők, én-is; sulyóssabb veréseket szenvedtem, többször voltam fogházba bézárva, gyakorta forgottam halálos veszedelemben. A' zsidóktol ötször egy hiján negyven csapást kaptam. Háromszor verettettem-meg vesszővel, egyszer megköveztettem, háromszor állottam-ki hajótörést, éjjet és napot mély tengerben töltvén. Mennyit utaztam, mennyi veszélyeken mentem keresztül, folyóvizeken, gyilkosok, magam nemzetem 's pogányok között a' városokban, pusztában 's tengerben az álnok atyafiaknak miatta. Ide járulnak a' gyakori ellankadás, nyomoruság, álmatlan éjjek, éhség, szomjuság, böjtölés, hideg, ruhátlanság. Azokon kivül mellyek más részről nyomnak, úgymint naponkint a' rám támadó sokaság, és a' minden gyülekezetek felöl való szorgalmatoskodás." *)

Már az oraculumok itt ott megnémulának; Jupiter' oltárai kevesedének; a' delfusi három lábu

*) Sz. Pálnak a' Korinth. II. Level. XI. Rész.

Jegyzék: Balgatagságnak nevezi a' szilárd Pál ön védelmét, mivel ön dicséretével vala összekötve, 's mivel jól tudja, hogy az ön

jósló szék üresen álla, 's a' pompás Pantheumi Templom tekintetét elveszté. Hetven év mulva Krisztus' halálától olly számosan voltak a' Keresztények, hogy a' hires római *Plinius* Bithyniában az álistenek' oltárait elhagyatva, és az áldozatokat feledékenységbe merülve találta. Hajnali csillagkint ragyoga az égövezeten az Evangeliom' fénye, megérkezését jelentvén ama jótévő napnak, melly a' sötétség 's tévelygés' fellegit elüzvén áldott sugaraival mindeneket boldogítand. Az ismeretlen Istent nagyobbra kezdék becsülni a' föld' minden istenénél; a' rabszolgaság enyhülést, a' szenvedők új reményt érzettek magokban; az emberiség felvilágosodván méltósága iránt örömmel hallá nagy rendeltetését örök bóldogságra. — Az erények' tisztasága mellett kitünt még több ezrekben ama győzhetetlen hősérzés-is, mellyel ők vallások' igazságáért örömest meghaltak, kétség kivül nem a' Mars' mezején, hanem mint szent tanúi az igazságnak, mint hősök és győzők fegyver nélkül. Tiz irtóztató üldöztetések szolgáltak arra, hogy a' vallások' legjobbika megerősítessék. A' világnak minden kigondolható fortélyos kinzásai 's halál' nemei sem voltak képesek az ál-

---

érdemek' előszámitása, ha kivált kérkedésből mások' megvetésével történik, az Úr' tanitásával, mellyben az alázatosságra oktattatunk, megnem egyez. De nem-is volt szándéka akar magát fitogtatni, akar pedig másokat alacsonyitani, egyedül hivatalának tekintete, mellyet fentartani kötelessége, sürgette: hogy azt, mi másképen méltán esztelenkedésnek mondathatik, rágalmazóinak megczáfolására használja.

landó vallásnakat ingadozókká tenni. Lassu és húzamos módon készíték nekik a' halált, de azért ők állhatatosak maradtak. Ifjak, öregek, nagytekintetü Férjfiak, nemesb nevelésü, finom érzésü némberek a' legvirágzóbb korukban nyomorgattattak, mindenféle kegyetlenség közt fejszékkel szét daraboltatva a' vadállatok' eleibe vettettek, holt testekhez bilincseltettek, lenyakaztattak, melyjeik levágattatván kerékkel 's tövissel kinoztattak. Mindezeket könnyen elmellőzhették volna ugyan, ha egy két tömjén-darabbal füstölték volna a' bálványokat; de ők nem — az Úr' igéje munkálódék szivükben, 's azért hívek voltak övéikhez, nemes elszántsággal pecsételvén ön vérekkel vallástételüket, hogy mi utódjaik hitünkben ne tétovázzunk. — O minő tisztelettel és hálával tartozunk a' dicsőültteknek! — Hozott-is gyümölcsöt rettenthetetlen bátorságok már a' Kereszténység' előidejében; mert számok annál jobban nevekedék, minél inkább üldöztettek. A' Martyrok vére lőn a' kereszténység' magva.

E' vérengző időszakban az legnevezetesb, hogy a' Kereszténveket különféle ürügy alatt támodták-meg, vagy vétségeket koholván reájok, vagy az élet' bal viszonyait nekik tulajdonitván.

Az embertelen *Neró*, hogy Trójának végső romlását elevenebben képzelhesse, lángba boritá rómát, 's mellette hárfáján játszott. Alig vette észre, hogy őt tartják közönségesen a' rémitő tüz' szerzőjének, tüstént a' keresztényekre fogta. Kinzásaik épen olly

kellemes szinjáték vala előtte, mint a' város' hamvai. Többek közt szurkos ruhában öltöztette a' keresztényeket, 's meg-gyújtva éjjel szövétnekek gyanánt használta őket. E' szörnyü látványt magának kertjében készitette, fel 's alá kocsikázván az eleven fáklyák' bús világánál. — A' nagy földrengést, melly leginkább Cappadócziában éreztetett *Maximin* a' Kereszténveknek tulajdonította, 's azért holtáig nem szünt-meg üldözni őket. *Decius* a' legkegyetlenebb próbákkal akarta őket hitüktől elvonni. *Valerius* barátjának *Macrianusnak* javallatára kinoztatta a' Kereszténveket. *Maximian* az egész thebai seregosztályt felkonczoltatá, mivel a' keresztények' üldözésére menni vonakodott. — Legrémitőbb 's kiterjedőbb vala *Galerius* és *Diocletian* alatti üldöztetésük a' Kereszténveknek, melly azonban egyszersmind a' Religió' diadalmára hervadhatatlan koszorút teve. *Galerius* Nicomediai palotáját, mellyben *Diocletiánnal* lakott, két izben gyújtatá fel, 's mindannyiszor a' Kereszténveket állitotta a' tüznek okául. Mire természetesen a' legembertelenebb rendeletek következtek, mellyeknél fogva a' Keresztények' templomai leromboltattak, könyveik megégettettek; minden tisztségektől megfosztattak. Ha személyek vagy vagyonuk sértetett, még igazságos panasszok sem fogadtatott-el az illető itélő székek előtt. Mindenik kényszeritheté őket arra, hogy a' hamis isteneknek áldozzanak, mit ha nem tettek, kivégeztethettek akármilly iszonyú módon. Ezrenkint kinoz-

tattak ekkor a' hívek, részint megégettetvén, részint a' vad állatoknak hányattatván, vagy pedig rosz csónakokon a' tenger' hullámainak eresztetvén. Csak Egyptomban magában száz negyven ezernél több öletett-meg, és hét száz ezer kergettetett az üres vadonságba. Máshol hasonló dühvel irtattak; sőt hogy a' fegyverteleneket még inkább elrémítsék, egy márványra következő igék metszettek-fel: a' Keresztények' neve már nincs többé. De milly nagyon csalatkoztak a' vak bőszülttek! A' halál erősb életet lehelt többekbe, és a' számkivetés a' hitet messzebb terjesztette. Csak igen kevés ideig nyugodtak az üldözők' ádáz fegyverei, midőn *Nagy Constantin* trónra lépvén az Ur' lelkétől vezéreltetve szabadságot, pártfogást, és nyilvános gyakorlatot engedett a' Keresztény Religiónak, 's már-is a' Keresztények olly számosan mutatkoztak, hogy a' tisztelt Császár által rendelt Nicéai gyülekezetben háromszáz tizennyólcz Püspök jelent-meg — világos megczáfolására a' márvány' ámító felirásának.

Valamint hős lelkü vala a' Keresztények' halála, úgy magasztalásra méltó viseletük-is, mellyet mutattak az üldöző Császárok, főtanácsok, itélőszékek 's elöljárók iránt. Rendíthetlenek maradtak polgári tartozásaik' teljesitésében. Noha gyakori lázzadások támadtak akkoron, bennek részt nem vettek. Ezt vallották 's irták róluk védőik nyilván, 's úgy állíták, mint közönségesen megismert igazságot. „Mi imádkozunk, így szóla *Tertullian* a' Császárokért,

hogy nékik az Isten hosszú életet, csendes országlást, szivek' erősségét, hiv népet és tanácsot adjon. Üldözzetek hát akárhol bennünket Császárok! feszítsetek-fel, 's fejezzetek-le, vagy ha úgy tetszik, vessetek a' vad állatok eleibe, és szakasszátok-ki a' keresztények' testéből a' ti érettetek könyörgő lelket." Igaz, hogy nem akartak áldozni az álisteneknek, 's e' szempontból engedetleneknek mondathatnának; de mellyik világi Főnek adatott olly hatalom, hogy parancsolhassa akárkinek-is az ártatlan jóltévő és szent religiónak hivtelen megfertőztetését vagy elhagyását? —

Dicsőn 's erővel teljesen kezde most emelkedni, mint a' tüzben megtisztult arany, a' trónoktol védett Kereszténység. Lassankint megismérték szeretetre méltó természetét. Átlátták alaptételeinek istenességét, ünnepeinek méltóságát, erkölcsinek tisztaságát, 's igéretinek felségét, mellyek a' bálványozás' alacsony szertartásihoz hasonlitva milliomok' szivét meghóditák. Meg-győződtek immár a' babonás hitnek utálatosságáról és felfordultságáról, melly őket eddig szenvedélyesen elragadta. A' legnagyobb városoknak templomai szentegyházakká váltak, teljesedvén Isaiás Prófétának eme jövendölése. „Ime kezemmel jelt adok a' nemzeteknek, és a' népek között felállítom jelemet, hogy elhozzák fiaidat ölökben, és vállaikon előhordják leányaidat. Királyok lesznek táplálóid, és Királynék dajkáid." *) Ekint

*) XLIX. Rész. 22. v.

szabadult ki a' világ' fergeteiből az Úr' népe, mellyről igazságosan elmondhatni, mit *Virgil* énekle:

Illy nagy gondba került alapítani római népet. *)

O! bár soha sem felednék a' köztársaságok és kormányzók azon nagy igazságot, hogy emelkedések és bukások lényegesen van öszvekötve a' Religió' virágzásával, és csökkenésével; ez olly igazság, mellyért az egész világ' történet-tára harczol; — bár mindenütt megismérnék, hogy leginkább, sőt egyedül csak a' keresztény Religio légyen az az isteni intézet, melly a' társasági alkotmányoknak rendes fentartására, a' polgári erények' gyakorlatára legalkalmasabb; felebbi 's biztosított igéretek által a' népeket engedelmességre tanítja, és némi titkos ereje által még a' lelki-ismeretet-is, mellyen a' világ nem hatalmaskodhat, megköti; mellynek a' legutóbbi lázangó korban egyebet sem tudtak tulajdonítni vétkül, hanem hogy gyermeki alattvalói függése miatt a' kényuraságra vezet. A' Kormány, melly illyen Religiót becsmérelni, gyöngíteni, vagy elnyomni enged, önmagát fosztja-meg a' legerősb támasztól, 's az emberiséget készakarva dönti a' régi zordon durvaságba.

Bár minden törvényhozásnál, 's minden házban az *Evangeliom* e' megböcsülhetetlen szent könyv létezne, 's belőle több izben olvastatnának-fel ama mézzel folyó, és sok tanulsággal biró igék, mellye-

*) Tantae molis erat romanam condere gentem.

ket hajdan Üdvözitőnk a' hegyen tartott. *) Méltán nevezhette bizonyára azt *Dobmajer* egyik hires hittudomány-tanitó a' kereszténi kötelességek' *magna Chartajának.*

A' polgárzat, imígyen ir *Vinter*, csak fél boldogságot szerez a' népeknek, ha a' politicai törvényadást a' lelki-ismeret' törvénye nem segíti; ha a' külső Religio istenes érzéssel át nem hatja sziveit az alattvalóknak; ha a' Magasságbelinek parancsai a' kereszténység' oskolájában meg-nem világositatnak, 's egyes családok körében úgy, mint az egész köztársaságban szentül és feddhetetlenül nem őriztetnek. Ezen kereszténi képző intézet' hijával számtalan polgári erények, és a' nagy inditványokhoz megkivántató közérzés üres szóhangokká válnak, sőt a' köztársaság gyakortább kényszeritetik ostorral fenyegetődzni, nem ugyan azért, hogy a' valódi erkölcsöt, hanem csak annak halavány szinét, és külrendet, mind nyilván, mind pedig a' polgárok' házaiban fentarthassa. **)

XII. Hol találtatik fel az Evangeliom?

Szent akaratját és tanitását Jésus az általa alapitott keresztény Kath. és apostoli Anyaszentegyházba tevé-le, hol az részint hagyományokban, részint pedig irásokban a' Sz. Lélek segéde és őrködése ál-

*) Sz. Máté V. VI. VII. Rész.
**) Katholisches Ritual. S. 5.

tal isteni természetéhez illőleg világ végezetéig fentartatik 's terjesztetik. Tehát a' keresztény vallásnak két forrása vagyon: a' Szent irás, és az apostoli szóval történt, de le-nem irt tanitás, melly a' hitvallásokban a' főpásztoroknak, püspököknek előzőiktől általvett tanitásra fordítandó szorgalmatos felvigyázások által hiven eredeti épségében megőriztetik. Csak ezen módok által 's úton jő létre, 's munkálódik azon szakadatlan édes láncznak jóltévő ereje, melly a' hiveket testi 's lelki inségeikre nézve nyelv, nemzetség, idő 's helykülönség nélkül egy feloldhatatlan több mint atyafiságos társaságban képes megtartani. *)

Nagy része mondám Krisztus tanitásának foglaltatik azon könyvekben, mellyek előttünk Szent-Irás, Biblia, Isten Igéje, új Szövetség, új Törvény 's új Testamentom, vagy-is vég intézet neve alatt ismeretesek, 's öszvesen huszonheten vagynak illyen rendel:

---

*) Die grossen Schutzwehren, welche zur Erhaltung jeder Kirche erforderlich sind, sind offenbar der Besitz einer klaren und deutlichen Glaubenserklärung, an welcher strenge Anhänglichkeit erforderlich ist; einer Lyturgie, welche die Lehren dieser Erklärung auf eine praktische Art auf die Bedürfnisse und Schwächen der Menschen anwendet; und einer Regierung, welche sorgfältig jeden Hang zur Nachlässigkeit, und jeden Neuerungsversuch unterdrückt. L. D. Zustand der protestantischen Religion in Teutschland, in vier Reden gehalten an der Universität zu Cambridge von Hugh James Rose. Leipzig 1826 (eredetileg angol nyelven.)

I. Négy Evangeliom czímü könyvek, mellyeket irtak *Sz. Máté*, *Márk*, *Lukács* és *János*. Ezekben előadatik a' Nazareti Jésusnak földi élete, Dávid Király' nemzetségéből származása, három esztendeig folytatott nyilvános tanitói hivatala, páratlan felebaráti szeretete; ártatlanul szenvedett üldöztetése, kinos megöletése, dicsőséges feltámadása, 's végre menybe menetele.

II. Lukácsnak az apostoli cselekedetekről irott könyve, mellyben a' keresztény anyaszentegyház' kezdete, nevekedése, leginkább pedig Sz. Pál apostol' cselekedetei röviden feljegyeztettek:

III. Tizennégy levele Sz. Pálnak bizonyos egyházi gyülekezetekhez. Igy egy a' Rómaiakhoz. Kettő a' Korintibéliekhez. Egy a' Galatákhoz. Egy az Ephesusbeliekhez. Egy a' Filippiekhez. Egy a' Kolosszaiakhoz. Kettő a' Thessalonbeliekhez. Kettő Timotheushoz. Egy Titushoz. Egy Filemonhoz. Végre egy a' Zsidókhoz, mellyek nem azért vannak ezzel a' rendel, mintha igy iródtak volna, hanem az elrendelésben a' nevezetesb keresztény gyülekezetekre, és személyekre vala tekintet.

IV. Hét Katholika, vagy közönséges levelek, mellyek nem valamelly bizonyos gyülekezethez, vagy személyhez küldettek, hanem többekhez; kivévén Sz. János' két utóbbi levelét, mellyeket hihető csupán azért csatolt ide a' vallásos gondoskodás, hogy kisdedségek miatt el-ne tévedjenek. A' Katholika vagy közönséges levelek ekint következnek: Egy

Jakabé. Három Jánosé. Kettő Péteré. Egy pedig Taddeus Judásé. Ezen levelek, valamint Szent Pálé-is mindnyájan némelly hitágozatokon és szertartásokon kivül, mellyeket különféle alkalmakkal bővebben megfejtettek, sok hasznos útmutatásokat, hit és erkölcsbeli tanitmányokat, üdvös intéseket, feddéseket, 's a' divatozó csábitók ellen szükséges óvásokat közölnek.

V. Egy prophetai könyv, mellyet Sz. János irtt a' mennyei titkos jelenésekről. Tartalma ennek, mi eránt a' tudósok' véleményei igen különbözők, többek gondolkozása szerint képekben festi a' kereszténységnek viszonyait, 's azon győzedelmét, mellyel ő a' zsidó 's pogány-vallásnak omladékin fényeskedni fog.

Mind ezen új szövetségi könyveknek apostoli eredetüket, teljes hitelességüket, hibátlanságukat, 's törvényes feljegyzésöket derék 's alapos okoskodással adja előnkbe a' halhatlan emlékü 's magyar Anyaszentegyház' nagy gyásszára elhunyt Négyesi Báró Szepesy Ignátz Pétsi Püspök Úr Ő Excellentiájának buzgó felügyelése alatt közre bocsátott Szent Irás Posonyban 1834-ben.

XIII. Az új Szövetségi könyvek' származása.

Üdvözitőnk maga tanítmányit irásba nem foglalta, és a' keresztény hit már akkoron, mikor tanítványi az evangeliomokat, 's leveleiket minden

nyilvános parancs és egyetértés nélkül irogaták, messzire elterjedett, számosabb gyülekezetek állottak; sőt sok szentegyházak századoknál-is tovább elvoltak azok nélkül — csupán szájbeli oktatás mellett. Később, midőn t. i. néhány csábító felekezetek a' keresztény Közönségnek áldott egyességét sértegetni, szaggatni, nevekedésüket pedig irományokkal gátolni kezdették, az apostolok-is hasonfegyverrel kéntelenítettek pártolni az újoncz híveket — nem csak élő szóval; hanem irással-is oszlatván a' setétséget — kivált ha bizonyos okok miatt személyek hozzájok semmikép sem juthatott. Illy környülményekben irtak ők, a' nélkül azonban, hogy ezt az igazság' védelmére átaljában 's elkerülhetetlenül szükségesnek lenni ismérték, vagy a' kivánt tárgyakon túl terjeszkedtek volna, mit az egész új szövetség' könyveinek foglalatja elég világosan mutat. Tanúk erre példakép Szent Pálnak levelei, mellyekben egyszersmind a' páratlan őszinte buzgalomnak érdekes nyomaira találhatunk. „A' gonosz emberek, 's hitegetők előmennek a' gonoszban; tévelyegvén, 's egyebeket-is tévelygésbe ejtvén. Te pedig maradj meg azokban, a' miket tanultál, és a' mik reád bizattattak, tudván, kitől tanultad. *) Mert először előtökbe adtam, a' mit vettem-is: hogy Krisztus megholt a' mi büneinkért az irások szerint, és hogy eltemettetett 's feltámadott harmad napon az irások sze-

*) Timotheushoz irtt II. Lev. III. Rész. 14. v.

rint. ——— Ha pedig prédikáltatik, hogy Krisztus feltámadott halottaiból, mi módon mondják némellyek ti köztetek, hogy nincs holtaknak feltámadása? —— De mondja tán valaki: mi módon támadnak-fel a' holtak, 's minémü testel jönnek elő? Esztelen, te a' mit elvetsz, meg-nem elevenedik, hanem ha előbb meghal. És a' mit elvetsz, nem a' következendő testet veted-el, hanem a' puszta magot, t. i. búza vagy valami más magot. Az Isten pedig annak testet ád, a' mint akarja. *) Csodálkozom, hogy illy hamar attól, a' ki titeket hivott a' Krisztus' malasztjára, más Evangeliomra vitettetek. A' mi nem egyéb, hanem vannak némellyek, a' kik titeket megháborítnak, és el-akarják fordítani a' Krisztus' Evangeliomát. De ha szinte mi, vagy az Angyal menyből hirdet-is néktek azon kivül, mit néktek hirdetünk, átok legyen.“ **)

Azon kérdésre: Fel van ë jegyezve Krisztusnak egész tanítása az új Testamentombeli könyvekben? itt igen röviden meglehet felelni. Mivel nem volt a' tanítványoknak különös parancsuk az irásra, hanem csak bizonyos körülmények által határozva, összebeszélés nélkül, 's egymástól való távollétekben irtak, önként következik: hogy a' szent Irók a' keresztény religió' teljes tanításának feljegyzésére 1ször kötelesek nem voltak, 's ugyan azért 2szor vala-

*) A' Korinth. I. Lev. XV. Rész. 2—38. vv.

**) A' Galatákhoz I. Rész. 6—8. vv.

mint egyes könyvekből több czikkeket kihagytak, úgy valamennyiből-is sokak kimaradhattak: különben megegyezés nem lévén az iránt közöttök, ki mellyik ágazatrol értekezzék, azt mindenik könyvben az egyenetlenségnek eltávoztatása végett egészen kellett volna előadniok, mit egyik szent Iró sem cselekedett. *)

Ha az új Szövetség' részeit egyenkint véve egymással összehasonlítjuk, azonnal kitünik, hogy egyik rész sem foglal magába mindent, mivel egyik könyvben több fordul elő ollyan-is, mi a' másikban nem találtatik; ennek a' szerzőnek ez volt szeme előtt, másiknak pedig más, a' mint t. i. körülményeikre, 's őket egyenesen illető olvasóikra nézve ezt vagy amazt alkalmasnak lenni találták. Innét következett, hogy némelly tanítmányok a' szent irásban minden fejtegetés nélkül gyakran csak távolról, 's röviden érintvék. **)

Más eredetüek az ó Testamentomi könyvek, mellyek részint az Istennek nyilvános meghagyásából irattak, mint: Mósesé 's a' Prófétáké; részint törvényes, és nemzeti szokásból származtak, illyenek: a' Királyok' könyvei, Esther, Ruth, 's a' t. néhányan meg a' hálás, jámbor, istenfélő 's töredelmes szívnek ömledezéseit követés végett adják előnkbe.

---

*) Egyházi Értekezések és Tudósítások. Első Köt. Veszprémben. 1820.

**) Über das Verhältniss der Kirche zu der h. Schrift, und deren Interpretation v. Dr. Joseph Gläser. Passau. 1833.

XIV. Miért nem irt Krisztus Urunk?

Ha hosszasb tünődés közt a' mennyei Mesternek bölcs gazdálkodásába tekintünk, szent akaratján kivül, melly végetlen hatalmával bizonyosan akármilly akadályokat-is meg-győzhetett volna, a' kérdéses intézetnek több okaira találhatunk. Ugyan-is visszatérvén azon időszakba, mikor Jésus halandó társaink közt megjelent, az ötlik mindenek előtt szemünkbe, hogy nem csak a' tudományos emberek, hanem még az olvasni tudók' száma-is valamint átaljában az egész világon, úgy főképen a' zsidóknál nagyon csekély volt; az elme-szülemények' közrebocsátása, az irományok 's könyvek' készítése, nyomtatás mesterségének híjával szörnyü nehézségekkel kapcsoltatott össze. Továbbá: mivel a' zsidóknak tehetősbei, a' papok t. i. Farizeusok, és irástudók mindgyárt kezdetén mód nélkül gyülölték Krisztus' tanítását, tartván tőle, mint az igazság' szózatjától, melly ellenök keményen kikelvén tévedéseiket, 's ámításaikat világosságra hozta: kész Hallgatóit a' nép' együgyüebb része tette leginkább, kikkel valamit irásban közleni a' felhozott ok miatt majd haszontalan dolog lett volna. Ide járul Üdvözitőnknek felséges iránya: isteni munkájának minél előbb az egész világgal való megismertetése, 's annak nem annyira elmebéli 's nézleti, mint cselekedtető czélja, mellynek könnyebb és foganatosabb eszközlésére mindenkor, 's mindenütt legalkalmasabb

az élő szó. Rendkivüli hathatósságát az ékes-szólásnak azok tudhatják legjobban, kik a' holt betü, 's élő szó közt fekvő nagy különséget, amannak silányságát, és egy tökéletes szónok' bájoló kellemeit valaha tapasztalták. Bóldog Isten! — mikor, és millyen kereszténységnek kellett volna támadni, ha Törvényszerzőnk, és az Apostolok magok helyett a' különféle nyelvü, gondolkozású 's izlésü pogányoknak, hitetleneknek, és bálványozóknak megtérítésére; a' tudatlanoknak oktatására, az elvetemedettek' jobbítására, 's az elszakadtaknak egyesítésére csupán néma irásokat, 's holt betüket küldöttek volna!

XV. Az új Szövetségi könyvek' törvényes jegyzéke, vagy a' Canon.

Noha az Apostolok' hunyta után fáradhatlanúl buzgólkodtak a' szent hivatalnak örökösi: izzadásaik még-is sokszor gyümölcs nélkül maradtak. Többek' szivéből kiholt már azoknak győző tekintete, kik mindenek előtt bátran mondhatták: „A' mit hallottunk, láttunk, 's tulajdon kezeink tapogattak, azt hirdetjük néktek.“ Midőn a' hagyományokra hivatkoztak, az ellenfelek hasonlókép' hagyományokat mutattak-fel. Csak kevesekkel közöltetett az apostolok' mélyebb bölcsessége, rebesgeték a' Gnosticusok, melly ő nálok-is egyedül az iskolafalak közt létez. Mások ismét azon fonáksággal éltek, hogy a' hiresb Próféták, 's apostolok' neve alatt különféle

álirásokat terjesztgettek, mellyek által bal-véleke-déseiknek erőt, és tiszteletet akartak rabolni. Szük-ség volt tehát, úgy szólván elkerülhetetlenül szük-ség, ha az egyházi kormány egykedvüleg nem ki-vánta a' hántorgó habokat szemlélni, a' hagyomá-nyokat és irásokat szorosabb visgálat alá venni, hogy igy ellenségeik alaposan megczáfoltassanak; az igaz-ság pedig, mint nap a' borongó felhők közül, annál tetszőbb fényre derüljön. Illy lelkesedés által ké-szült-el apródonkint a' szent könyvek' lajstroma.

Ki kezdette azonban tulajdonkép a' Canonica Gyűjteményt, nem lévén iránta tanúbizonyságaink, melly homály maga mutatja némileg a' régi eredet-tet, következő leghihetőbb vélemény állítatik-fel, mit a' történet-is valósít: Egy egy gyülekezetnél az apostoloknak csak az az irása volt meg, melly a'hoz küldődött, még pedig vagy maga az eredeti, mel-lyet küldött az Apostol, vagy annak hiteles mássa. Később hozzá tehették e'hez a' szomszéd, vagy egy más ismeretes gyülekezethez küldetett apostoli irá-sokat, sőt a' tőlök távolabb eső gyülekezetét-is, ha t. i. azokkal szorosabb összeköttetésbe jöhettek. Igy keletkeztek eleve valamelly kisebb gyűjtemények, mellyek az ó Testamentomi könyvekkint az egybe-gyült jámbor hivek előtt erkölcsös tanuságúl olvas-gattattak. E'féle közlésről néminemü útmutatást lát-hatunk már Szent Pál és Péter' leveleiben. „Minek-utánna elolvastatik nálatok e' levél, légyen gondo-tok: hogy a' Laodiczéai gyülekezetben-is felolvastas-

sék; valamint, hogy a' Laodiczéabélieknek küldött levelet ti is elolvassátok. *) És a' mi Urunknak hosszú várakozását, mint üdvözüléstek' alkalmatosságát tekintsétek; mellyről Pál a' mi szeretett atyánkfia is a' néki adatott bölcsesség szerént irt néktek. **)

Második, 's harmadik században nagyobbá 's egyszersmind határozottabbá is lett a' szent gyűjtemény. A' számos eretnekek miatt, kik apostoli név alatt több álmunkákat költöttek; szinte kénszerítettek az egyházi, 's igazán hivő Férjfiak az új szövetségi szent könyveket nagyobb figyelemmel megválasztani; és mivel látták, hogy az ó Testamentomi irások Törvényre 's Prófétákra osztódtak, (in Legem et Prophetas); ők is hasonlókép az új Testamentomot Evangeliomra, 's Apostolokra osztották. (Ευαγγελιον és Αποστολος). Az Ευαγγελιον alatt a' négy Evangeliomot értették. Az αποστολος nevezet alatt foglalt könyvek' mennyisége felől pedig még IVdik században-is különböző volt a' keresztényeknek itélete. Azonban ámbár nagy és szembetünő különbözés volt a' szent könyvekre nézve sokáig, mindazáltal Traditio' paizsával védve volt a' keresztények' áldott egyessége, 's hitekre nem különböztek egymástól.

A' kisebb vagy nagyobb gyűjteményekhez némelly egyházi tanítók buzgóságból ollyan könyveket is adtak, mellyeket apostoli munkáknak nem tartot-

*) A' Kolosszaiakhoz irt lev. IV. Rész. 16. v.

**) Sz. Péter II. Lev. III. Rész. 15. v.

tak ugyan, de hasznosaknak láttak az olvasásra. *Origenes* ezért osztotta a' kereszténynek' irásit valóságos, elegyített 's költött irásokra. Beszél a' négy Evangeliomról, mellyeket az Apostoloktól származottaknak tartott; *) az apostoli cselekedetekről, Szent Pál' leveleiről 's a' t. **) Nevezetes, hogy *Origenes* a' keresztény irásokat nem csak erről a' névről: ευαγγελιον és αποστολος, hanem erről-is η' καινη διαθηκη ismerte, mellyből látszik, hogy a' két gyűjtemény lassan lassan eggyé lett. ***) Hasonlókép *Eusebius* Césariai Püspök jegyzékében több osztályokba teszi az új Testamentomi könyveket. ****)

Nem kevés figyelmet érdemel itt *Muratori Lajos Antal*, olasz tudós' illy czímü könyvének: Antiquit. Ital. medii aevi III. köt. 854. oldala, hol egy jegyzéke közöltetik az új Testamentomi könyveknek, melly Romában *Victor* és *Zefirin* Pápák' idejében — tehát második század' közepén — azon versengés' alkalmával készült, mellyet *Cajus* (Presbyter) Proclus Montanistával tartott, 's mellynek fő tárgya volt az új Testamentomi könyveknek meghatározása. Mély belátással és szép tudománnyal irt erről tudós *Freundthaler* 1803ban, melly a' criticai gyanúkat iránta jóval megkisebbítette.

---

*) Comm. in Matth. T. III.
**) Hist. Eccl. VI. 25.
***) Orig. de Princ. IV. C. I.
****) Hist. Eccl. III. 3.

Idővel hosszas, szorgalmas, pontos és lelkiismeretes megvisgálás után végre megegyeztek a' keresztények a' canonicus könyvek' számára nézve, megszűnt a' különségtevés, és megállapíttatott az új szövetségnek Canonja, mellyben a' 137dik és 8dik lapon előszámláltattak foglaltatnak. Legtöbbet fáradoztak ebben következő Gyülekezetek vagy Zsinatok: Laodiczeai 363dik, Kartagói 397dik, Toletomi 400ik, Konstantinápolyi 692dik és Tridentomi 1563ik esztendőben.

XVI. A' Szent Irásnak általjában 's különösen az új szövetségnek méltósága szerinti becse.

Szép ugyan és nagy már magában minden, mellyet az anyatermészet egyéb alkotmányi közt, légyenek ezek lelkiek vagy testiek, ritkább 's tökéletesebb tulajdonokkal felékesített: a' nemesb érczek, drága kövek és gyöngyök föld' gyomrában 's tenger' fenekén-is szinte, mint a' tündöklőbb elmeszülemények bezárt tudományos tárokban remekművek maradnak szüntelen; mindazáltal az érték mód nélkül, 's felettébb emelkedik a' legjobbakban-is, ha általok látvágyunk 's várakozásunk reményünkön felül elégültséget nyer, vagy működrünkben érezhetőleg azon gyümölcsök termesztetnek, mellyeket a' józan elme 's tiszta szív elfojthatatlan insségeire nézve óhajtva óhajtott. — A' Szent Irás mind a' két szem-

pontból méltán tartatik illyennek. Abban nyilatkoztatta-ki magát az Isten mint Teremtője, Gondviselője 's Attya minden okos valóságoknak; abban lelhetni-fel az örök értelem' üdvös vezetéseit, az akarat' feddhetetlen rugóit, a' tudományok', mesterségek' bölcsőjét, 's azon eredeti törvénykönyvet, melly erkölcsi 's polgári rendszabályaival az egész régi világnak bölcsességét felülmúlja. Ő benne van végre Üdvözítőnknek legszebb 's leggazdagabb hagyománya. Ha tovább jobb természetünknél fogva édes érzet lepi meg lelkünket, mikor olly férjfiaknak tetteit halljuk vagy olvassuk, kik földi pályájokat halhatlan érdemekkel diszesíték, milly felséges örömöt gerjeszthet belsőnkben azon időnek hiteles rajza, mellyben Móses a' jámbor Prófétákkal, vagy az emberiségnek ama felejthetetlen hív barátja e' földön járt, 's nagylelkű tanitványival együtt az isteni vallásnak jóltévő magvát hintegette? Tapasztalták ezt már hajdan minden el nem fogúlt lelkek, azért nem csak a' keresztény bajnokok, hanem már jóval előbb a' zsidók-is (ezekre nézve az ó szövetséget értvén) olly erős és tántoríthatlan hűséggel ragaszkodtak a' Szent Iráshoz, hogy semmi e' világon őket iránta ingadozóvá nem tehette. Mi több, később nem városok csupán, vagy tartományok; hanem kelet nyugottal, dél éjszakkal látsza vetélkedni annak pártolásán. Bizonyságok erre a' még élő temérdek kéziratok 's majd minden nyelvre történt fordítások; sőt bátran mondhatni: hogy mióta a' munkás halan-

dók az irás és nyomtatás' mestersége által gondolatokat, érzéseket, útmutatásokat 's visgálatokat tanultak összeszedegetni, 's azokat mind a' jelen, mind pedig a' jövő kor' számára fentartani, nem mutathat a' történet' tára olly gyűjteményre, melly buzgóbban dajkáltatott 's közönségesbé tétetett volna, mint a' Biblia. Szivet érdeklők számos szent Atyáknak lelkes beszédei, mellyekkel a' hiveket szakadatlanúl ösztönzék annak szorgalmas olvasgatására. Hogy buzdításaik egész könyvekre ne vastagodjanak, példakép csak néhányat hozok-fel. „Olvassátok szorgalmatosan a' Szent Irásokat," illy intést bocsáta-ki *Clemens*, mellyek valóságosan a' Szent Lélek' beszédi.*) Ne üljük többé zsidó módra a' szombatot henyélésben, hanem kiki közülünk lelki javára ünnepelje azt, nem testi mulatságban 's nyugalomban, hanem a' szent irásokon való elmélkedésben gyönyörködvén. **) Az üdvösség' tanításit nem tudhatjuk másoktól, mint azoktól, a' kik által az Evangeliom hozzánk származott, mellyet ők eleve magok szóval hirdettek, azután pedig az Istennek végzéséből irásban hagytak, hogy fundamentoma 's oszlopa lenne hitünknek. ***) Az igaz keresztény a' szent Irás' olvasásával foglalatoskodik, itt találja-fel a' maga hitének felséges történeteit — itt látja a' maga

*) Clemens Rom. Epist. I. C. 45. Az első században.

**) S. Ignatius Epist. ad Magnes. Ugyan akkor.

***) S. Irenaeus Libr. III. contra haeres. Cap. I. A' második században.

reményét, itt tartja szemei előtt üdvösségét. *) Mert hitesse-el magával (mindenki), hogy az Irás a' tudományok' tudománya; az értetlent bölcsé, a' legalábbvalót legnagyobbá teszi, alázatosságot, szelidséget 's engedelmességet tanít; a' megtartóztatást, tisztaságot, jótévőséget őrzi; szerencsét, békességet, örömöt szerez. **) Nagy rosszak támadtak már onnét, hogy a' Biblia' olvasása félretétetett. ***)

A' k. k. Anyaszentegyház' feddhetetlen gazdálkodásának bebizonyítására futólag itt egyedűl az érintetik meg, hogy jóllehet az említett szent Atyák 's egyéb Tanítók szünet nélkül ösztönözték híveiket a' szent Irásnak olvasására, annak mindazáltal olvasását 's magyarázását helyesen és szent foglalatjához illőn akarván eszközleni, önnön elméjekre, vagy szabad tetszésökre őket sohasem hagyták, hanem érezvén az igazság' lelkének segédjét, mellyet Krisztus Urunk Apostolinak, 's ezek után következő egyházi Tisztviselőknek igért és adott ****), kezdettől fogva mindenkor megkivánták, hogy az olvasók 's magyarázók különös készületek mellett tanítói vezérlésök 's ügyeletök alatt legyenek. Mire nézve a' hivek csak azokat az irásokat fogadták el Isten igéjének, mellyeket az Anyaszentegyház igazaknak ismért. Minden helyes és jó azoknak a' szent Irások-

*) S. Cyprianus de Spectaculis. A' harmadik században.

**) S. August. Serm. 38 ad frat. in Eremo.

***) S. Isidorus de Pelusio L. II. epist. 73. Ötödik század' elején.

****) Sz. János XIV. Rész. 16. 17. vv.

ban, kik azokat értik, azoknak t. i. kik az igaz magyarázásnak módját az Anyaszentegyháztól veszik és megtartják. *) Én pedig az Evangeliomnak sem hinnék, ha arra a' katholika Anyaszentegyház' tekintete nem indítana 's bírna. **) Ha talán tudatlan vagy az olvasásban, mást végy segédűl, a' kitől azt haszonnal hallhatod. ***) 's a' t.

XVII. Zár-eszmélkedés a' mondottak felett.

A' Religio' diadalmának szerzője egy levelet hoz fel, melly az eddig mondottakat nagy részint igen helyesen egybefoglalja. A' levél, akar XIVdik Kelemené, akar pedig Caracciollié, tele van igazsággal és méltósággal.

„Ha Isten van, imigyen ir, mint ezt az egész természet minden részről hangosan kiáltja, Religió-is van. Ha Religió van, ez nem lehet más, hanem megfoghatatlan felséges és olly régi, mint a' világ maga; mert örök véghetetlen Valóságtól származik. De ha a' Religionak ezek a' bélyegei, akkor azt tagadhatlanúl a' kereszténység teszi, és ha ez ő; — a' kereszténységet szükségképen isteninek kell tartanunk, 's hozzá nem csak ésszel, hanem szívvel-is ragaszkodnunk.

---

*) Clemens Alex. Libr. VII. Strom. Cap. 6.

**) Szent Ágoston.

***) S. Ephraem. Sermon. 60.

„Hihető ë, hogy Isten a' világot egyedűl azért alkotta volna olly pompásan, hogy szemeit az emberek' 's állatok' teméntelen seregén legeltesse, kiket mind egyetemben különség nélkül egy rendeltetésű lényekkint tekintsünk, 's hasonlóknak tartsunk?"

„Valószinű ë, hogy azon elmetehetség, melly bennünk lakik, tárgyakat öszvekapcsol, számol; melly a' földnél messzebb terjeszkedik, az égboltozaton-is keresztűl repűl, az elmúlt időkre visszaemlékezik, a' jövő századokba hat; melly végre a' folytonos létet magának képzelheti, csupán azért fényljék egy két pillantatig, hogy reá tüstént gyönge gőzkép elenyésszék?"

„Mire való a' szózat, melly belsőnkben szüntelen állítja, hogy nagy dolgokra születtünk? Mire valók azon vágyak, mellyek bennünk szakadatlanul újolva azt éreztetik, hogy mi sincs e' világon, melly szivünket tökéletesen kielégíthetné?"

„Az ember míg távol van, vagy midőn Istentől távozik, hasonló azon beteghez, ki fájdalmi és szenvedései közt ön magát gyötri; elméjének világát akadályozván sötét éjbe jut, hol merő rémekkel és szörnyekkel bajlódik. Ugyan azon igazság, melly bizonyítja, hogy vagyunk — akarom mondani — a' belső öntudása létünknek kétségtelenné teszi egyszersmind az Istennek létét-is, 's ezen megismérés nem teremtheti bennünk Annak eleven fogatját a' nélkül, hogy a' Religio' képzetét-is belénk ne öntse. A' tisztelet-módja tovább, mellyel visel-

tessünk a' legfőbb Valóság iránt, olly szoros összeköttetésben áll véle, hogy szivünk nem nyughat mindaddig, míglen hódulattal nem áldoz neki, és pedig azon rend szerint, mellyet ő maga alkotott, 's állapított-meg."

„Hogy a' Religio többféle idomban mutatkozott, és a' várt Messiás érkeztéig tökéletesb lett: ez onnét van, mivel az Isten reá nézve éppen úgy cselekedett, mint elménkkel. Ez eleinte csak alig pislogó lámpakép tünik-fel, utóbb lassankint mind inkább fejlődik, és végre a' legtisztább nap' fényében jelen-meg."

„Azonban valljon van ë joga az embernek Istent e' miatt számadásra vonni? van ë joga utakat kijelelni, és Istentől azt kivánni, hogy így, 's nem máskép kell munkálódnia? A' Mindenható ugyan nyilatkozik; de mindig csak úgy, hogy fentartja magának azon jogot, mellynél fogva Ura mindeneknek. Ha ő nékünk rendeletit, készitményit együl egyig itt akarná felfödözni, 's a' titkokrúl, mellyek különben álmélkodást és félelmet gerjesztnek keblünkben, a' leplét egészen levonni: akkor már e' földön (mit csak a' sirontúl várhatunk) bóldogitatnánk az Istennek látásával, 's halni hasztalan volna. A' szinről szinre való látás egyedül a' Menynek sajátisága. Most csak tükör által, úgymond Sz. Pál, és homályos beszéd által látunk; de akkor szinről szinre. Mostan résszerint vagyon bennem az isméret; akkor pedig olly tiszták lesznek isméreteim, mint a' minők a'

rólam való ismeret. *) Mi még-sem akarjuk ezen időpontot csendesen bevárni, nem gondolván-meg, hogy minden a' véghetetlen Bölcsesség által határoztatott-el, és hogy reánk nézve nincs egyébb hátra, mint azt fiúi alázatossággal imádni."

„A' hitetlen, midőn gyarlóságát, 's keskeny határok közé szorított ismeretit feledve Isten ellen tusakodik, mit sem másit az Istennek rendeleteiben, sőt inkább tervébe szövődik, azon nagy tervbe t. i. mellyben a' jó és gonosz együtt működik a' jelen-élet' összhangzásának, 's a' jövő' bóldogságának elősegéllésén."

„A' természet és Religió mindketten egyenlőn Istentől származnak; mindegyiknek, bátor külön módon, vagynak titkai, 's megfoghatatlan tárgyai. Ugyan ezen okból valamint a' természet' valóságát elrejtett munkálódási mellett sem tagadhatni: úgy a' Religió' valóságát sem megfoghatatlansága miatt."

„Mi sincs a' világban, mellynek sötét oldala nem volna; mert lelkünk a' megromlott testnek szemeivel mindent átlátni nem képes. Ő itt úgy szólván csak gyermekkort él, 's míg nyomasztó terhétől a' halál őt meg-nem szabadítja, olly világra van szüksége, melly gyönge helyzetével összefér."

„Halkali terjedése a' Religiónak minden valódi Bölcs' szemei előtt egy igazi csoda. Eleve csak szürkületkint látja azt a' sötétség' megyéjéből fejlődni,

*) A' Korint. irt I. Lev. XIII. Rész. 12. 13. vv.

később pirosló hajnallá lesz, melly a' közelgető napot hirdeti; végre feltünik mint a' nap; de még-is néminemü fellegekbe borulva, mellynél azt veszi észre, hogy a' legfényesb déltájban sem tisztulhat-ki egészen, míg a' mennyek' kapui fel-nem nyitódnak."

„A' hitetlen, ki ok nélkül gúnyolja a' kinyilatkoztatást, valljon bir ë egy másikkal, melly neki azt mondja, hogy a' miénk csak álombeli rém? Vagy mikor, és hol tünt-fel előtte titkos és magasztalt világossága? Azon pillanatban ë, midőn hevesb indulatitól elragadtatott? Vagy tán a' szinjátékhelyeken, 's azon dévajkodások között, mellyekben tölti közönségesen napjait?"

„Igen csudálatos, hogy némellyek a' hagyományok' tekintetét egyátaljában odahagyni, 's a' legnagyobb Tanúk' erősségét megvetni merészlik, vakon hivatkozván csupán egy kettőre, kik őket a' hitlenség' tanodájába vezetik. Mit sem akarnak hajtani az isteni sugallásokra, 's még-is úgy tekintik ezen rendszerészeket, mint Istentől lelkesített Férjfiakat; mellyből könnyen következtethető, hogy csak a' vak szenvedelmek szereznek a' hitlenségnek követőket. Utáljuk azon Religiót, melly bennünket zabolában tart; mert a' bünök' özönében, a' világ' hullámi közt kivánunk uszkálni."

„A' kereszténység, melly Isten' kezei által készítetett számunkra, már vázlatában egy pompás mesteri rajzkint tünik-fel, mellyet végre Krisztus Urunk örökké tartó fénnyel és szinekkel ékesített."

„Bizonyos, sőt tagadhatlan az, hogy csak Jésus minden dolgoknak az egyetlen alapja 's czélja; kulcs a' malaszt és természet' minden titkaihoz; fő szeme azon láncznak, melly a' láthatókat a' láthatlanokkal egybe-kapcsolja; isteni lehellet, melly az igazságot és szentséget a' szivekben bimbóztatja, 's tenyészteti. Ő benne találtatnak a' tudomány és bölcsesség' minden kincsei; úgy annyira, hogy ezer meg ezer izetlen rendszerekbe bonyolódunk, mihelyt ő nem vezérünk.“

„A' hitetlen soha sem tud megnyugtató, 's kielégítő feleletet adni, ha kérdeztetik: ki légyen Kristus, ki légyen az az ember, ki ugyan azon egy időben olly népszerü, 's olly isteni, olly felséges és olly alázatos, egész életében olly tiszta, szenvedéseiben olly tűrő, 's elhunytakor olly erős lelkü volt? Ámbátor reá igen könnyen 's tétovázás nélkül csak azt felelhetni: Ha csupán ember, tehát nem más, hanem hazug csalárd; mert ő maga mondotta, hogy Isten-is egyszersmind. De bezzeg mit csináljunk ekkor felséges erényivel, mit Evangeliomával, melly a' beszéd' legkisebb két-értelmüségét-is kizárja? Hová rójjuk ama fényes győzedelmeket, mellyeket ő 's tanitványi a' világ' minden részein arattak? Ha pedig Isten-is egyszersmind, mit kell tartanunk vallásáról, mit gondoljunk azokról, kik azt ellenségesen megtámadják?“ — —

„Mindenkor becsben marad bizonyára a' Religió azok' szemei előtt, kik alapelvektől vezéreltetnek.

Nem szükség mást tennünk, hanem csak kutforrásához vissza menni, azt figyelemmel szét-taglalni, 's egész végrendeltetéséig, mellyre czéloz, hiven kisérni: akaratunk ellenére-is meg kell ismernünk, hogy igaz. Néhánynak ugyan kedve azt rútul lefesteni, 's minden módon becsmérelni; de a' mit a' hitetlenek közönségesen helyébe tesznek, nem egyéb üres csontváznál.“ *)

G. G.

*) Lancelin der Triumph der Religion. S. 78.

II.

Nép-véleménynél Semmi sem forgandóbb.

ALAPMONDATOK.

1. Hova a' szerencse fordul, oda hajlik a' nép' kegye-is.

2. A' nép' itélete soha sem marad közép úton. — Felemel vagy letaszít — imád vagy gyülöl, hasonló egy sokfejü állathoz, egy szüntelen apadó vagy áradó tengerhez.

3. Ha a' nép' tömegét, mint az mindenütt és minden időben volt, futólag tekintjük, hajlandók leszünk hinni, hogy az egy ritka egybe forrott merő ellenkező elemekbül áll össze. — Ugy találjuk, hogy váltva állhatatos és változékony, jóltevőihez ragaszkodó, és irántok háladatlan, szelid és dühöngő, vezérelhető és makacs, szeretetében kicsapongó és gyülölségében engesztelhetlen.

4. Kerüljétek azt, mi a' népnek tetszik: lármával határoz az, nem értelmes fontolással. *)

*) Vitae, quaecunque vulgo placent; clamore decernunt, non calculo.

Thucydides.

5. A' nép nem halkal, hanem sebes árkint rohan a' dolgokba. *)

6. Tanáts, okosság, megválasztás, szorgalom nélkül szükölködvén, önkény szerint itéli a' legtöbb esetet, illedelem szerint keveset. **)

7. A' nép hajlandó a' gyanuskodásra, könnyen hiszen és megragad minden újat, főkép ha kedvetlenítő, a' hallottakat bebizonyúlt igazság gyanánt veszi. ***)

8. A' ki jót tesz, mond lacedaemoni *Chilo*, feledje el, és ki elfogadta, mindég emlékezzék reá. Nem ezt követi a' nép. Magasztalja 's túlbecsüli a' jót, mellyet mások iránt mutat, kisebbíti azonban 's feledi mind azon szivességet, mellyben részesül vala.

9. *Anacharsis*, egy szittya bölcs, az athenei közgyülekezetekről csodálkozva mondá: „Itt a' bölcsek teszik az indítványt és a' bolondok határoznak.“

Fenelon.

10. Az 1797diki muzsa zsebkönyvben következő alakban festetik a' nép:

---

*) Vulgus non paulatim, sed torrentis more in negotia praecipitatur. Herodotus.

**) Cicero' rajza szerént a' nép: „Carens consilio, ratione, discrimine, diligentia — ex opinione multa ex virtute pauca judicans.“

***) Tacitus mondja a' népről: „Ad suspiciones pronus, faciles ad credendum et suscipiendum omnia nova maxime tristia — audita pro compertis habens.

Hasonló rajzolatok találtatnak Livius, Sallustius, Seneca, Curtius, 's többeknél.

Én teszek mindent, és vagyok semmi:
Én teszem a' roszat, teszem a' jót.
Engedelmeskedem mindig mikor parancsolok.
Többet adok, mint elfogadok.
Az én nevemben készül meg a' törvény.
És ha ütök, ön magamat ütöm. *)

11. Valódi néphálának kevés példáját leljük a' történetekben.

12. A' nép egy hívtelen 's állhatlan gyámol.
Goldsmith G. d. R.

Azért az mindenre használható.

„Ha halandók szerencsétlenséget forralnak kebleikben, milly könnyen találnak eszközöket ártalomra.“ **)

13. A' nép nem éri fel soha a' szabadság' valódi fogalmát. Szabadságért kiáltoz a' nélkül, hogy tudná, miben áll az.

14. Ámbár nagyon szeretem a' szabadságot, még-is inkább kivánok egy oroszlán' körmei alatt, mint kitéve lenni ezer patkányok', polgártársaim, fogainak. ***)

*) Je fais tout, et je ne suis rien:
Je fais le mal, je fais le bien.
J'obéis toujors, quand j'ordonne:
Je reçois moins que je ne donne:
En mon nom on me fait la loi,
El quand je frappe, — c'est sur moi.

**) Pope: Rape of the Lock.

***) J'aimerois mieux, malgré mon gout extrême pour la liberté, vivre sous la patte d'un lion, que d'être con-

15. A' népnek teljes szabadságot engedni, épen olly ártalmas, mint teljes szolgaságot róni reá.

16. A' nép sem egész szabadságot, sem egész szolgaságot nem viselhet el.

Tacitus Hist. Lib. IV.

17. Maga a' szabadság oda van, mihelyt átmegy féktelenségre.

„Nép' szabadsága.....
Szabadság által vész el."

M. An. Lucan. Pharsal. Lib. III. v. 145.

A' nép' szabadsága egybehasonlítható a' sajtószabadsággal, mellyről egy nagy országos ember mondotta:

„Épen a' hol kezdődik a' sajtó' kicsapongása, ott mulik annak közvetlenül szabadsága." *)

„A' szabadság, ha azt jó erkölcsök nem kisérik, mindenkor veszélyes szilajságra fajúl." **)

18. A' jövőbe tekintés nem a' nép' dolga, ez csak a' jelennél állapodik meg, noha ezzel is mindig elégedetlen.

„A' nép vagy görbedve szolgál, vagy gőgösen uralkodik." ***)

---

tinuellement exposé aux dens d'un millier des rats, mes confréres. Voltaire.

*) Là ou commence la licence de la presse, là finit immediatement sa liberté."

**) Mably Bemerk. über die französ. Geschichte. 85. lap.

***) Plebs aut servit humiliter, aut superbe dominatur.

Livius.

19. Egy körben forog minden: a' jelennel elégedetlenek változást kivánnak, 's ha ez megvan, érzik ennek tökéletlenségét, és vagy visszakivánják megint a' régi rendszert, vagy egy új változást kivánnak létre hozni, mellynek ismét megvan jó, de rosz oldala-is, mint az előbbieknek.

Schmidt G. d. D.

20. A' nép sem azt nem tudja, mit akar, sem azt, mit kell akarnia. Itél ugyan, és még sem tudja megkülömböztetni a' valót a' hamistól. Ön magának mindig ellenmond, a' nélkül, hogy azt észrevegye. *)

21. A' nép mindenre képes, mert vad és vakmerő, 's mégis el tud mindent türni, mert gyáva és ingatag. Miután jól kilármázta magát és hathatóan fenyegetőzött, végre haza oszlik, és azután mindegyik bölcsnek akar látszatni. **)

22. Az ünnepélyek, nyilványos örömmutatások, megrendelt népvígságok 'stb. 'stb. nem mindenkor igaz kifejezései a' szíveknek.

---

*) Le peuple ne sait ce, qu'il veut, ni ce, qui lui faut. Il juge, et pourtant il ne sait pas discerner le vrai d'avec le faux. Il se contredit toujours, et ne s'apperçoit jamais. Tiber. Disc. pot.

**) Le peuble est capable de tout faire à cause de son insolence, et de sa brutalité. Mais aussi sa lacheté, et son inconstance le rend propre à tout soufrir. Aprés qu'il a bien crié, et bien menacé, il faut enfin, qu'un chacun retourne à sa maison, et pour lors chacun voudroit avoir été sage. Ugyanott.

*

Rövidek és rosz jóslatuak voltak mindig a' Romai nép' kedvezései.

Tacitus Annal. Lib. II.

A' városi nép tisztelkedik 's házakat világít, mivel parancsoltatik. Ugyan ez okból a' falusiak sorban tántzolnak. Az „éljen" csak utánozás.

Volt idő, midőn a' pór uralkodója' képét önként gombjain viselte; és ez bizonyosb jele volt ragaszkodásának, mint midőn valamelly törvényhatóság' parancsára kurjongatnia kell.

23. A' Városok' külseje gyakran csak ál-alakot ölt magára, és más színben mutatja a' fejedelmek előtt a' helyeket, mellyeken átutaznak.

Hissmann.

24. A' nép nem gondol tovább, mint a' mennyire lát. Ha neki egy kis alkalom nyujtatik beszédre, tetemes dolgokat felejt el.

25. Egy tüzes lármázó sokszor inkább hat a' népre, mint minden okoskodás.

26. Érzéki előterjesztések, sőt még nevetséges csekélységek is többet visznek a' népnél véghez, mint a' bölcs ész' elvei; egy színjáték, egy mese, egy elmés szó *) több sikert szül, mint minden szódús előadások.

27. Egyetlenegy nyomos szó, egy merész kifejezés, egy parancsoló pillanat-is hatalmasan munkálnak a' népre.

---

*) Bon mot.

Caesar egy egész lázadást nyomott el e' felkiáltással: „Rómaiak, vagy Római Polgárok!“*) *Augustus* pedig csupán az által, hogy haragos ábrázattal minden szó nélkül a' seregosztályok' elébe lépett.

Midőn a' római nép' egyik gyülekezetében a' piaczon nagy morgás támadott, *Scipio Nasica*, az erény' magas hirében állott férfiú, fölkele helyéről: „Hallgassatok“ ugymond, „Rómaiak! jobban tudom én, mi hasznos a' köztársaságnak.“ A' zajongás tüstént lecsilapult és minden hallgatott, mintha egy *Numa*' árnyéka jelent volna meg, a' nép' lelkiismeretét felserkentendő.

Allgemeine Welt- und Menschen-Gesch. XIII. Rész. 320. l.

És valamint mi időn egymás közt pártot üt a' nép,
A' pórság felmérgesedik, 's már szerte röpülnek
A' kövek és üszkök; fegyvert nyújt a' harag, akkor,
Hogy ha jeles, jámbor 's fő rendbeli férfi' szemébe
Ütközik, elnémúl, és intésére figyelmez. **)

Gelon, syrakuza' fejedelme, egykor összeesküvést födöze-fel maga ellen. Azonnal a' piaczra ment, az öszvecsoportult nép' közepén megállott és fegyvereit elveté, mondván: „Itt fegyvertelenül állok

*) Quirites!

**) Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est
Seditio, saevitque animis ignobile vulgus;
Jamque faces, et saxa volant; furor arma ministrat:
Tum pietate gravem ac meritis si forte virum, quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant.

P. Virgilius Mar. Aeneid. L. I. v. 148.

előtökbe, eselekedjetek velem a' mit akartok.“ A' nép most maga adta ki az öszveesküdteket, és *Gelonnak* azon állásában, a' mint fegyvertelenül a' nép előtt állott, képszobrot emelt.

28. Mit parancsok végrehajtani nem képesek, azt egy nagynak egyetlen példája teheti.

Caesar nem tudá reábeszélni hadseregét, hogy kezeket emelt volna Marsilia' szent ligetére, mig végre maga kapott fejszét és leesik az első szent tölgy.

E' ligetet földig leveretni vasakkal akarja.

. . . . . .

. . . . . .

De remegének erős kezeik, 's elijedtek azon hely'
Nagy fönsége előtt; majd szent tölgyekre ha vágnak,
Vissza szekerczéik, vélték, tetemikbe csapódnak.
A' Caesar mikoron nagy zsibbadozásba bonyulni
Látta hadát, maga a' bárdot pergetni merészlé
Elsőben, 's lecsapá az erős tölgyet vele, mondván,
A' bárdot miután a' dült fa' szivébe ereszté:
„Senki ne féljen ezen ligetet már vágni, ha vétek,
Azt egyedül tettem, hidgyétek.“ 'S ekkor egész had
Nem mult borzadalom közt, bátran hajla parancsra;
Ám hogy egek 's Caesárnak megfontolta haragját,
Gyertyánok leterülnek, erős magyalok lezuhannak.*)

*) „Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro,

. . . . . .

. . . . . .

Sed fortes tremuere manus, motique verenda

29. Egy nagy ember, ki egyszer magát középpontá tette, eszmélet és rettenthetlenség' szavaival a' fellázult indulatok' legalapultabb kitöréseinek-is szembe szállhat, vagy az elcsüggedt indulatokat felébreszthetí.

Caesar soha bajosb helyzetben nem volt, mint mikor a' Római elaggott, 's kifáradt katonák haza térni kivánkoztak 's felzendültek. Lucan azokat következőleg beszélteti:

„ . . Caesar! minket eressz haza a' sok iszony vad'
Mérge közül. Te nyakunknak aczélt keresel vizeken
's föld'
Szárazain: 's illyen nyomorékokat ellenek által
Veszteni készítesz; közülünk töled ragadott-el
Gallia már egy részt: egyiket Spanyol ölte csatákban,
Hesperiában-is egy feküszik; győzelmeid által
Elhal egész tábor. Vérünket föld ha beitta,
Éjszakot és Rajnát 's Rónát, mi haszon, ha bevetted?

Majestate loci; si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures.
Implicitas magno Caesar torpore cohortes
Ut vidit, primus raptam librare bipennem
Ausus, ot aeream ferro proscindere quercum
Effatur merso violata in robora ferro:
„Jam nequis vestrum dubitet subvertere silvam,
Credite me fecisse nefas.“ Tunc paruit omnis
Imperiis non sublato secura pavore
Turba: sed expensa superorum, et Caesaris ira
Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex.

M. Ann. Lucan. Phars. L. III. v. 426

Sok had után te nekünk meg polgárháborut adtál.
Hogy haza fővárát megvettük, elüzve tanácsát,
Embert volt ë szabad 's milly isteneket kirabolnunk?
Hogy sok bünbe esünk, ártók, orozással öléssel,
Ment inség minket. Vég czélja mi fegyvereidnek?
Róma neked ha kevés, mi elég? Nézz szürke fejünkre
'S gyönge karunkra, 's tekintsd egyszer már tört inainkat.
Élet haszna mulik; harczban töltöttük időnket;
Halni bocsásd az öreg fejeket. 'S ezt bátran ohajtjuk.
Nem szabad a' szigorú hantokra haló teteminket
Rakni? nem a' röpülő éltet rögökön kilehelni,
'S lelni keresve kezet, szemeinket melly benyomandja?
Nő' könnyit felfogni, 's nekünk megtudni saját kész
Máglyánkat? Nyavalyán engedd végződni az ősz kort;
Caesárról ne csupán kardok, legyen irva mi más-is.
Mit csalsz, mintha mi nem tudnók, több szörnyre reménnyel
Minket? Mig polgárharczal — nem tudjuk ë millyen
Rettenetes tettnek van nálunk bére leginkább?
Mit se' tevénk hadban, (Caesar) ha nem érezi, mindent
Hogy kezeink tehetők. Nem tilt, mit merni szabadság
'S jog' szentsége. Ha Rajna vizén Caesar vezetőnk volt,
Sorsosi ott mi valánk. Kiket a' bün szennyez, egyenlít.

Érdem' hálátlan birája alatt hadi tettünk'
Híre veszik. Tehetünk bár mit, neve hősi szerencse.
Tudja-meg a' hősért mi veszünk oda. Bizz az egek' nagy
Kedvezetébe; harag, Caesar, ha lobog katonában,
Béke leszen. *)

*) „ . . . . . Liceat discedere Caesar
A scelerum rabie. Quaeris terraque marique
His ferrum jugulis, animasque effundere viles
Quolibet hoste paras: partem tibi Gallia nostri
Eripuit; partem duris Hispania bellis;
Pars jacet Hesperia; totoque exercitus orbe
Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
Quid juvat Arctois, Rheno, Rhodanoque subactis?
Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
Cepimus expulso patriae quum tecta senatu,
Quos hominum, vel quos licuit spoliare deorum?
Imus in omne nefas, manibus ferroque nocentes
Paupertate pii. Finis quis quaeritur armis?
Quid satis est, si Roma parum? Jam respice canos,
Invalidasque manus, et inanes cerne lacertos.
Usus abit vitae, bellis consumpsimus aevum:
Ad mortem dimitte senes. En! improba vota:
Non duro liceat morientia cespite membra
Ponere, non anima glebam fugiente ferire,
Atque oculos morti clausuram quaerere dextram,
Conjugis illabi lacrimis, unique paratum
Scire rogum. Liceat morbis finire senectam,
Sit praeter gladios aliquod sub Caesare fatum.
Quid, velut ignaros ad quae portenta paremur,
Spe trahis? Usque adeo civilibus armis
Nescimus cujus sceleris sit maxima merces?
Nil actum est bellis, si nondum comperit istas

Ez aggodalmas helyzetben, midőn az elaggott katonák a' táborban körülfutkoznának, hogy a' zendülést élesszék, *Caesar* meztelen kebellel, fegyver nélkül, 's bátran egyszerre a' lázítók' közepén terem, mondván:

„Katonák! Itt van előttetek tárt mellem, kész, tőletek sebeket elfogadni! Távozzatok, ha háború' szakadta tetszik néktek; de fegyvereiteket itt e' helyen hagyjátok. A' jelen lázadás csak arra szolgáljon, hogy felfödöztessenek a' gyáva lelkek és szökevények. Titeket csak győzhetlen vezértek' szerencsés tettei lankasztanak. Menjetek tehát és hagyjatok engemet sorsomra! Hátrahagyott fegyvereitek nem sokára megint kezekre találandnak, és a' szerencse újra annyi embert adand nekem, a' mennyi dárda foglaltalanúl hever. Majd az'tán dicsőség 's babér nélkül Róma' pórnépe közé keverten, nézhetitek diadalmas bemenetünket. Épen ne hidgyétek, hogy futamlástok *Caesar*' pályáját gátolandja. Tá-

---

Omnia posse manus. Nec fas nec vincula juris
Hoc audere vetant. Rheni mihi Caesar in undis
Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, aequat.
Adde quod ingrato meritorum judice virtus
Nostra perit. Quidquid gerimus, fortuna vocatur.
Nos fatum sciat esse suum. Licet omne deorum
Obsequium speres, irato milite, Caesar,
Pax erit."

M. Ann. Lucan. Pharsal. Lib. V. v. 261—295.

vozzatok mint pulyák a' táborból, és adjátok férjfiaknak a' római zászlókat által, Rómaiak!" *)

Miután *Caesar* ezeket 's több más dicsőségre 's ön szerencséjére czélzó szavakat mondott volna, a' zendülésnek vége szakadott; kardját, dárdáját, zászlóját egy sem hagyta el.

Hasonlókép ébreszté *Hannibal* carthagói vitézeit, midőn ezek az Alpeseken, ez örök hóval födött iszonyú kőtömegen, átmenni vonakoztak:

„Csodálkozik ő, monda az öszvegyült hadsereghez, minő félelem foghatta-el olly egyszerre ama szíveket, mellyek mindig rettenthetlenek valának. Annyi esztendeig győzödelmesen táborozván, Spanyolországot ott nem hagyták előbb, mig minden népek 's tartományok, mellyeket két külön tenger fog körül, Carthagónak nem hódolának. Az'tán meg, hogyha a' római nép Saguntust magának adatni kivánná, mintegy sérelem miatt mindazok, kik csak azt elfoglalták, bosszúra fakadtan az Ebro folyamon keresztűl mentek volna, a' romai nevet eltörölni és a' földet megszabadítani. Akkor egyiknek sem jutott volna eszébe, az utat napnyugottól keletig hosszalni. 'S most, miután az utnak sokkal nagyobb részét elvégezni látják, a' Pyrenaeusokon legvadabb népek közt átvergődtek, a' Rhónán, illy nagy folyón, annyi ezer Gallus' ellenére, a' folyam' erőszakán-is győzödelmeskedvén, átmentek, szemeik

*) M. Ann. Lucan. Pharsal. Lib. V. v. 319—364.

előtt állanak az Alpesek, mellyeknek tulsó oldala már Itália; most itt az ellenség' kapuiban elcsüggedten állapodnának ë meg, látván azt, hogy az Alpesek misem egyéb magas hegyeknél? Ha ezeket a' pyrenaeusi tetőknél magasbaknak képzelnék, tudják-meg: valójában nincsenek ormok egekig érők 's az emberi nemnek megmászhatlanok. Az Alpeseket lakják, mívelik; azok állattenyésztők 's táplálók; hogy azokon kevesen, hadinépek épen nem járnak? Ugyanazon követek, kiket előttök látnak, nem magasra emelő szárnyakon jöttek át az Alpeseken, ejjik sem ott termettek, hanem Itália' földmivelő jövevényei lévén, szinte ez Alpeseket, gyakran nagy csapatokban gyermekeik 's feleségeikkel, költözők' szokásakint, bátorságosan beutazták. Hát a' fegyveres katonának, a' hadszereken kivül egyebet magával nem hurczolónak, micsoda lehetne járhatlan vagy legyőzhetlen? Hogy Saguntum elfoglaltassék, mennyi veszedelemmel, mennyi fáradsággal hajtatott az nyolcz hó alatt végre? Most Rómának, a' föld' fejedelmi Városának megtámadása olly annyira terhesnek 's nehéznek láttatnék ë, hogy a' kezdetet is félbeszakasztatja? Ollyasokat merényletek ë hajdan a' Gallusok, miknek felvállalhatásán a' Carthagóbéliek kétségbeessenek? Tehát vagy engedjék a' vitézség 's dicsőség' elsőségét annak a' nemzetnek által, kit a' múlt időkben ők annyiszor

megvertek, vagy pedig utjok' végét reméljék a' Tiber melletti síkság és Róma' védfalai között." *)

Hannibal szólott, és a' költözés az Alpeseken elkezdődött; így hajtatott, mindazáltal iszonyú erőködéssel, 's a' legjobb harczfiak' feláldozásával az átmenet végre.

E'féle jelenések vagy teljes erejű szavak többször ugyan, de nem mindig tevék-meg sikeröket. Ezt végre *Hannibal* és *Caesar* magok-is tapasztalák. A' nép csak ingadozásában marad, magához hasonló, 's azért illyes esetek mindig csak szellemi merényletek maradnak, mellyek nem minden időben tanácsolhatók. A' lángésznek ebben-is kell tudni a' választást.

30. Ha a' nép maga közt meghasonlik, pártoskodásainak ritkán lesz vége, hacsak egyes férfi elő nem áll.

„A' meghasonlott országot rendbe hozni nincs más eszköz, mint egynek uralkodása." **)

Midőn a' Phrygiaiak a' támadott meghasonláskor az oraculumtól tanácsot kértek, e' választ nyerék:

„Királyra van szükség a' pártütések' szüntetésére. ***)

Igy jutottak a' köztársaságok egynek urakodása alá; így keletkeztek dictatorok és királyok. Sőt

*) T. Liv. Pat. Hist. Lib. XXI. Cap. 30.

**) Discordantis Patriae non aliud remedium est, quam si ab uno regatur. Tacitus Ann.

***) Regem discordiis opus esse.

még a' köztársaságok is egyesek által alapíttattak 's tartattak fön.

Sokszor csak egynek lelkességétől függött valamelly köztársaságot megalapítani, vagy magát koronához juttatni. Így mutatkozik a' szellemi világban-is, mint a' természet' nagy rendszerében egy középpont' ereje, sőt szükséges volta-is, legyen bár e' középpont egy uralkodó főszemély (archon), király, főparancsnok (imperator), tanácsló (consul), főhatalmaskodó (dictator), elnök, doge, tartománybiró (Landammann), városkormányzó, polgármester, hanzabiró, vagy akármi.

31. Ha egy idegen a' nép' belső viszálkodásaiba meggondolatlanúl avatkozik, néha egyenesen szándékával ellenkezőt eszközöl, a' pártok összebékülnek a' harmadik ellen.

„Kivüli félelem az egyességnek nagy köteléke.“*)

32. Ha valamelly nemzet egyszer pártokra oszlik, és nevezetes emberek viszik az elsőséget; akkor főkép csak az forog kérdésben: mellyik részen nyerhetni többet? A' hon feledve van:

„Midőn némellyek *Caesarhoz*, mások *Pompejushoz* hajlának, egyedül *Cato* maradott meg a' köztársaság' részén. Ha azon idő' képéről magadnak fogalmat akarsz csinálni, látni fogsz ott (*Caesar* részén) pórságot és mindig újságokon kapkodó köz-

*) „Externus timor magnum concordiae vinculum.“
T. Liv. Pat.

népet; itt (*Pompejus* részén) főnemességet, vitézi 's lovag rendeket, és mindent, a' mi csak jeles és nevezetes lehet egy városban, és középen két elhagyattat: a' köztársaságot és *Catot.*"

L. Ann. Seneca Ep. c. IV.

„A' zendületekben történik, hogy a' hol többen vannak, a' többiek-is mind oda hajlanak."

Hist. Lib. I. c. 56.

33. Olly nép, melly magát erőszakkal helyzé szabadságba, egy ehhez hasonlít, melly a' lánczot elszakítván, annak nagyobb részét magával húzza.

„Küzdve csomójáról eb-is elszabadúl, de nyakán a' Láncz' hosszabb részét, ha szalad, hurczolja magával." *)

34. A' nép többnyire a' szavak' külszinén ragad meg, 's így gyakran még a' szabadságot-is elveszté a' szabadság' neve alatt.

„Megmaradának ugyanazon nevezetek, de az előbbi 's régi erkölcsökből semmi." **)

35. Gyakran a' puszta szók elámíták a' népeket, teljesen szabadoknak és egy mérséklett kormány alatt élőknek gondolván magokat, habár a' zsarnokság' nyomását érzik-is.

Diss. sur l'infl. du Lang. Berlin 1762.

---

*) Num et luctata canis nodum abripit: attamen illi
Quum fugit, a collo trahitur pars magna catenae.
A Persi. Flac. Sat. V. v. 159.

**) Eadem mansere vocabula, nihil prioris et antiqui moris.
Tacitus.

36. Engedjük a' népet beszélni. E' szabadság kevésbé ártalmas ha megtartatik, mint mikor elnyomatik.

Szabad Róma' korában így volt:

„A' tettek megtoroltattak; a' mondások büntetlenül maradtak.“ *)

A' Rómaiak csak akkor érezék a' legnagyobb elnyomatást, midőn a' szólás-szabadság oda lett, és a' nyilván szólónak álarczal kellett ellátva lennie.

„Álarczával födötten szavaltak.“ **)

Épen így volt ez a' Görögöknél, midőn kénytetének arczokat falevelekkel eltakarni. A' Német ezt észrevevé 's monda: „Nem teszek levelet szám elébe.“ ***) Azonban utóbb a' német ég alatt-is ez tartatott.

„Ritka szerencséje az időknek, a' hol gondolni, a' mit akarsz, és a' mit gondolsz, kimondani szabad legyen. Tacit. Hist. Lib. IV.

Mihelyt *Tiberius* a' fölségsértési törvényt behozta, tettetés lépett a' nép közé. Nem volt többé szabadság a' lakomáknál, sem bizodalom a' rokonok között, vagy hűség a' rabszolgáknál.

Montesquieu.

---

*) Facta arguebantur, Dicta impune erant.

**) Larvati perorabant.

***) „*Ich nehme mir kein Blatt vor's Maul*“ De a' Magyar komolyan szokta mondani: „Hallgass nyelvem, nem fáj fejem,“ az'tán: „Boldog ember, ki nyelvével nem hibáz.“ Láss erről többet Dugonits' magyar példabeszédei' I. R. 128—138.

Theodosius Arcadius és *Honorius* Császárok alatt a' szólási szabadság kevésbé volt megszorítva; a' mint láthatni azt ama parancsból, mellyet adának a' fő kormányzónak:

„Ha könyelmüségből eredett az, akkor megvetendő; ha eszelősségből, sajnálatra méltó; ha rágalomból, feladandó.“ *)

37. *Mazarin* a' politicával egyezőnek tartá megengedni a' népnek, hogy mindent mondhasson; mivel azt hivé, hogy az elszórt tüz nem központosúl, mig gőzölgésében hagyatik. Kötött 's folyó irásokban kelének-ki az udvar és országlár (minister) ellen. *Mazarin* nem törődött vele, miatta a' Párisiak énekelhettek a' mint akartak. A' nép fizetett, és megunta az éneklést.

Épen úgy gondolkodott *Sully*-is.

Már *IV. Henrik* mondotta: „Lélekismeretes dolognak tartanám, valamelly embert azért bántani, mivel igazat mondott.“

Midőn *V. Károly* császárnak átnyujtatott egy iromány, mellyben azok, kik cselekedetiről nem legjobban beszéltek, voltak feljegyezve, ő azt a' kandallóba, a' mellynél épen akkor állott, veté, mondván: „Illik ugyan egy uralkodóhoz, mindent

*) Si id ex levitate processerit, contemnendum; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab injuria, remittendum.

Leg. unica Cod. si quis Imp. maled.

tudni, azonban minden szót visgálni, nem nagylelkű szívnek dolga.“ *)

Nem könnyíti a' fájdalmat semmi úgy, mint a' szabad kipanaszolhatás. A' mi, ha fölötte korlátoltatik, kapu nyilik az uralkodás' ama kigyófajtjának, mellyről Martialis irja:

„E' gyülevész csupa békeüző 's ház' nyugta ölője.“ **)

38. *Austriai Anna* ugyan ezen elvet követé, mondván: „Az igazságot mindig védendem. Tegyetek a' gonoszságon annyi gyalázatot, hogy Franciahonban erénynél semmi egyéb ne maradjon.“

39. A' nép, fájdalom! inkább szerencséjök, mint bölcsességök után ítéli a' fejedelmeket. Bölcseknek tartja őket, mig szerencsések. Mikor szerencsétlenek, kezd a' bölcsességről-is kételkedni.

40. Mint az irók, úgy a' néptömegének-is szokása, legelőször-is az uralkodót minden rosz' kútfejének tartani, a' nélkül, hogy külömbséget tenne olly ország közt, hol az uralkodó a' mit akar, tehet, és ollyan közt, hol kezei mindenütt megkötvék.

Schmidt's G. d. D. IV. Theil. 314 lap.

41. A' nép ritkán gondolja-meg, hogy a' legjobb kormánynak sem áll mindig hatalmában, az idő' sérveit akadályozni.

---

*) Savedra symb. pol.

**) Turba gravis paci, placidaeque inimica quieti.
M. Val. Martial. de Spect. IV. ad Caes. quod expulerit delatores.

„A' rosszak' oka gyakran az idő, nem az uralkodó.“

Cic. 2. Cat.

42. A' legjobb kormányok sem nyernek köztetszést, és sokkal nehezebb bölcs népet, mint bölcs uralkodót találni.

Allg. W. u. M. G. VII. Band.

43. A' nép csak annak barátja, ki használhat néki.

„Mondani rút ez ugyan, de (ha most igazat födözünk-fel)
A' nép haszna után nézi, barátja vagy ë?“ *)

44. A' nép' lelki helyzetét ismerni, használni, fordítani, a' politicai legjelesb irszakai közé tartozik.

45. A' városok' vélekedése nem mindig a' helységeké-is. Midőn a' városiak nem látnak fellegeket, nem következik, hogy a' falvakon derült az ég.

46. Ki az ország' boldogságát, jóllétét, elégültségét 's vidám kedvét a' fővárosok' tánczai és játékszíneiből következteti, csalódik.

47. Helytelen következtetéseket tesz azon fejedelem, ki a' városi nép szerint ítél a' falusiról.

Mig a' fővárosokban játékszínek fénylenek, és hangversenyek zengnek, gyakran gyászol a' falú, falvak 's városok lángban állanak.

---

*) Turpe quidem dictu, sed (si modo vera fatemur)
Vulgus amicitias utilitate probat.

Ovid. Lib. II. de Pont. El. III. 7.

La Hire, VIII. Károly Franczia király alatti derék tábornagy, egykor követségbe küldetett a' királyhoz, hogy neki mind a' hadsereg' szomorú állását, mind a' tartomány' inségét festené-le. Burgosba értekor, hol akkor az udvar tartózkodék, épen fényes ünnepélyek adattak. „A' mint látom," monda *La Hire*, „itt fény és táncz közt akarnak elveszni. Vigabban királyságát nem is veszthetné-el az ember."

48. A' mulatságokhoz szokott városi azonnal érez minden nélkülözést, melly a' falusi előtt már napi renddé lön, és ha bajak nélkül, vagy bőség' mámorában éli napjait, azt hiszi, hogy az egész tartomány' boldogságát képviseli.

49. A' nép gyakran mint a' katona kénytetett erővel cselekszik belső érzete ellen.

50. A' népvélemények' vezérlésénél a' politica országában a' hírlapok — ha nem az igazság' csarnokát teszik-is; de hatalmas rugók a' népvéleményének forgatására.

Való, hogy egy újságszerkesztő' szíve, ki nincsen zsoldban, néha úgy van, mint olly polgár' háza, ki ablakait kivilágítja. Mindegyik világít, mivel parancsoltatik.

Az Orosz, Porosz és Francziaországok között kötött békesség után 1807diki szent Jakab hava' 19kére Berlinben városvilágítás rendeltetett. Egy házon a' Fridrikutszában csak egyetlen ablak volt kivilágítva, e' példázattal:

„A' békességet ugyan nem ismerem,
De polgártisztből engednem kell,
Azért gyertyám' végét elégetem" *)

Egy czukrász Hamburgban egy süveg czukorra egyetlenegy égő gyertyát állított e' felirással:

„Ha még többet süthetek,
Majd több gyertyát égetek." **)

51. Egy nemzet a' megigért föld' birásából eredett örömének valódi kivilágítására a' hírlapok kétséges tükrök.

52. Minél inkább eltér a' nép nemzeti charakterének jó oldalától, annál könnyebben forgatható.

53. Azoknak, kik a' közvélemény' habozó természetét vezérlik, akkor folynak leginkább innyök szerint dolgaik, midőn a' nép ingatag.

Így áldoztak tüzzel és lelkesedve a' szabadság' oltárán azok, kik később elsők valának, a' hódolás és függés' bálványát a' szabadság' helyére emelni.

Így romboltattak öszve egykor a' művészet' legszebb emlékei, később pedig ismét újak kerestettek fel.

Az emberi boldogság most csupán a' democratának homlokán ült, 's az'tán ismét egy korlátlan

---

*) *Zwar kenne ich den Frieden nicht,*
Doch aus Gehorsam und Bürgerpflicht
Verbrenne ich mein letztes Licht.

**) *Wenn ich wieder backen kann,*
Zünde ich mehr Lichter an.

uralkodásnak koronáján. Egyik mint a' másik hasonlíthatlannak látszott a' népnek. Egyik mint a' másik ugyanazon kezekből származott, 's ugyanazon kezek által oltatott ismét a' népbe.

Elevenen látjuk ezt *du Bey János*' példájában, ki egy királygyilkoló hadsereg' felállítását inditványba hozta, három évvel pedig később *Sieyessel* vitatá: hogy csak monarchiai alkotmányban uralkodik igazi szabadság.

54. A' népet állapotján felül felvilágosítani, annyi, mint legügyetlenebb itélethozókká készíteni. A' pórhoz pór-felvilágosodás, a' polgárhoz polgári illik. Ha neki többet adunk, mint mennyit megemészthet, makacsság, balitélet 's fonák müveltség lészen felvilágosodásának eredménye.

Ne tegyünk mindenkit Ország 's Religió feletti okoskodóvá. A' felvilágosodásnak ezen ferde utasítása, 's az illő határok' eltévesztése, oka, hogy olly sok varga túl kerül a' kaptafán. Minden rend és sors megvan tömve újítók 's világigazgatók' seregével.

„Hadd jőjjön ministerem, 's szabjon ruhát nekem," monda egykor *IV. Henrik* Franczia király, midőn szabója egy tervet nyujtott neki át az ország' igazgatására.

Illyes körülmények között a' féltudósok' túlnépesülése valójában következhetnék, és a' törvénytalkotó testület fölösleg-is megszaporodnék.

„Természet' rendje hoz kevesb aranyt vasnál,
Legrosszabb ország az, hol sok hiú bölcs áll" *)

55. A' nagyokra igen veszélyes fogna lenni, ha a' nép azon elveken 's véleményeken volna, mellyekkel bír némelly elöljárója.

Young Eduard I. köt. a' hitlenségről.

56. Vannak bizonyos előítéletek, mellyek az országnak csak akkor lesznek ártalmasak, ha azokat kiirtani akarjuk. Lehetnek ezek ugyan néha nevetségesek, de még-is legnagyobb hasznuak.

A' Spártaiak Mars' szobrát vas lánczal kötözék meg, hogy a' győzödelem' istene kénszerittessék mindig nálok maradni, 's az által keményíték vitézi bátorságokat.

Az Atheneiek a' győzelem' istennéje' szárnyait lenyirták, hogy el ne repülhessen.

A' Cretaiak állíták, hogy Jupiter tartományokban született 's halt meg, és templomával együtt sírhalmát-is mutogaták. Semmi hatalmasság ne próbálta volna ezen emlékeket megsérteni, a' nélkül, hogy az egész nemzetet fel ne lázassza.

A' Trójaiak győzhetleneknek tarták magokat, mig városukban láthaták a' Palladiumot. Királyok és papok erősíték a' népet e' hiedelemben.

A' Görögök e' drága kincset ellopatni szükségesnek tarták, mielőtt Tróját merészlék elfoglalni;

*) *Die Ordnung der Natur zeigt minder Gold als Eisen,*
Der Staaten Schlechtester ist der von eitel Weisen.
Haller.

mert hitték, hogy azzal eltünik a' nemzet' szelleme-is.

Róma kevély volt reá, midőn a' Palladiumot Vesta templomában felállítá, és a' tanács' végzései a' Sybilláknak e' néphitről tett jóslatait megerősíték.

57. Újabb időkben semmivel annyiszor nem élnek, vagy vissza nem élnek, mint e' névvel „publikum," ha szinte bár a' publikum egy ellenkező és külömbféle részekből öszveállott lénynél nem egyéb-is. Örömmel 's elragadtatással fogadja kivánságai' teljesülését a' Publikum. Megindulással 's hálával veszi át a' legújabb rendeleteket. Szerencsét kiván a' kormánynak, és az előteremtett jólét minden régit elfelejtet vele. A' Publikum pedig az újságszerkesztőség, vagy egy sebesen vitorlázó könyvszerző. A' Publikum kivánja egy munka' ismételt kiadását, ez maga a' szerző és kiadó. A' Publikum' egy részét gyakran elhitetik, hogy ez a' másik résznek gondolkozása (Stimmung), holott mind a' két rész mitsem tud az egész dologról. Így ismételtetnek játékszín darabok a' Publikum' kivántára, 's ha a' nézők nem akarnának tapsolni, legalább némellyek a' tapsolatért megfizettetnek, hogy a' Publikum ábrázoltassék.

58. Korunkban a' tudós Publikum sem engedett a' többi Publikumnak semmit a' változékonyban. Azok, kik legtüzesb védszónokai valának a' közuralkodásnak, tiz év alatt az egyedüluralkodás' védnőkeivé változtak. A' nemzetek' szellemét azon

egy iróvessző hevíté-fel 's oltá-el. Sőt némelly székek majd világi, majd ismét egyházi szónokszékekké lettek.

Midőn a' szabadság' zászlója a' Capitoliumon először lobogott, akkor csak *Brutus*' ébrensége 's lelkéről beszélltek 's irtak. Alig tünt-el e' szellem egy új metamorphosis között, tüstént *Caesar* és *Augustus*' képe emeltetett a' felhőkig.

E' szerint a' fellengző néptanítók következetlenség által a' néphez igen közeledtek. Még minden órában-is készen lenni látszanak, gondolkozásmódjokat, elveiket, cselekvési szokásaikat, átalában portékáikat megváltoztatni, mihelyt a' jelenlévő korszellem megavult és egy új érkezett. Szint' egyre megy nekik, valamint a' görög *Aristippusnak*, munkáikat akár *Laisnak*, akár *Porusnak*, akár *Dionysiusnak*, akár *Socratesnek* ajánlani, az udvar' nyelvén beszélni, vagy Atheneben a' Porticusban tanítani. Gyászba öltöznek, mint *Isocrates*, egy szerencsétlen' halálakor, azután meg dicsérő beszédet tartanak Helenára, vagy végre Jovius Pálkint választást engednek egy vas- vagy megaranyzott toll között.

59. Ha a' derültebb éghajlatban olly változó az időjárás, mit lehet a' zordonabb levegőben kevert kevésbé mérséklett indulattól várni?

60. Mindig nehezebb lesz a' határvonalt kijelelni, hol megszünik a' nép, 's kezdődik a' művelt rend.

61. Nem közelít a' népgyülölet' engesztelhetlenségéhez semmi anyira, mint némelly tudósok' és a' korszellem' türelmetlensége.

Az idők, mikor a' szabad gondolkozásért máglyán (rogus) kelle meglakolni, elmultak. De a' helyett e' szabály állott be: Úgy tartozol gondolkodni a' mint én gondolkodom; azon kivül verjen-meg a' birálatok' haragja és a' gúnyiratok' ostora. Vagy családoddal együtt ne lelj valami helyetskét, a' hol szerencsédet tehessed.

A' tudósok' hadai nem ritkán fajzanak ökölviadalra, a' mit azonban a' tudósság' körében vélemények' surlódásának nevezünk.

Azonban e' 'surlódás által a' bölcselkedési világ olly kevéssé lesz felvilágultabb, mint tüz 's kard által a' politicai boldogabb.

62. Miután *Plato* Socrates' nevezetes pörében mind a' népnek, mind a' magasb rendnek 's bíráknak legnagyobb ingatagságát, 's azt, mikép hurczoltatott börtönbe a' bölcs, látá, rémüléssel felkiáltott, mondván: „Nagy istenek! eddig hálát adtam néktek, hogy azon országban születtem, hol a' felvilágosodás' fényje legerősebben ragyog; — de nem volt igazam.“

63. Az időnek szójátékai közé tartozik különösen a' mindig hangzó „Genius“ név. Olly név, mellyen nem egyeznek-meg a' bölcsek, és a' nép nem tudja, mit csináljon belőle. Némellyek azt a' költők föstők és szobrászok' legkedvezőbb képének,

mások egy védangyalnak, ismét mások egy vértanunak tartják.

64. Egykor Socrates' egyik tanitványa *Trophonius* barlangjába lépett, 's kérdezé az oraculumot: „Ugyan miféle lény lehet az a' Genius, melly Athenében olly nagy figyelmet vont magára?" és vevé ezen jeles választ:

„A' Genius, ez a' láthatlan lény, a' léleknek nemesb része, melly nem engedi magát szenvedélyektől kormányoztatni."

65. A' történet' nyomozója könnyen megigazolja azon észrevételt, hogy az egyszerű erkölcsök' koraiban több characteri szilárdság találtatott, mint a' pallérozottabb korában.

66. A' régi alkotmányához ragaszkodás legtovább fentartja magát a' népnél.

Igen távol vagyok attól, hogy az elkorcsulás, visszaélések 's előitéletek mellett szóljak. Én csak e' szép elvet hozom emlékezetbe:

„A' népek olly nagyon ragaszkodnak szokási jogaikhoz, hogy ha azokat erőszakosan elvonjuk tőlök, boldogtalanokká tesszük őket; nem kell tehát azokat változtatni, hanem úgy elintézni, hogy, ha szükséges, maga a' nemzet vetkezzen-ki önkint azokból."

Montesquieu de l'esprit des Lois.

67. A' ki bátorkodik egy egészen új alkotmányt az előbbivel ellenkezőt a' népre tolni, képes le-

gyen egyszer'smind az új találmánynak ajánlatával új hazafiuságot a' nemzet' felekezetibe lehelni.

68. Haza történet, és öszvehasonlítás nélkül nincsen hazaszeretet. Azon nemzet, melly sem őseihez magát nem hasonlítja, sem szomszédainál magát boldogabbnak lenni nem érezi, az előkornak példáji szerinti nemes tettek' utánzására nem alkalmas. Innen lehet magyarázni az annyiszor visszatérést az előbbi pályára.

69. Mihelyt a' nép elveszti hazája iránti tiszteletét: (mit lényeges változások és nyomások által veszt-el) eltünik kedve magát többé a' hazáért feláldozni.

Nem lészen azután egy *Cajus Mucius*, ki jobbját elégesse, és Scevolává váljon; egy *Regulus* sem ellenkezendi kicserélését és szabadságát; nem találtatik egy *Curtius*, a' lángoló örvénybe ugrandó; egy *Horatiusok'* atyja sem nézendi örömmel fiait meghalni; egy spártai asszony sem menend templomba, az isteneknek meghálálni, hogy fiai a' hazáért dicsőségesen meghaltak; egy meggyőzetett lacedemoni sem szégyenülend, neje előtt megjelenni; a' német nők sem utasítandják vissza férjeiket az ütközetbe.

70. A' legnagyobb görög és római szónokok, az első hadvezérek és törvényhozók, hogy a' nemzetek' szellemét felhevítsék, azokat tűzhelyeikre, házi isteneikre, templomaikra emlékeztetni mindig hasznosnak tartották. E' nagy szónoklati fogás minden

erejéből kivesz, mihelyt már csak nyomorú gyönge lángocska pislog a' tüzhelyen 's oltáron.

71. Ha, a' mint *Machiavell* bizonyítja, a' nép' kegye könnyen megnyerhető 's könnyen elveszíthető; nem kell a' veszteség' veszélyét csekélységek miatt, mellyekhez a' nép' szive ragaszkodik, koczkáztatni.

Haggyuk-meg átalában mindenütt mindennek a' maga lovagló vesszejét; vagy ez legyen ë az'tán egyedül az embernemesítők' tartaléka?

72. A' nép egy delfinhez hasonlít. Egy kis edényt kell neki adni, hadd játszék vele.

73. A' fejedelmek 's nagyok magokra vonják a' nép' tiszteletét 's magasztalását fénnyek által, a' mellynek ez a' meggondolatlan 's vak osztály áldozata.

Annales de la vertu 109. lap.

74. Erőszakos fogások által a' népvélemény' irtásához nem kell fogni. Mennyit nem tartozik a' nép a' politicának hinni?

„A' népcsoport" Garve Tanítónak monda *II. Fridrik* Király, „egy gaz csajvadék, mellyel Isten nélkül mitsem szeretnék kezdeni."

75. Legyen bár a' nép külsőleg legfinomabban képezve, mindazáltal a' legjobb uralkodó sem támaszkodhatik csalhatlanúl arra, ha szerencsétlen találna lenni.

76. Addig, mig a' szerencse kedvez a' fejedelemnek, iránta a' tisztelet az imádásig emelkedik;

ha pedig neki hátat fordít, egész világtól elhagyatik. *)

77. Majd alig van létkör, mellynek meg ne volna a' maga pórnépe.

Savedra a' spanyol Koronaörökösnek a' népcharacterről adott szép rajzában ezt imígy adja elő:

„A' nép' természete, melly mindenben hasonlít egy szörnyeghez, önmagával nem egyező állhatatlan és változékony. A' dolgok' kűlszine által elcsábíttatik, belsejébe nem hat. Tanácsáúl veszi a' hírt; annyira elvan minden módtól és észtől hagyatva, hogy nem tudja az igazat a' hamistól megkülönböztetni. Mindig a' rosszabbra hajló. Ugyanazon egy órában két egymással ellenkező indulatot vesz-fel. Inkább ez által, mint ész által vezérelteti magát, inkább parancs, mint okosság által, inkább árnyék, mint valóság által. Büntetésekkel 's fenyítésekkel fékezhető. Hizelgéseiben szemtelen, és sokféle, az igaz dicséreteket hamisakkal öszvezavarván, közép utat tartani nem tud. Vagy túlságosan szeret, vagy gyülől, vagy felette hálás, vagy hálátlan, vagy retteg, vagy rettegtet, midőn pedig retteg, bizvást megvethető. Közelgő csekély veszélyektől megzavartatik, nagyobbaktól, ha távolabbak, nem fél. Vagy csüggedt lélekkel szolgál, vagy dölyfel parancsol,

*) Tandis, que la fortune favorise le Prince, les respects, qu'on a pour lui, vont jusqu' à l'adoration: si elle lui tourne le dos, tout le monde l'abandonne.

Bellegarde.

sem maga nem tud, sem másokat nem enged szabadoknak lenni. Fenyegetésekben bátor, de a' cselekvésekben kislelkű 's nyúlszivű. Csekély okok által fellázasztatik és ismét hamar lecsilapúl. Követ, nem vezet. — Mindenekhez egyiránt viseltetik. Könnyebben engedi magát kényszerítetni, mint rábeszéltetni. Boldog állapotban felfuvalkodott és erkölcstelen, bal sorsban remegő és ájtatos. Mind kegyetlenségre, mind könyörületre hajlandó. A' melly lelki hevülettel kedvez az egyiknek, ugyan avval üldözi a' másikat. A' szerfeletti kegyességgel kicsapongásokra él vissza, szerfeletti keménység veszélybe dönti. Ha zabolátlanúl egyszer megtámadja a' jókat, sem ész, sem szégyen vissza nem tartja. A' közhíreket kedveli és koholja, és könnyűhivőséggel erőt ád a' hírnek. Kevesek' beszédére nem hallgat, a' többek' szavai után indúl. A' káros történeteket az elöljáróság' rosszaságának, a' köz nyomoruságokat a' fejedelem' botlásinak tulajdonítja. Nem teszi azt semmi engedékenyebbé, mint az eleség', 's minden dolognak bősége, ezekre lévén minden gondjai 's gondolatai függesztve. Magányos dolga' előmozdításával vagy becsülete' megsértésével keveset törődik. Ha terhek nyomják, összerogy; ha felsegítetik, kirug. Szereti a' felette heves és vakmerő elméket, valamint a' nagyravágyó és zajos kormányzást. Soha a' dolgok' jelen állapotjával nem elégszik meg, mindig változást 's ujságot ohajtván; az előjárók' erényeit vagy hibáit követi. Irigykedik a' gazdagab-

bakra 's hatalmasbakra, és cseleket sző ellenek. A' játékokat 's egyéb mulatságokat kedveli, 's ezzel szivét leginkább lehet megengesztelni. A' Religióban babonás, 's hajlandóbb lelkészeinek, mint fejedelmeinek engedelmeskedni. Ezek főkép a' nagy csoport' bélyegei. Azt pedig hitesse-el magával a' fejedelem, hogy nincs olly egyesület vagy olly magas tiszti kör, bár milly nagy magosságú 's válogatott férfiakból álljon is az, mellyben némi nép nem volna, és melly sokban nem egyeznék a' köznép-vonásokkal. *)

---

*) Natura populi, monstro per omnia oimilis, dissimilis a se ipsa est, inconstans et varia. Populus exteriori rerum facie capitur, interiora non penetrat. Rumorem in consilium adhibet: sic a mediis, et ratione derelictus, ut verum a falso discernere nequeat. In deteriora semper pronus. Una eademque hora duos contrarios inter se induit affectus. His potius duci se sinit quam ratione, magis imperio, quam prudentia, umbra potius, quam veritate. Poenis et castigationibus domari potest. In adulationibus difformis est, et varius, laudes veras falsis commiscens. Medium tenere nescit. Aut extreme amat, aut odit, aut summe gratus est, aut ingratus, aut pavet, aut terret; dum vero pavet, secure spernitur. Periculis levioribus proxime imminentibus perturbatur, grandioribus, si longinqua sint, nihil omnino terretur. Aut abjecto servit animo; aut cum superbis imperat. Nec ipse liber esse didicit, nec esse sinit alios. Minis audax est, reipsa et opere pusillanimis, ac vecors. Levibus de causis commovetur, et cito rursum componitur. Sequitur, non ducit. Erga

78. Midőn *Demosthenesnek* Atheneből eltávoznia kellett, a' városra még egyszer visszatekinte,

omnes eodem modo se gerit. Facilius cogi se sinit, quam persvaderi. Rebus prospere fluentibus arrogans est, et impius: in fortuna adversa pavidus et religiosus. Tam ad crudelitatem proclivis, quam ad misericordiam. Eodem animi ardore, quo uni favet, persequitur alium. Clementia nimia abutitur ad licentiam; rigore nimio in perniciem it praeceps. Si effrenatus semel in bonos evaserit, nec ratio, nec pudor eum retrahit. Rumores fovet confingitque, et sua credulitate famae vires addit. Paucorum sermones negligit, voces multorum sequitur. Eventus malos malitiae magistratus tribuit, et calamitates communes delictis Principis. Nihil magis eum obsequentem reddit, quam annonae, et rerum omnium ubertas, in qua curas suas omnes, et cogitationes defixas habet. Rei privatae studio, aut honoris laesione leviter commovetur. Oneribus pressus concidit, allevatus recalcitrat. Amat ingenia perfervida, et temeraria, rationem item gubernandi ambitiosam, et turbulentam. Nunquam adquiescit praesenti rerum statui, mutationis semper, et novitatis appetens. Virtutes aut vitia eorum, qui praesunt, imitatur. Locupletioribus, et potentioribus invidet, et insidias machinatur. Ludos aliaque oblectamenta diligit, neque ulla alia re magis, quam istis animus illius conciliari potest. In religione superstitiosus est, et sacerdotibus paret potius, quam suis Principibus. Hae praecipuae affectiones sunt multitudinis. Illud autem sibi Princeps persvadeat, nullam esse communitatem, aut tam amplum consilium, quantumvis grave sit, et virorum electorum, in quo vulgus aliquod non sit, quodque non in multis cum populari conveniat.

Idea Principis chris. pol p. 503.

és fohászkodva mondá: „O Pallas! miért találod' gyönyörüségedet a' három legvadabb csak vészjósló állatban: a' bagolyban, sárkányban, és a' népben!“

79. *Pythagoras'* jelképe volt: „Ne járj a' nép' utján.“

80. Midőn *Cicero* Delphiben tartozkodott, kérdezé az oraculumot: Mit kellene tennie, hogy magának hírt szerezzen? és *Pythia* válaszolá:

„Tedd saját lángeszedet, 's nem a' nép' véleményét életed' vezércsillagává.“

Történet.

I.

Athenei *Polycletus*, hogy a' népet oktassa annak megértésére, mi a' nép, azon egy tárgyról két képszobrot készítetett: egyik a' maga házában tulajdon terve, a' másik egy nyilványos helyen az arra járók 's kelők' véleménye után készüle. Köz birálat végett mind a' kettő kiállítatott. *Polycletus*' szobra átalában mindeneknek tetszett, a' másik ellenben mindenektől becsméreltetett. „És még-is," mondá *Polycletus* a' népnek, „ez a' ti művetek, és csak amaz az enyim."

II.

Minden Görögök közt kétségkivül legbölcsebb 's fönségesb volt *Socrates*, 's következőleg egészen alkalmas arra, hogy a' nép' üldözésének tárgya,

cselszövényinek lapdája, könyelműségének áldozata legyen. „Ez a' bölcs," irja *Cicero*, „volt első, ki arra gondolt, hogy a' philosophiát menyből hivja-le, 's azt a' városokba, sőt közönséges polgárok' házaiba vezesse, kénytetvén ezeket, hogy henye visgálódások helyett életre 's erkölcsre, arra, a' mi az embert boldoggá vagy boldogtalanná teszi, fordítanák nyomozásaikat." *) Ki gyaníthatta volna, hogy épen azon oraculum' szava, melly őt legbölcsebbnek nevezé, egykor a' nagy férfiút még kárhoztassa. *Chaerophon* kérdé Delphiben Apollót, ki légyen legbölcsebb az emberek közül? és *Pythia* nyomban felelé: Socrates.

Ez által a' bölcsnek már egész Görögországban terjengő híre még jobban nevelkedett, és minden tájról tódulának a' nagy tanítóhoz tanulni vágyó ifjak, hogy elvei szerint műveltetnének; de épen ezen elvek valának azok, mellyek ellen a' templomszolgák' haragja, és a' kormányphilosophusok' dühössége felhevüle. Ugyanis azok azt hitték, hogy ezen elvekben az istenek' kevesítését; ezek pedig a' világbölcsnek elsőségében szabadság' elbuktatását látják. Nem sokára a' felvilágosított elvek ellen fondorkodás mutatkozott. *Socrates* bevádoltatott, és hetven esztendős korában, mint gonosztevő, az itélőszék eleibe állíttatott. Ötszáz bíróból, hihetőleg a' nemzet' legműveltebb osztályából állott ama nagy tör-

*) Tusc. quaest. Lib. V.

vényszék, melly előtt a' Bölcs rettenetes ítéletét várhatta.

A' beszédből, mellyet e' nagy férfiú a' birákhoz tartott, láthatni, mikép igyekezett az nem csak magát; hanem az oraculum' szavát-is igazolni. *Pláto* nekünk e' beszédet Socrates' védszavában (apologiájában) fentartotta.

„Midőn Apollonak válaszát hallanám," monda *Socrates*, „magamban rejtett szavairól elmélkedém; mert egy részről az istenség nem hazudhat, más részről jól általlátom, hogy én semmi kevésbé, mint nagy-bölcs vagyok. Igen sokáig valék tehát kétkedő, mit akart vala az oraculum mondani, Végre, hogy világosságot nyerjek, a' következő utat tüzém ki magamnak."

„Elmenék tisztviselőink egyikéhez, ki átalában igen bölcsnek tartatott, olly szándékkal, hogy rajta az oraculum' igaz voltát megpróbáljam. Mulatozám vele, 's azt találám, hogy ezen bölcs férfi elhitte, hogy az légyen, minek másoktól tartatott, mind a' mellett, hogy valódi bölcs nem volt. Igyekeztem szemeit tévedése felül felnyitni, de őt megbántotta az igazság. Több mások-is, kik ott jelen valának, illyes szavaimért megnehezteltek."

„Eljövén tehát tőle, gondolám: én még-is valóban bölcsebb vagyok ezen embernél, mert noha épen olly kevessé tudom-is, mi az igaz jó és szép, valamint ő; de a' külömbség köztünk az: hogy ő képzeli magában azt tudni, mit nem tud, én ellenben

tudatlanságomat belátom. E' csekélységben a' bölcsességre nézve én ezen embert megelőzöm."

„E' próbatételemet többször ismételvén másokon, kik még nagyobb bölcseknek tartattak, ítéletem mindig ugyanaz vala."

„Miután e'képen országos embereinknél a' bölcsességet hiában kerestem, a' költőkhöz fordultam. Irományaikból azokat, mik nékem legjobban kidolgozottaknak látszának, magamhoz vevém, és kérdezém őket ezeknek értelme felül; de utálom megvallani: majd akárki más ezek' elmeszüleményiről helyesebb számat képesek valának adni, mint a' szerzők. Ebből tanultam, hogy a' költők' művei nem a' bölcsességnek, hanem a' véralkatnak szülményei, kik jósainkhoz hasonlók abban, hogy eleven lelkesedésekben jeles dolgokat tüntetnek-fel, a' nélkül, hogy tudnák, mit mondanak. Így járék a' költőkkel, még pedig megjegyzésre méltó az-is, hogy ők magokat minden egyéb dolgokban-is, a' költészeten kivűl, legbölcsebb embereknek képzelék."

„Továbbá ezektől a' művészek felé fordultam, előre jól tudván, hogy művészetekhez mitsem értek, 's hogy ellenben ezek különféle szép ismeretekkel felruházva vagynak; — azonban itt-is csalódtam. Igaz ugyan, hogy ők sokat tudtak, mihez én nem értek, 's abban nálamnál bölcsebbek valának; de fájdalom, szint' azon tévelygésben voltak ezek, mellyben a' költők. Mert művészetbeli tudományoknál fogva azt hitték, hogy ők e' kivül másban és

mindenben, sőt a' legnyomosb dolgokban-is legnagyobb bölcsességgel birnak; melly elfogultság meghomályította képzetemben az ő valódi bölcsességeket-is."

„Nem marad tehát más hátra, mint a' felett elmélkednem, mi legyen jobb inkább: tudományom' hiányosságait általlátni 's megismerni ë, vagy azoknak ismëreteivel tulajdon hibáik iránti vakságok mellett birni? Tétovázás nélkül helyeslém magamban az elsőbbiket, 's azt találtam, hogy az oraculumnak válasza legigazabb volt."

„Ezen tudósok és bölcsek felett való szemlém nagy gyülölséget 's ellenségeskedéseket okozott nékem, mellyből személyem ellen rágalmazások támadtanak. Az, hogy engem bölcsnek nevezének, onnan vette eredetét, mivel hitték, hogy mind azt, a' miben másoknak tévedéseiket megmutatám, tökéletesen általlátom. Véleményem szerint pedig bölcs egyedül az Isten, ki oraculumi mondása által csak annyit akart kijelenteni, hogy minden emberi bölcsesség igen csekély és hiányos. Ha tehát az oraculum engem bölcsnek nevez, csak annyit akar mondani: Ó emberek! az a' legbölcsebb, ki, mint Socrates, megismeri, hogy hiányos az ő bölcsessége."

Ezek után *Socrates* biráinak elébe terjeszté, miképen ő egész életében szünetlen fáradozással egyedül oda czélzott, hogy hazájának használjon és polgártársainak erényeit nevelné. A' mit ő fiatal korában, mint katona fegyverek között tett, arról a'

Potidaea, Amphipolis 's Delium melletti ütközetek tanusitnak. Miképen adá továbbá magát a' jobb emberek' képezésére, hogy azokat boldogokká tegye, megmutatják elvei. Végre férfiú-szilárdsággal kijelenté, hogy ő ezen elvektől olly kevessé távozhatik-el, mint a' becsületes katona az őrállásától.

Szólott a' bölcs, és az ötszáz tagból állott ingatag tanács első szavazatban tanátskozott a' kérdés felett: ugyan bünös ë *Socrates*, vagy ártatlan?

Kétszáz nyolczvanan adák az itélők közül szavaikat az elnökkel együtt *Socrates* ellen; tehát csak kétszáz huszan szavalának mellette. Az itélet a' szavazat' többsége szerint hozatott, mi által a' bölcs vétkesnek nyilatkoztaték.

Atheneben a' büntető törvények szerint néha megengedtetett a' megitéltnek, mielőtt végitélete kimondatnék, a' büntetés' nemének választása. *Socrates*, ne hogy ha halálos büntetés helyett számüzetést, börtönt, vagy pénzbírságot választana, az által magát vétkesnek elismérje, inkább igyekezett ártatlanságát 's becsületét nyomosan bebizonyítani.

Létezett akkor Atheneben egy nyilványos épület, *Prytaneum* név alatt, mellyben az ország minden jótévői, kik hálára számat tarthattak, köz költségen ápoltattak, midőn tehát *Socratest* kényszeríték a' büntetés' nemének választására, nemes bátorsággal felele: hogy „ő a' Prytaneumot választja magának.“

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

E' felelettel az egész törvényszéket maga ellen felingerlette, melly most már tovább nem kételkedett elhinni az ő erkölcstelenségét. — Szedettek a' szavazatok, és *Socrates* majd egyhangúlag halálra ítéltetett.

Socrates elszántsággal hallgatá az ítéletet, megnyugodván abban, hogy lélekismeretére, Istenre és utóvilágra hivatkozhatik. A' tömlöczbe hurczoltatván, kisértetve némellyektől, kik siránkozának, másoktól, kik dühökben habzának. Itten kellett az elaggottnak a' méregpoharat kiürítenie, meghalnia, még pedig azon időben, midőn Athene a' finomulás és felvilágosodás' elsőségét a' többi nemzetek felett magának tulajdonítani törekedett.

Alig érték-el czélokat a' düh- és cselszövények, már-is kezdének a' nagy ember' elvesztésén sokan bánkódni. E' bánkódás közönségessé lett 's kihangoztatott, a' mikor *Euripides'* szomorjátéka tartatott, mellyben *Palamedesnek*, ki a' görögöknél hasonlóképen életével áldozott, szerepét játszó színész a' játék végén e' verset szavalta:

„— — A' Görögök' legigazabbikának
Veszitek-el életét!"

Ugyan-is a' nép ekkor könnyekre fakadott 's nem sokára *Socrates'* perét visgálás végett elővétette, melly alkalommal a' törvényszék megismeré, hogy hibázott 's ezt bátran meg-is vallotta. Most a' nép *Socrates'* vádlói ellen teljes bosszút forralt. Őket részint számüzeté, részint megöleté. *Socrates-*

nek pedig érczből öntött szobor állíttatott nyilvánosan; sőt Athene a' bölcsnek templomot építtetett, 's őtet istenítette, hogy az által bánkódásának és a' fő 's alnép' ingatagságának emlékjelét az utóvilágnak haggya. *)

III.

Phocion kortársaitól nagyra becsült és hazájától hálát érdemlett férjfiú volt. Nem kerülheté-el mégis, hogy ellenségei ne támadjanak. Egy alacsonlelkü 's kibérlett ember kilesvén a' pillanatot, midőn *Phocion* kedvessége az Atheneieknél hanyatlani látszaték, nagy ingerrel kérdé a' népet: „Parancsoljátok ë, hogy *Phocion* és hasontársai meghaljanak?“ Azonnal ezer kezek emelkedének fel a' tetszés' kijelentésére. Koszorúkkal ékesítve, asszonyok 's rabszolgák' kiséretében mentek a' tanácsba, hogy a' halálos itéletet sürgeljék. „Sorsomat én ugyan eltüröm, monda *Phocion*, „de mit vétettek ezek?“ „Elég, hogy ezek a' te barátid“ felelé a' nép. 'S így a' hős barátival együtt minden ok 's kihallgatás nélkül megöletett. Annyira ment a' dühösség, hogy tőle az eltakarítás is megtagadtatott. Holt teste a' határon túl vala hurczolandó. Egy ember hurczolá azt ki, és megégeté. Mire esetileg Megarából egy nemes asszony érkezett oda, miután a' dologról tudósítást vett vol-

*) Allgem. Welt- und Menschen-Gesch. VII. Band.

na, éjjel a' hamvtetemet onnan elvivé 's házában eltakaritá, mondván: „Kedves tüzhely! fogadd ereklyéit egy nagy embernek, 's őrizd addig, mig nap jő, midőn elődeik' sirboltjába visszatérendnek, és az Atheneiek eszesbek lesznek.“ 'S valóban, alig csilapult le a' fő 's alnép' vihara, azonnal legbensőbb bánkodás állott be. Phocionnak képszobor emeltetett, és annak gyászos ereklyéi ismét felkerestetvén, közköltségen egy pompás emlékkő alá tétettek.

IV.

Pericles Athent épitő 's képfaragó müvészettel szépitette. A' nép büszke volt emlékeiben, és a' nyilványos épületekben. De a' lelki helyezet egyszerre megváltozván, *Pericles* bevádoltatott, hogy az ország' pénzeit csak épületekre tékozolja, 's a' nemzet' kincsével önkényesen bánik. Alig érté-meg *Pericles*, milly vész dühöng feje felett, a' nemzeti gyülésben személyesen megjelent, magát védendő, vagy inkább ékesszólását hasznára fordítandó. „Atheneiek!“ monda *Plutarchus* szerint, „ti Polgártársaim! kik a' rágalomnak megengeditek, hogy mind azt, a' mi dicsőségtekre tétetik, megvesztegesse; mi jobbra tudnám én öszvehalmozott kincseiteket fordítani, mint hogy emlékeket emeljek körűletek, mellyek hírneveteket az utóvilágnak átadandják? Lássátok ím a' politicai jót, a' mi kormányzásomnak e' költött vétkéből növekedett. A' szorgalmat

's kereset-ipart mindenütt felélesztém, és bőséget terjeszték. Az ifjúságot, melly képes volt fegyvert hordozni, én fizetém, hogy neveteket Asia 's Europa' tengerein rettentővé tegyem; mind azon művészeket, kik fényüzés' hiánya miatt szükölködnek, foglalkozásban tartottam nyilványos épületek' felállítása által. A' természet egyesült e' tekintetben a' lángésszel, hogy eszméim egész tökélyben kifejtődjenek. A' természet készíté a' szobrászat 's épitőmesterség' minden szereit, a' cziprust és ébenfát, az aranyat, érczet 's elefántcsontot itt körülünk egész bőségben. A' lángész pedig azok' feldolgozására müvészeket lelkesített, kikben kelet' régi fővárosai kevélykednének. E' müvészek még életben vannak, és müveik, mellyek tökélyitésökre több század' együttmunkálását kivánni látszának, egyetlen ember' kormányzása alatt kezdődtek 's végződtek. Ezek *Periclesnek* bűntétei! Ha van köztetek egy, a' ki merészel nékem szemrehányásokat tenni, lépjen elő. Azt én ez ivtornáczok' márványa alatt, miket lábokkal tapodunk, a' fönséges templomok' szine előtt, mellyek e' piaczot ékesitik, a' mi nagy emibereink' szobrainak közepette várom-el! Itt vádolhat engem, hogy én testel 's lélekkel nagyon-is Athenei voltam." *Pericles'* hatalmas szavainak ledörgésére minden nyelv elnémula, és midőn végre *Pericles* e'képen nyilatkozott: „Ezen emlékeket én átveszem, de rólok neveiteket letöröltetem 's ön nevemet vésetem azokra," nem csak az ajánlat vet-

tetett félre; hanem a' nép őtet újra teljes hatalommal felruházta, hogy díszmüveit tovább-is folytassa a' nemzet' nevében. Azonban, beh mulékonyok minden végzései a' népnek, melly fondorkodásoktól ide 's oda hányatik! Nem sokára új cselszövény támadott, 's *Pericles* egy néptől jóváhagyatott rendeletet kapott, mellyben parancsoltatott néki, hogy az általa elköltött pénzekről számot adjon. Ez alkalommal mosolygva monda ifjú *Alcibiades:* Ha *Pericles* okos, kevesbé fog azon lenni, hogy számadását rendbe hozza, mint, hogy számot teljességgel ne adjon. Ez-is megtörtént. *Pericles* születéshelyének egész figyelmét 'a' veszélyekre fordítá, mellyek azt Spártából fenyegették, és egy közelgő háborúra, 's így a' rendelet se vissza nem huzatott, se nem teljesült. Azonban *Periclesnek* szüntelen fondorlatokkal és cselszövényekkel kelle küszködnie. Kimulása előtt mondá barátinak, a' vele győzelmei 's diadalmairól beszélgetőknek: „Minek tesztek ti nékem érdemet ollyas miből, a' miben velem annyi rég elfelejtett vitézek közösök? Ha van életemben valami vonás, a' mi emlékezetemet becsessé teszi az utóvilág előtt; akkor az lehet csak, hogy polgártársaim közül az én vétségem miatt soha egy sem öltöze gyászba. Ellenségeim' vére épen olly szent volt előttem, mint a' fondorkodás' főnökeinek, kik jutalomdíjt tevének fejemre.“ *Pericles'* holtával tüstént minden cselszövények megszüntek, az ország'

minden rendei sírjához gyülekeztek 's bánkódtak felette. *)

V.

Egykor *Demosthenes* nagy fontosságú dologról beszélt a' nép előtt, de a' jelenvoltak' sivajgásaitól mindig akadályoztatott, annyira, hogy már alig tudott tovább szólni. Ő az'tán más tárgyat fogott-fel, 's ez által a' népet legnagyobb csendre 's figyelemre birta. Elbeszéllé tudniillik, miként egy legényke egy szamarat bérbe vett, hogy azon Athenéből Megarába utazzon. Útközben eltürhetlen hőség lepé meg őket. A' szamár megállapodott, és az ifjoncz, szinte mint a' bérbeadó, annak árnyékába akarának feküdni. Mit ez nem engede meg az ifjúnak, mivel csak a' szamarat bérlé ki, nem pedig árnyékátis. A' legényke ellenben bizonyítá, hogy az árnyékhoz néki-is van joga. —— Miután *Demosthenes* ezt mondá, a' karékról levillana. A' nép őt erőszakosan visszatartoztatá, kivánván e' villongás' kimenetelét megtudni. „Mit," zöngé most *Demosthenes*, „hát néktek fontosabb a' szamár' árnyéka, mint Görögország' ügye?"

VI.

Filep Macedonia' királya, megtámadván Görögországot, Athenet megszállotta. Irt a' tanácshoz

*) Allg. W. u. M. G. VII. Band.

és néphez, hogy egyátalában nem volna czélja Görögország' szabadságát felforgatni, hanem csak azon tiz polgár kiadását kivánja Atheneből, a' kik mindig személye ellen nyilatkoztak a' tanácsban. Ezek *Demosthenes* és más kilencz nagytekintetű polgárok és szónokok valának. Ha ezek hatalmában lennének, az ostrommal felhagyna, és az éhség, háború egyéb inségeivel együtt Görögországtól távol maradna. A' nép tüstént ingadozott, és sokan kezdék kiáltozni: „A' többséget kell tekinteni.“ 'S valóban már tevőfélben valának, az Athenei szabadság' támaszainak kiadását meghatározni, midőn *Demosthenes* egy költemény által a' dolognak más fordulatot ada, mondván: „Igyekezett a' farkas, a' pásztorokkal egykor barátságos szövetséget kötni, de e' feltétel alatt: hogy őrebeiket, mint túszokat, adnák-ki néki, mivel csak ezek volnának oka az ellenességnek. A' pásztorok béke kedvéért megegyezének abban, 's őrebeiket átadák. Most a' farkasnak elvolt érve czélja. A' nyájnak rohant, összetépvén 's megemésztvén azt, sőt végre a' pásztorokat-is megfosztván életektől. Így cselekszik most, Athenei férfiak, a' Macedoniai Filep-is!“ A' nép nyomban megváltoztatá szándékát, és a' kiadásnak abban kelle maradnia.

VII.

Lycurgus eleinte minden igyekezetét arra fordítá, hogy a' Lacedaemoniakat fényüzésök 's buja-

ságaiktól intések 's törvények által elszoktassa. Mindenkép törekedett őket meggyőzni a' felől, hogy természetnél fogva mértékletes életre 's hadi pályára rendelvék; de életnem, neveltetés, szokások által eltávozának e' magas rendeltetéstől. A' Lacedaemoniak süketek maradának; azonban egy pár eb többet hajta végre, mintsem az okosság' elvei és szabályai. *Lycurgus* két külön fajú ebkölyket vett; az egyik házi, a' másik vadász eb vala. A' vadász ebet magánál tartá 's legjobb ételekkel táplálva nevelé. A' házit pedig kiadá másnak, a' ki azt vadászatra tanítgatta. *Lycurgus* tehát véletlenül megjelent két ebével a' nyilványos piaczon, egy kézben ételt, másikban nyulat tartván. Alig tevé le az ételt és szalasztá el a' nyulat, a' házi eb tüstént a' nyúl után ügete, a' vadász eb pedig a' tál után kapkoda. E' kis vígjáték, mellynél *Lycurgus* a' népnek alkalmas észrevételeket tett, sokkal jobban sikerült, mint a' bölcselkedési elvek' eléadása.

VIII.

Alcibiades, ki különben fontos tárgyakkal foglalatoskodni szokott, kutyájának nézésre méltó szép farkát egyszerre levágatá. Ezen esemény most közbeszéd lett mindenütt. Minden öszvejövetek 's társaságokban csak arról beszéltek: ugyan mi ok indíthatá *Alcibiadest* e' cselekvésre. Midőn egyik barátja bizodalmasan tudakozá tőle az okot, ő ezt vá-

laszolá: „Az alatt, még az Atheneiek ebem' farkáról locsognak, rólam nem beszélnek.“ Ismét midőn főbenjáró bünlétről vádoltatván, a' törvényszék elébe idéztetett, ő szökés által akara megmenekedni, tehát valakitől kérdetett: valljon bizalmatlansággal viseltetnék ë az igazság iránt? Igen-is felelé *Alcibiades*, mikor az élet forog fön, még saját anyámban sem biznék: milly könnyen megeshetnék, hogy egy fejér bab helyett egy feketét csipne-meg.

IX.

„Igaz!“ szokta a' nép mondani, mikor valaki prüsszent. E' különös előitélet már a' legrégibb időkben találtatik.

Midőn *Xenophon* a' katonákhoz tartá beszédét, valaki prüsszente: Ez olly szerencsés jelenség vala, hogy *Xenophon* elnyeré az egész Görögország fölötti vezérséget. Szinte egy ácsorgónak prüszkölése, midőn *Themistocles* az isteneknek áldozatot tett, fontosb jóslat volt a' felemelkedett fűszereknél.

Hippias' foga, melly prüszkölés közben kiugrott, kétség kivül legnyomosb jelentés 's az érkezendő bajok' tanúja volt.

Így álmélkodott a' kormányos-is, midőn Athenei *Timotheus* az ütközet előtt prüsszente.

Homer prüsszenteti *Telemachot* Penelope' beszéletében.

Aristoteles a' prüsszentést szent prüszkölésnek nevezé. *)

Schioppus pedig irja:

„Mondatott, hogy születésekkor jó jelenségűl magok az istenek-is prüszkölének.“ **)

Úgy a' népnek néha az igazság' kezeskedésére nem kell egyéb egy orrnál. Illy csekélyek a' dolgok, mellyeknek egész néptömegekre befolyások van.

X.

Bátor a' nép' szive közönségesen olly annyira ragaszkodott előítéletekhez, még-is a' nagy, vagy ravasz emberek mindig tudának azoknak tüstént használatos fordulatot adni. Ez igen sokszor esett az előjeleknél.

Midőn *Caesar* Afrikába menete közben a' hajóból kilépett, megbotolván elesett. Hogy ezen esemény' ártalmas benyomása azonnal akadáloztassék, hirtelen felkiáltott: „Oh Afrika! te enyim vagy!“

Hasonló alkalommal *Scipio* a' hajóba lezuhant, alig vevé észre a' seregeire tett ferde benyomást, haladék nélkül a' nyilatkozást adá magáról, hogy a' tengert birtokába vevé.

Epaminondas' tábora éjjel hulló csillagokat látott 's ezen nagyon megdöbbent. „Bátorodjatok baj-

*) Sternutamenta sacra.

**) Dicebantur quoque Dii bonum nascenti omen sternutasse.

társok!“ kiálta a’ hadvezér, „az ég már küldi nékünk gyertyáit.“ Másod ízben *Epaminondas* épen az ütközetre való terv’ készítéséhez fogott, midőn alatta a’ szék eltöre, „Lássátok,“ monda, „mikép adnak az istenek jelt nékünk a’ megindulásra.“

Pericles’ táborába a’ villám lecsapott, a’ katonák megrettenének. *Pericles* nyomban két kohát kapván tüzet ütött, ’s mondá: „Így van az égi háborúkban!“ az előjelentésről egészen megfeledkeztek.

Midőn szinte menykőcsapás történt *Chabrias*’ táborában, ez hamarjában így szóla hadnépéhez: „Halljátok, vitéz társaim! már jelentik magokat szövetségeseink, az istenek.“

A’ szempillantásban, hogy *Dion* hadseregét Syracusa’ megszabadítása végett hajóra szállítá, holdfogyatkozás támada, min az amúgy-is kicsiny hadsereg nagyon megrémült. Erre mindjárt ott termett *Meltas*, a’ kétségkivül *Diontól* lelkesített jós, mondván: „Bátrak legyetek, barátim! az istenek részeteken vannak. E’ bujdosó csillag’ elsötétlése, melly csak egy pillanattal előbb az ég’ térein ragyogó világot terjeszte, hirdeti néktek, hogy *Dionysius*’ zsarnoksága vesztéhez közel vagyon. Hiában szór hatalma vakító fényt körül. A’ perczenetben, midőn ti Syracusa előtt megjelendetek, sötétbe fog az borúlni.“

Néhány nappal az elhatározó csata előtt, mellyben *Sándor* és *Darius* Arbelánál megütközének, holdfogyatkozás mutatkozott, melly *Sándor*’ táborát

is rémülésbe hozta. A' Macedoniaiak toroktátva beszélék, hogy az istenek ellenek szegűlni, a' csillagzatok tőlök a' világosságot megtagadni, és a' természet meghódoltató terveik ellen fegyverkezni látszanak. Hogy a' lázadás csirájában elfojtassék, *Sándor* tüstént egyptusi csillagászokat hivata, kik hallván az oraculumot, ezt a' katonák között következőleg fejtegeték: „A' két tábor' sorsa az égbolton van megirva; azok közé az ég osztá magát: a' hold ugyan *Dariusnak* nyilatkozik, de a' nap *Sándornak*.“ Ez a' Macedoniak' megnyugtatására elegendő vala; 's hogy az előjelentésnek engedelmeskedjenek, készek voltak a' Persákkal napvilágnál harczra kelni. Midőn az ütközetben még-is a' macedoniai lovasság engedni kezde, oda sietett *Aristander* jós, kiáltván: „Ő egy sast lát *Sándor*' feje felett lebegni, a' mi bizonyos előjelentése a' győzelemnek.“ A' katonák ugyan a' csillagász' sasát nem látták; de néki hitelt adának, megfordulván az ellenséget megverték.

Miután *Flamminius* csatarendbe állította Trasimenus mellett katonáit, egy katona elrémülten vivé neki hírűl, hogy az első zászlótartó nem tudja zászlóját a' földből kihúzni. „Mond meg néki,“ válaszlá a' Consul, „hogy, ha félelem bénította kezét, ássa körül a' földet, 's úgy huzza-ki onnan a' zászlót.“

Midőn *Sulla*, hogy katonáit fizethesse a' templomokat kirablá, és a' sor a' Delphi' templomára jött, veszélyes előjelentés adaték tudtára, mivelhogy

egy műszer' hangjai valának hallhatók. „Annál jobb," felelé *Sulla*, „Ha Apollo lantot ver, jele, hogy jó kedvében van" *)

XI.

Hajdani időkben a' népek ama nemzeti hiúságban valának, mi szerint mindenik a' világ' első népe, a' teremtés' első szülöttje akara lenni. Az Atheneiek abban kérkedének, hogy ők olly régiek, mint a' nap az égen. Arcadia' lakosai megadák ugyan a' napnak az elsőséget; de azt mondák, hogy a' hold náloknál fiatalabb. A' Spártaiak állítják, ők úgy jöttek ki földjökből, mint tarhegyeikből a' czedrusok. A' Phrygiaiak a' föld' első szülötteinek nevezék magokat. **) Igaz ugyan, ezen álfogalmakból a' hon iránt, melly felett a' teremtés' első védlelke-is őrtállott, bizonyos ragaszkodás származott; azonban az eszmék eltünének, mihelyt az elsőség fegyverek által vívta ki magát. Az újabb korban illyes regékről nem tudunk semmit. De tart bezzeg a' vil-

*) E'féle adatokat nagy számmal találhatni az igen vallásos Valerius Maximusnak jelesül I. könyvében, a' hol „De Religione, Auspiciis, Ominibus, Prodigiis, Somniis, Miraculis" 's a' t. példákban értekezik.

**) E' tárgyról igen sokféle mondákat olvashatni Polydorus Vergilius' Urbinatis „De Inventoribus Rerum" I. könyve' 3dik irszakában; a' hol kivált a' Scythák felette régi népnek tartatnak. Herodotus pedig (Lib. II. Euterp.) Psammetichus'. próbájából az elsőséget adja a' Phrygiaiaknak.

longás a' felvilágosodás' elsőszülöttségéről. Most a' világosság' első népe akarunk lenni, vagy legalább nem kölcsönözöttel birni. Igyekszének sokan elhitetni a' néppel, hogy egy magasb nemtő, a' korszellem, határain felűl emelkedék, és hogy e' szellemmeli haladás a' nemzeti becsülethez, és más népek előtti álláshoz tartozik; hogy szükséges mitsem hinni a' végett, hogy mindent tudjunk; csakugyan eszközlék-is azt, hogy a' nép e' szellem után engedi magát forgatni 's izgatni, ha bár legnagyobb része azt sem tudja, ki 's mi legyen ez a' szellem. Ez majd a' tudás' szelleme, majd a' tettek' szelleme. Majd az elsőség miatt van a' versengés, hogy ki látta először e' szellemet, majd ennek természete 's tulajdonságai felett. Most a' Görögök 's Rómaiak' régi szelleme van a' republikanismus' időszakában; most meg a' nagyok' szelleme a' fényes monarchiákban vagy alkotmányi alakokban. Tartsuk csak a' külömböző formákat egymásnak ellenébe, mellyeket e' szellem husz év óta felvett, álmélkodnunk kell bizonyára ennek egyik túlságról a' másikra tett ugrásain. Még-is mindig korszellem maradt. Egyik azt így, a' másik amúgy látja, és így végre az éjfélkori ábrándozóként csak csillogó tündértemplomokat, bolygó lelkeket, vagy sok napokat látunk, mellyekből mindenki néhány sugarat kölcsönöz, hogy mint szellemvilág' világossága, majd átlátszóságokban (Transparent), majd tündöklő csillagokban fellépjen, vagy pedig még az egészet-is felgyújtsa. A' nép a' na-

pok és bolygó csillagok' küzdését kandisággal nézi, vagy a' változó ragyogó tüzzel mulatja magát —— egy kedvű lévén az iránt, ha ez vagy ama jelkép, ez vagy ama czímer, ez vagy ama névjel fénylik-is közepén.

XII.

Demeter, egy ephesusi ezüstmüves, Diána' templomának eredeti példányára ezüst kápolnákat készíte; Diána ottan nagy tiszteletben állott, 's ez által a' müvész mint magának, mint más müvészeknek nagy nyerekedést szerzett. Midőn értésére esett, milly előmeneteleket tesz már tanítása sz. Pálnak, öszvecsődíté mind azokat, kik e'féle dolgokkal foglalkozának, mondván nékik, hogy mesterségök veszedelemben forogna. Ezek teli haraggal tüstént befutják az egész várost, szakadatlanúl kiabálván: „Nagy az Ephesusiak' Diánája!" Egész város zavarodásba jön, a' nép a' piaczra tódúl. Egyik ezt, a' másik amazt lármázza. Szünet nélkűl kiáltatik: „Nagy az Ephesusiak' Diánája!" Majd mindnyájan, ha kérdeztettek, mit jelentsen e' lótás futás és zajongás? azt felelék: ők mást nem tudnak, hanem: nagy az Ephesusiak' Diánája!

XIII.

Midőn Rómában a' nemesség 's tanács ellen kitört ama hatalmas felzendülés, melly által a' népnek

a' szenthegyre elköltözése történt; a' tanács *Menenius Agrippát*, nagy ékesszólású férfiat küldé, hogy békéltetné ki ismét a' népet a' nemességgel és tanáccsal. *Agrippa*, ki a' nép' lelkét igen-is jól ismeré, a' hegyre érkeztekor magát minden ékesszólástól megtartoztatván, következő később olly híressé lett költeményt kezde beszélni:

„Az időben, mikor az ember' tagjai nem állának, mint most, egyetértésben, hanem mindegyik tag a' maga tanácsa 's feje után járt, a' többi részek megharagudtak, hogy aggódás, fáradozás és szolgálatokkal csak a' gyomornak kell mindig keresniek; a' gyomor pedig középen henyélve nem tesz egyebet, mint a' néki adott gyönyörűségeket éldeli. Összeesküdtek, hogy ezután a' kezek nem rakandnak eledelt a' szájba, a' száj nem fogandja-el a' nyújtottat, a' fogak nem rágandják-meg azt. E' hosszú által, midőn a' gyomrot éhséggel akarák megzabolázni, magok a' tagok-is az egész testtel együtt romladásra jutának. Innen kitetszett most, hogy a' gyomor' szolgálata nem olly tunya, mint vélék, nem is annyira az tápláltatik, mint inkább az táplál, midőn az eledelek megemésztésével a' test' minden részetskéibe folyatja, és az erekkel sebesen közli azt a' vért, melly éltet és erősít."

Agrippa ezután a' test' tagjainak gyomor ellen ütött felzendülését a' nép' haragjához 's jelen elválásához hasonlította, mire a' nép' gondolkozása békességre fordúlt.

XIV.

A' nagyobbik *Scipio*, ki a' Carthagoi háborúk által elgyöngült köztársaságot nem csak megmenté; hanem még Carthago felett uralkodóvá-is tevé, mind a' mellett folyvást játéklapdája maradott a' nép' ingatagságának, melly néha *Scipio*' érdemeitől varázsoltatva, a' nagy férfiat istenité; máskor pedig akármilly cselszövénytől félrefordítatva, megvetéssel jutalmazá. *Scipio* ezen esztelen változóságba belé unván, a' várost 's hazáját örömest elhagyá, és mikor csekély mezei jószágán Linternumnál meghalt, sírkövére ezt iratta:

„Hálátlan Haza!
Még tetemim' se bird.“ *)

Scipio' legemlékezetesb napjai közé, mellyekben a' férfiú' egész ereje és a' nép' gyöngesége mutatkozott, tartozott az, midőn több büntétről vádoltatva, a' törvényszék elébe idéztetett. A' birák már ültek 's a' nép öszvegyülekezve vala. Ekkor a' bevádolt, barátitól kisértetve, hős ábrázattal belépett, mondván: „Birák és Római Polgárok! E' mai napon *Hanniballal* 's a' Carthagóiakkal megütközvén, jól és szerencsésen harczoltam. Ez okra nézve — mivel ma pörök 's czivódásokkal vesződni nem illik, én innét tüstént a' Capitoliumba menendek a' legjobb, legnagyobb Jupiter, Juno, Minerva 's többi istenek'

*) Mea habeas ne ossa quidem ingrata Patria.
Lásd „Der Wandler unter Gräbern“ von D. Haszler. 42. l.

tiszteletére, kik védei a' Capitolium és városnak; hálákat adok ezeknek, hogy ők nékem mind e' napon, mind máskor gyakran bátorságot 's erőt nyújtának a' köztársaság' javára jelesen törekednem. Tiis, Rómaiak! kiknek alkalom nyílik, jertek velem 's kérjétek az isteneket, hogy hozzám hasonló vezéreitek legyenek. A' mint ti engem tiszteléstekkel éltem' tizenhét esztendeje alatt mindig megelőztetek, úgy én tiszteléseiteket nagy tettekkel felülhaladám." Azonnal szétoszlott az ülés, és őt az egész római nép nyomban követé. Sem irnok sem hirnök a' birákkal nem maradott. Ő a' Capitoliumba felmene, és onnan a' város' valamennyi templomaiba, 's így e' napot a' nép' fényes menete jobban dicsőíté, mintsem mikor *Scipio Syphax* királyon és a' Carthagóbélieken győzödelmeskedve, diadalmasan kísértetett a' városba. *)

XV.

Nyugodtan 's békével nézé a' római nép *Cicero'* üldöztetését és számüzetését, kit már a' „Pater Patriae" névvel felruházott. Egykedvüleg nézé annak díszes házát lángokba borulni és márványszobrait leomladozni. A' tanácsvégzés ugyan *Cicero'* visszahivatása ügyében kétszer ment indítványba; de az ajánlat nem vitetett ki, mig végre egy szinésznek,

*) Livius Patav. Hist. Lib. XXXVIII. Cap. LI.

Aesopusnak elmés ravaszsága a' sziveket megváltoztatta. Ez *Acciusnak* egy régi szomorjátékát: „Telamon' számüzetése“ czímüt újra a' színpadra vitetvén, a' főszerepet úgy intézte-el, hogy a' *Cicero* és Görög közti hasonlatosságnak szembeszöknie kelletett. *Aesopus* több helyen elragadó tetszéssel megtapsoltatott; és mikor a' tárgykifejlés' következő verseire jött:

„Nyer büntetést néptől; mivel javára élt.
Megmente országot, 's azért őt számüzi!
Nem szaggatá ë el a' haza szive' bilincseit?
Látom deli leányát szaladni! látom ott
Házát hamú 's romhalomban! O te nagy jeles
Férfiú! Haza' büszkesége! Én Atyám! —“

azt a' nép, melly a' szabad néző helyről *Cicero'* háza omladékaira láthatott, köz sohajtásokkal félbeszakasztá beszéletében, 's ez által ismerteté-meg bánkodását 's hálátlansága következését. *Cicero* visszahivatott, 's olly lelküléssel fogadtatott mindenütt, hogy beszédeinek egyikében maga mondotta: „Őt egész Itália vállakon vitte vissza hazájába.“

XVI.

Miután *Brutus* megölte volt *Caesart*, ő az összeesküdtek előtt ment az utszákon. Előttök egy rabszolga kopjára tűzött kalapot vitt, a' szabadság' jelképét. E' látomány és a' fenhangzott név: „Szabadság“ annyira megnyugtatá a' népet, hogy az új

lázadást helyeslette. Most *Caesar*' végrendelete feltöretett: ebben más egyebekkel együtt az-is foglalva volt, hogy Tiber melletti szép kertje hözhaszonra fordíttassék, és mindenik polgár húzzon hagyományából háromszáz sestertiumot. Mihelyt megtudá ezt a' nép, azonnal legzajosb hálára fakada *Caesar* iránt, és gyilkosai ellen legnagyobb bosszút forrala. Most *Caesar*' holtteste a' karékon arany 's bíbortól ragyogó díszágyban kitétetett, és felette *Antonius* gyászbeszédet tartott. A' birák' székeiből, pénzváltók' fasátoraiból 's egyéb gyulékony anyagokból egy iszonyú máglya állíttatott; és miután *Caesar*' lelketlen tetemei arra felrakattak, a' katonák fegyvereiket, és a' római uri asszonyok ékszereik' egy részét fölibe hajigálták. 'S még-is az'tán nem sokára a' márványszobor, melly *Caesar*' tiszteletére *Antonius*' kieszközlése következtében emeltetett, ismét ledönteték. Így változnak a' népnek, mellynél pénz foglalá el az erkölcsök' helyét, leghevesebb indulatai-is.

XVII.

Asia' városai ajánlkozának *Tiberius* császárnak templomot építeni. *Tiberiusnak* e' megtiszteltetés tetszett. Mit azonban a' nép legrosszabb oldalról tekinte, szemére hányván, hogy ő magát nagyravágyástól engedné elragadtatni, és egy családi büntétben tenné vétkessé. Midőn aztán később ugyan

egy templom tiszteltetésével újra megkináltatott, ez észrevétellel akarta magától elhárítani. „Ő igen-is jól tudja, hogy ő halandó, 's tettei-is csak emberiek volnának, azért ő más templomokat nem kíván sziveiknél.“ Rögtön megváltozott erre a' hang. A' császárt egy népszerű embernek tartották, ki magának nem tudna semmi méltóságot adni. *Augustus* ezt jobban értette, magát az istenségig felemelni tudván. „Ki a' tiszteletadásokat megveti, megveti az erényt-is 's a' t.“ Ez volt most hangolása a' népnek, melly azonban *Augustus*' holta után toroktátva panaszolkodott, miképen ő a' büszkeség 's dölyftől elragadtatva, magának templomokat, szobrokat állított, papokat rendelt, és az istenek' tiszteletére nem akart semmit átengedni.

Elébb tizenegy város villongott az elsőségen, mellyikben épittessék *Tiberiusnak* a' tiszteletűl állítandó templom. És mikor *Tiberius* lebetegűlt, életveszély nélkül nem volt bátorságos, felgyógyulásáról szólni.

XVIII.

Kivánesian keresgélt a' római nép olly bátor embert, ki magára vállalná, a' tigriskegyetlenségű *Caligulától* őt megszabadítani. *Cherea* merénylé ezt, de azután ellene pör indítatott, és a' római nép legnagyobb egykedvűséggel nézte fejevételét. A' reá következett évben, mikor a' nép a' megholtak' lel-

keinek engesztelő ünnepét tartá, a' *Cherea* nevet megindulással emlitette, 's kérte árnyékát, bocsátana meg néki hálátlanságáért.

XIX.

Nem mutatkozott soha jobban, milly keveset lehet a' nép' szeretetére számolni, 's milly kevés idő kivántatik arra, hogy azon egy nép ismét feltalálható ne legyen, mint ama katonazendületkor, midőn *Galba* megölettetett, és helyébe *Olho* emeltetett. *Galba* minden rendek' részéről a' leghizelgőbb bizonyító jeleket vevé, halálával pedig tüstént megváltoza minden, és az átmenet a' másik túlságra olly hirtelen volt, hogy arról *Tacitus* e'kép fejezé ki magát: „Azt hinnéd, hogy más tanács, más nép volna, úgy rohant most mindenik a' táborba megelőzve a' közelmenőket, tusakodva az előszaladókkal, szidalmazá *Galbát*, dicséré a' katonák' választását. *)

'S így iparkodott mindenki, annak csókolni kezeit, kinek egy órával előbb halált szánt volt. Egész igazsággal monda *Bussieres Galbáról:*

---

*) Alium crederes Senatum, alium Populum; ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum praecurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium.

Hist. Lib. I. Cap. 45.

„Hirtelen tetszett, hirtelen nem tetszett.“ *)
A' nép' szokott hálája uralkodói iránt!

XX.

Alig mondatott *III. Károly*, ki „vastagnak“ neveztetett, a' rendek' közgyülésétől alkalmatlannak a' királyság' további viselésére; mivel lelkében némelly rendetlenség vétetett észre: tüstént elállott tőle az egész nép, olly annyira, hogy még csak egy házi cseléd sem maradott nála. E' szerencsétlen fejedelem éhel fogott volna meghalni, ha a' maynzi püspök nem könyörül rajta.

XXI.

Lissabon' lakosai a' portugali *Don Pietrot*, *V. Alphons* király' gyámattyát erőszakkal kérték, engedné meg, hogy tiszteletére nyilványos helyeken szobrokat állíthassanak; „Barátim!“ felele a' királyi herczeg, „ha néktek én azt valójában megengedem-is, fog még-is egy nap jönni, a' mikor gyermekeitek ismét lerontandják azokat.“

XXII.

Nem maradott középúton soha a' nép a' szabadságróli fogalommal. Abból vagy dűh 's pusztítás következett, vagy a' nép beelégült egy szabad nemzetnek csupán nevével. Ha egy zászlón csak

*) Cito placuit, cito displicuit.

„Szabadság“ állott; ha e' név tisztelettel nevezte-tett; ha az a' papiroson csak nagy betükkel volt irva, vagy a' pénzeken csillogott; ha a' legközönségesebb ember-is szavazattal kérkedhetett: mindenik szabadnak tartá magát. *Augustus* az egyedüluralkodásnak már teljes birtokában volt, 's még-is szabadoknak gondolák magokat a' Rómaiak; mivel köztársaság nevet ada országának azon nyilatkozással, hogy ő köztársakat kormányoz. *Cromwell* alatt az Angolyok a' királyság iránt olly 'gyűlölettel voltak, hogy e' helyett: „Jőjjön a' te országod,“ e kép imádkozni kivántak: „Jőjjön a' te köztársaságod,“ még-is békével türtek egy kényúri védpálczát. — *V. Károly* a' Hollandiakról mondotta: „Nincsen nép, melly jobban gyülölné, és még-is békességesben elviselné a' szolgaságot, mint a' Hollandiak.“ *Eugen*, királyi herczeg, a' Nápolyi népről ezen észrevételt tevé: „Ezeknek szájkosarakat kell felaggatni, de elébb mézzel kell azokat bekenni, hogy a' kosarak' terhét velek elfelejtessük.

Verulami Baco azon megjegyzést tevé, hogy a' nép az önkényű adókat sokkal szivesebben lefizeti, mint a' kényszerítetteket, ha bár mindeniket lefizetni tartozik-is.

XXIII.

Mennyire változtak a' mi időkorunk' véleményei! Hányféle alkotmány jött a' síkra! És mind-

egyiknél hallatott a' zajongás: „Éljen az alkotmány!“ Milly külömbözők voltak az alakok, mellyeket a' szabadság' istennéje felvett! Volt szabadság *La Fayette* alatt, szabadság *Brissot* alatt, szabadság *Robespierre* alatt, szabadság *Merlin* alatt, szabadsága a' Consuloknak. És mindegyiknél kiáltozta a' nép: „Éljen a' szabadság!“ Azonban nem Páris maga az, mellyet az ingatagságról vádolhatunk. A' mint a' hangzat e' fővárosból kiment, úgy jött az mindenkor a' külföld' nagy részéről-is vissza.

P. J.

III.

Örökös békekötések' állhatlansága.

ALAPMONDATOK.

1. Örökös amnestia 's egyesülés sem feledést, sem igaz barátságot nem eszközlenek.

„ . . . . fenmaradand emlékezet által
. . . . a' szivben nyilazó seb örökké.“ *)

2. „A' hatalmasoknál messzire terjed az emlékezet.“

Tacitus Annal. Lib. V. Cap. 3.

3. Hogy a' háború' szövétneke végkép' eltünjön a' földről; ez reménye ë, vagy álmadozása a' bölcseknek?

4. A' nagy kibékülések csak papiros-emlékek.

5. „A' megengesztelt ellenességek róka barátságok.“ **)

---

*) . . . . . manet alta mente repostum,
. . aeternum servans sub pectore vulnus.
Virgil. Aeneid. Lib. I. v. 26. 36.

**) Reconciliatae inimicitiae sunt vulpinae amicitiae.
Richter.

6. Sokkal tovább marad emlékezetben a' gyülölség, mint a' szeretet.

7. Kegyelem tehernek, boszulás nyereségnek tartatik.

Machiavell.

8. Egyik a' békekötés' ótalma alatt új háborúra készül, mig a' másik épen azon ótalom alatt tökéletes békességben gondolja magát lenni.

Neueste Memoiren.

9. Olly béke, melly csak a' háborút, 's nem a' háború' okait oszlatja el, soha sem tartós.

„A' gyülölt és gyanus béke sem hadvezérnek, sem katonának nyugalmat nem enged.“

Tacitus Annal. Lib. XII. Cap. 31.

10. „A' béke' tartóssága nem függ az alkudozásoktól, vagy a' barátság' biztosításaitól, hanem az erőtől.“ *)

11. Úgy látszik, hogy a' népek' jogának nincs nagyobb ellensége az illőségnél.

12. A' milly nehéz, békességet kötni, ha más országok' viszonyait úgy kell tekinteni, mint önmagáéit; olly könnyen történend annak épen ezen okból ismét megszegése.

13. Már a' békekötések' rendkivüli sokasága-is mutatja azok' rövid tartósságát.

14. *II. Fridrik* a' kérdésre: Mikor lehet a' békeköteséket megszegni? olly kiterjedt okokat ád,

*) Freimüthige Gedanken eines deutschen Sklaven.

hogy átalában csak a' nagyobb hatalom' és kedvezőbb körülmények' időpontjától függ.

15. Vannak a' politikának halálos ellenségei, mellyeket semmi alkudozás, békekötés, vagy oklevél ki nem irt.

16. Egy nép, vagy fejedelem soha sem engesztelődik meg a' másiknak azon békekötésére, melly őt megalázza.

17. „A' győzőket és győzötteket soha sem kapcsolja együ valódi bizodalom."

Tacitus Hist Lib. II. c. 7.

18. Nagy békekötések, nagy változások, a' jövendőre nézve új háborúk' csirái.

19. A' békekötések majd minden században felforgatták az országos érdekek' irányvonalait-is.

Neueste Memoiren.

20. Békekötések a' jövő háborúk' előzményei.

21. „Valljuk-meg tehát, hogy Europa' hatalmasságainak viszonyos állapotja tulajdonképen csak háború' állapotja, és hogy minden némelly hatalmasságok közti szerződések inkább mulékony fegyverszünetek, mintsem igazi béke: részint mivel a' szerződésekért közönségesen nem mások mint a' kötő felek állanak jót; részint mivel a' szerződők' jogai a' kötéslevélben soha világosan egymástól elválasztva nem voltak. És így a' nem egészen eltörlött jogok vagy követelések a' hatalmasságok közt, mellyek náluknál felebbi birát amúgy sem ismérnek, csal-

hatlanul új háborúk' forrásaivá válnak, mihelyt a' változott körülmények miatt a' követelők új erőre kaphatnak."

Rousseau Extrait. du projet de paix perp. T. II. 426. l.

22. Minő fönséggel hirdetének mind a' két münsteri és osnabrücki béke-oklevelek 1648diki Mindszenthó' 24kén közönséges békességet, igaz barátságot, 's örök feledést!

„E' béke legyen kereszténi, közönséges, örökös, igaz és valódi barátság. —— Legyenek mind a' két felől örökre elfeledve 's megbocsátva mind azok, mik e' mozgalmak' kezdetétől fogva, akár hol 's hogyan, az egyik vagy másik részről, innen-is onnan-is, ellenesen tétettek, úgy hogy sem azok' sem valami egyéb dolog' kedvéért vagy ürügy alatt egyik a' másiknak ezután valami ellenességet vagy gyülölséget, boszuságot vagy akadékot, a' személyekre, állapotra, javakra, vagy bátorságra nézve, maga vagy mások által, alattomban vagy nyilvánnyosan, egyenesen vagy melleslegesen, jog' szine alatt vagy erőszak' utján, a' birodalomban vagy kivüle akárhol, nem tekintvén semmi előbbi ellenkezőleg szóló egyezésekre, nem csak ne okozzon, vagy okoztasson, vagy okozni engedjen; hanem még valamennyi és minden, innen-is onnan-is, mind a' háború előtt, mind a' háborúban, szavak, irományok vagy tettek által szerzett sérelmek, erőszakok, ellenességek, károk, költségek, a' személyek' 's vagyonok' minden tekintete nélkül végképen úgy

eltörlesztessenek, hogy, ha egyik a' másik ellen azon szin alatt akármit követelhetne-is, örök feledségbe legyen temetve 'stb. 'stb.“ *)

Azt kellett volna hinni, hogy a' legnagyobb vigyázás mindent kimerített e' béke' örökítésére.

23. A' westphaliai béke szerint mintáztattak csaknem valamennyi utána következők. Legtöbbnyire hív barátság, valódi barátság és szomszédság, örök időkre szeghetlen békeszavakon kezdődnek. Olvassuk az 1699ben kötött Karloviczi békességnek, 1714ben a' Rastadtinak és Badeninak 'stb. okleve-

*) Pax sit christiana, universalis, et perpetua, veraque et sincera amicitia. — — Sit utrinque perpetua oblivio, et amnestia omnium eorum, quae ab initio horum motuum, quocunque loco, modove, ab una, vel altera parte, ultro citroque, hostiliter facta sunt, ita ut nec eorum, nec ullius alterius rei causa vel praetextu alter alteri posthac quidquam hostilitatis, aut inimicitiae, molestiae, vel impedimenti, quoad personas, statum, bona, vel securitatem, per se, vel per alios, clam, aut palam, directe, vel indirecte, specie juris, aut via facti, in imperio, aut uspiam extra illud, non obstantibus ullis prioribus pactis in contrarium facientibus inferat, vel inferri faciat, aut patiatur, sed et omnes et singulae hinc inde tam ante bellum, quam in bello, verbis, scriptis, aut factis illatae injuriae, violentiae, hostilitates, damna, expensae absque omni personarum, rerumve respectu, ita penitus abolita sint, ut quidquid eo nomine alter adversus alterum praetendere posset, perpetua sit oblivione sepultum etc. etc.

leit; még-is csak mulékonyság' és állhatlanság' csiráit foglalák magokban.

Egyedül Francziaországnak százötven év alatt csak Spanyolországgal huszonkét békekötése és alkudozása volt.

Magazin der europ. Staatenverhältnisse. I. Band. 26. l.

24. A' „La politique des tous les cabinets d'Europe" czímű munkában a' Francziák' királya a' „westphaliai béke' örök kezessének" *) neveztetik.

25. A' westphaliai béke olly finomsággal 's annyi vigyázással dolgoztatott ki, hogy annak az idő' minden viharaival daczolandó tartósságát lehetett volna remélni; de minél korosb lett, annál öszvebonyultabbak lettek magyarázatai. Az egyességre lépők többé már nem éltek.

26. Ennek mint ellenképe következik a' Lüneville béke' visgálata. Az egyességre lépők életben valának, és még-is azon kérdés körül forgott a' czivódás: valljon az országnak abban megállapított egészét (integrität) földiróilag ë, alkotmányilag ë, vagy hogyan kell venni? A' kötésre lépett felek hallgattak, mig a' röjtényes csomó egy kardvágással darabokra bomlott.

27. A' nagy békekötések után közönségesen kezdődtek a' tudósok' harczai: addig irtak azoknak jogszerűségekről, a' czikkelyek' igaz értelméről, a'

*) Garant perpetuel de la paix de Westphalie.
Tom. II. 441. lap.

hallgató jegyzékekről, a' magyarázat' törvényességéről; mig egy új háborúnyilatkozvány az oklevéli tentának sok szétfőccsenését vérontásra változtatta.

28. A' diplomatia' *) örök küzdése a' békeszegések' örökülő oklevele.

„A' nyomoruságos szolgai állapot hamisan neveztetik békességnek.“

Tacitus Hist. Lib. IV. Cap. 17.

29. Bámulással 's mély elmélkedéssel visgálgattam gyakran egy könyvtárban a' köz jogtani könyvek' szekrényeit, mellyek telvék országos törvénykezések, örök békességek, szerződések, vastag iratmagyarázók, követelések, kezességek, országos iróteremek, föntartások, föntartásoktól való elválások, alkuk' 'stb. tömérdek munkáival. És a' tapasztalás tanította, hogy azok vagy jövő háborúk' csendes szertárai voltak, vagy a' moly 's az idő' fogai emésztették meg azokat.

30. A' békekötés által elgyöngűlt ellenség még nem feküszik sírban. Az országok közt-is létezhetnek színholtak.

31. A' segélyek' hiánya miatt kötött béke azonnal végére jár, mihelyt azok feltaláltatnak.

---

*) A' kűl politikának azon része, 'melly tanitja, millyen békes eszközök által hozhatják 's tarthatják fön a' statusok kölcsönös viszonyaikat olly állapotban, hogy czéljaikat valamelly idegen statusnál elérhessék stb. stb. L. Közhasznú esmér. tára IV. Köt. 95. l.

32. Misem könnyebb, mint megszegésre okokat adni.

33. Sokszor már a' béke-alkú közben mutatja a' holnapi nap, hogy azzal többé megelégedni nem akarunk, a' mit tegnap igértünk.

„Evés közben jön az étvágy.“ *) mondák a' franczia követek a' béke-alkudozások alatt Münsterben.

34. Ha egyszer akarat van a' megszegésre; akkor a' békekötések épen olly kevéssé vétetnek számba, mint a' barátság és frigyviszonyok.

A' rhodusiak' küldöttei mondák a' római tanácsnak: „Miért akarjátok a' rhodusiakat, kik a' háború alatt csöndesen valának, mint barátitokat elleneitekké tenni? Ti ugyan rómaiak! azt tartjátok, hogy azért szerencsések a' ti hadaitok, mivel igazságosak; . . . . . de millyen czíme leend a' mi szerencsétlenségünknek, ha elveszendünk? 'stb. 'stb. **)

Hasonlóképen monda már *Nabis* is: „Ha én magamtól és titőletek, kik jelen vagytok, kitanulhatnám okát: ti nékem vagy miért izentetek, vagy miért hoznátok háborút, csöndesen elvárnám sorsom' kimenetelét. Most pedig bús szívem parancsolja, hogy, mielőtt elvesszek, megtudjam, miért kelljen elvesznem? És, Herkulesre mondom, ha ti ollyanok volnátok, mint a' karthagobelieket lenni

*) En mangeant vient l'appetit.

**) T. Livii Patav. Hist. Lib. XLV. Cap. 22.

hiresztelik, kiknél a' barátság' hitele semmi szentséggel nem bír, nem csodálnám, ha bánástok' módját kevesbé venném gondolóra. Most pedig, midőn reátok nézek, rómaiakat látok, kik az emberi barátság' hűségét, valamint az isteni dolgok' frigyeit, legszentebbnek tartjátok, 'stb. 'stb. *)

Midőn *Gusztav Károly*, Svédek' királya 1655ben táborával Lengyelország felé közelített, és *Kazmir* lengyel királynak futnia kellett: *Prziemsky* lengyel követ svéd királyhoz következő nevezetes beszédet tartott. Elébe terjeszté tudniillik e' kérdéseken: Valljon haragból 's ellenkező indulatból, vagy kincsvágyból, vagy hogy magának nagy nevet 's hódításokat szerezzen, jött ë Lengyelországba? „Az elsőre" mondá *Prziemsky*, „nem látunk elegendő okot. Mert micsoda iszonyúságost vétettek vagy királyaink, vagy a' köztársaság, hogy Ő svédi Fölsége eltökélte magában, azokat olly komoly boszúval büntetni? Istent híjuk bizonyságúl, hogy mi ez illyesről mitsem tudunk. A' megkötött fegyverszünést mi mindenkor legnagyobb lélekismérettel megtartottuk. Midőn a' Svédek Németországban hadat viseltek, ámbátor álladalmunk akkor virágzásban állott, 's mi többszörte ellenök a' háború' társaságához felszólíttatánk, soha mi nékik nyilványosan ártani nem akaránk; mivel nálunk a' hűségre 's hitre mindenkor többet tartottak, mintsem az önhaszonra 's érdekre.

*) T. Liv. Pat. Hist. Lib. XXXIV. Cap 31.

Így tehát a' gazdagság utáni vágyakodás volna? De mi tudjuk, hogy illyes bűn távol van Fölségedtől. 'S mit-is lehetne egy illy nyomorúságosan megszaggatott 's rongált királyságból kicsikarni? Már nyolcz év folydogált-le, mellyekben e' királyság háborúkkal, 's pedig legszörnyűbb háborúkkal kinoztatik. Miután az évek' száma szerint majd nem mindannyi csatavesztéseket, mindannyi vagy levert vagy elrongált hadseregeket kell számítanunk, hol van egy tartomány, melly végre az által ki nem meritetik? Itt nincsenek gazdag városok, vagyonos kalmárok, arany- 's ezüstbányák. A' mi gazdagságunk évenkinti termésekben 's barmokban a' mezőn áll. Ha ez a' hadseregtől megemésztve leend; akkor a' földmivelésnek elkell mulnia, többé nem lészen semmi adó beszedhető, sőt még tarthatni attól-is, hogy mi és Fölséged' hadseregei éhel halandunk meg! Azt kell tehát gyanítanunk, hogy Fölséged ezt dicsőségért, nagy névért 's hódításokért teszi. De, leghatalmasb Király! micsoda dicsőség ez, reánk olly időben rohanni, mikor mi a' legkegyetlenebb ellenségekkel boldogságért 's életért harczolunk? Keresse inkább azon dicsőséget, melly nem hiú, 's abban áll, hogy idegen jószágot ne kivánjon, és mindeniknek a' magáét hagyja meg. Nálunk az a' hír terjeng: Fölséged Lengyelországot megakarja ótalmazni. Tehát ótalmazza most a' népet ellenségei ellen, és ne foszszon meg egy szabad népet a' szabadságtól. A' királynak, ki tőlünk jogszerüleg választatott, 's Föl-

ségedhez vérrokonsággal ragaszkodik, tartsa-meg a' királyságot. Így fogjuk mi Fölségedet nem csak védőnknek, hanem jóltévőnknek-is tartani, és Fölségednek, mint jóltévőnknek győzödelmi emléket állítani. Az által Fölséged magának nagyobb dicsőséget fog szerezni, mintsem ha egy pár nagy királyságot nyerne a' magáéhoz." *)

De a' szerencse, melly svéd királynak hizelgett, és alapszabálya: „Egy királynak hódítónak kell lenni" őt ezen előadás iránt süketté tette.

„A' hitszegőknél mindenkor kész az ok arra, hogy állhatlanok legyenek."

Liv. Hist. Lib. IX.

35. Ha a' politika egyszer már meghatározta a' háborút; akkor az ürügy igen gyakran fölcseréltetik az okkal.

A' fényes gazdag Trojának Helena' elraboltatása nélkül-is megkellett volna buknia.

36. „Nem halljátok ë az Uralkodónak**) menydörgő mérlegét csörömpölni?

Borzasztó hangjában
Vér és ínség sikoltoznak!
A' békességről benne csak kevesen dalolnak!
. . . . . .
. . . . . .

*) Theat. Europ. Tom. VII. 736. Schmidt's Geschichte der Deutschen. XI. Band. 344. lap.

**) Tudniillik a' Gondviselésnek.

O Gondviselés, zárd-be ugyan végre,
Végre a' véres
Ismét meggyőzött győzödelmeket
Eggyel, melly békességet parancsol.“ *)

„O tisztességes, o isteni királyné!
O tisztelendő Béke!
A' hol uralkodol, ott vigzengzetű karokat 's menyegzői tánczokat ébresztesz;
Fogadd e' szent áldozatinkat!
Oszlass háborúkat 's hadi zörgő zajokat.“ **)

„Idvez légy isteni, o idvez légy!
Kit mi szivesen látunk.

---

*) *Hört ihr der Herrscherinn donnernde Wage nicht klingen?*

In ihrem furchtbaren Klang
Schreien Blut und Elend!
Nur Wenige singen von Frieden darein!
. . . . . .
. . . . . .
O Vorsehung, beschliess' doch endlich,
Endlich die blutigen
Wieder besiegten Siege
Mit Einem, der Frieden gebeut!

G. F. Klopstock. Ode: „Das neue Jahrhundert.“ I. Band.

**) O veneranda, o Regina Dea!
Reverenda o Pax!
Quae Domina choros facis et nuptias:
Accipe nostra haec sacra libamina!
Solvas bella, acresque tumultus!

Aristophanes in pace. v. 975.

Minket tüzel szereteted,
Midőn általad, Istenné, ohajtjuk
Megint látni a' mi édes
Honunkat.“ *)

27. „Azonban — — —
A' kormánytan elintézni
Remekművét tudja jól,
Békében-is hadat gondol,
'S ezt kifejti alkukból.“ **)

---

*) Salve Diva! o salva sis!
Quam lubenter intuemur.
Urit enim amor nos tuus,
Te Dea dum cupimus,
Dulcia revisere
Arva.

Aristophanes v. 582.

**) *Allein — — —*
Die Staatskunst weiss ihr Kunstwerk anzulegen,
Denkt selbst im Frieden Krieg, und spinnt ihn aus Verträgen.

Dusch Vers. der Vernunft.

Történet.

I.

A' köz béke, melly hajdan Persia és Lacedaemon közt köttetett, mind a' két résznek végveszélyét, Persia és Görögország' bukását okozta. Féltékenység adott okot a' háborúra; boszú pedig a' legártalmasb békekötésre. Athena, Lacedaemon' vágytársa, *Pharnabazzal*, *Artaxerxes*' tábornagyjainak egyikével öszveszövetkezvén, Gnidusnál megveré a' lacedaemoniakat, 's tőlök a' tengeri uralkodást elvevé. Persiának most kezében volt Görögország' politikai mérlege. Lacedaemon athenák' czudarságán fölpattanva, azon gyöngeséget követé-el, hogy gyalázatos béke által magát ezek ellen megboszúlja. A' békeszerződés csak három czikkelyből állott; az elsőben elvégeztetett, hogy Cyprus és Clazomene szigetek, azután Kisásia' minden gyarmatai ismerjék

el Persia' főhatalmát. A' második megállapítá, hogy Görögország' minden városai, kicsinyek 's nagyok, függetlenek legyenek, 's tulajdon törvényeik szerint kormányoztassanak. Az utolsó czikkely' erejénél fogva *Artaxerxes* az e' szerződést elfogadó népekkel egyesülve, mind azok ellen, kik neki meghódolni nem akarnak, tengeren és szárazon hadat indítani tartozzék. De az első czikkely azonnal hadi lobbot vetett Persia és Cyprus között. A' második legmesterkéltebb kelepcze volt, melly vettetett a' Görögöknek. Görögország, a' szabadság' palladiuma alatt földaraboltatva, véd nélkül kitétetett a' hódítók' megtámadásainak. A' harmadik által a' persák megnyiták ugyan magoknak a' kapukat, mellyeken, mikor akarnának, Peloponnesusba mehetnének, de egyszer'smind *Sándor'* berohanását, 's talán Görögországnak a' rómaiak által leendő elfoglalását-is előre készítgeték.

II.

A' történetekben olly nevezetes karthagói háborúk és békekötések a' vetélkedő hatalmasságok' örök czélzatáról azt tanusítják, hogy egyik a' másiknak megdöntésére törekedett, ha bár legünnepélyesb szerződések állának-is közben. Rómának és Karthagónak békekötései-is már pusztulásra 's halálra mutattak. Az egyik fél akkor szegé meg a' szerződéseket, ha tehette; a' másik pedig ha akarta.

Az első karthagói háború folyton huszonnégy évig tartott. A' legmérsékeltebb öszveszámolás szerint ez időszak alatt a' háború, dögvész, éhség 's hajótörések' áldozatai Róma' és frigyesei' részéről ötszáz ezer emberre; Karthagó' és gyarmatai' részéről pedig egy millióra tétetnek. 'S még-is erről mondatott: „Ez Rómának és Karthagónak csak arra szolgált volna, hogy ereikkel mérközvén, csak majd a' második karthagói háborúban lépjenek a' csatapiaczra.“ A' rómaiak' szerencsés tengeri ütközete *Lutatius'* vezérlete alatt 's ennek *Hamilcaron* vett győzödelme, valamint a' köz kincs' kimerítése-is kényszeríték a' karthagóiakat az első karthagói háborút egy csúfos béke által bevégezni. Meghatároztatott tudniillik, hogy Karthagó győzőinek azon helyeket, mellyeket Siciliában bírt, mind átengedje; a' középtengeren Italia és Afrika közt fekvő valamennyi szigetekből kitakarodjék; a' Syracusai király ellen ellenességeket ne gyakoroljon; minden foglyokat váltságpénz nélkül visszaadjon, és tiz év' elforgása alatt háromezer talentomot lefizessen.

III.

Karthagó meggyalázva, de még el nem tapodva lévén, a' kötött béke után körülményeit visgálni kezdé. A' kemény föltételek a' boszúnak csak új rugói valának. Az ország' tárát ugyan kimerítve látta; de a' spanyol bányák, a' tengerjárók' alatto-

mos táborozásai, a' gyarmatok' adói nem sokára ismét megtölték. Számtalan hadihajók sülyedének-el ugyan a' tengerben; de hajóépítési fákkal, hajóépítészet' mestereivel, 's egy hajóslegényeknek született néppel a' veszteség majd hamar kipótolva volt. Mi az embereknek veszteségét illeti; Karthago, mivel majd csupa bérnépeket használt, kevesbé érzé magát elgyöngítve csatavesztései, mint Róma' győzödelmei által. E' körülnézés, a' seb, melly mindegyre vérzett; a' növekszö erők' érzése; 's végre egy férfiú' lángesze, ki vezérök lön, elegendő okok valának, Karthagó' bátorságát fölélesztení, 's a' béke' fonalát elszakasztani.

IV.

Róma a' békeszerződés által más oldalról új szomszédokat nyert. Mivel pedig a' politika' codexe szerint érdeket mérni annyit tesz, mint jogot tartani a' hódoltatásra; Róma nem csak ezeket iparkodott magához kapcsolni; hanem minden lépteiben mutatta, milly fölötte vágyódik Karthagó' végveszélyére, 's milly kevessé fekszik szivén a' béke' szentsége. „Rómaiak!“ monda ez alkalommal *Hanno*, az afrikai köztársaság' követeinek egyike: „ha ti eltökéltétek magatokban, tőlünk a' békességet megtagadni, mellyet mi olly drágán vásárlánk meg: tehát adjátok vissza annak árát — Siciliát és Sardiniát! Ha két magányos ember egymással alkudozik, és

a' kötés megszegetik: akkor egyiknek a' kettő közül nem szabad, az erősb' jogánál fogva, a' portékát és pénzt együtt megtartani; és valljon az országoknak más moráljok van ë, mint az egyes embereknek?"

V.

A' győzelmeiben büszkélkedő Róma bizonyosan nem gondolta, hogy nem mulik tiz év, és *Hamilcar*, mint győzödelmes, Heber' partjain áll, a' nagy *Hannibal* pedig megjelenik Sagunt' elfoglalására, 's Italiában a' rómaiak' fenyítésére.

VI.

A' második karthagói háborút mind a' két fél legnagyobb elkeseredéssel viseli. Róma már több ízben reszkedett. De végre *Hannibal* átellenében emberre talál *Scipioban*, kinek fegyveritől a' Zama melletti csatában, hozzá járulván, mi több, Karthagóban egy ellenpárt' cselszövényei-is, meggyőzetik. A' tizenhét évig tartott legvérengzőbb küzdés után végtére ismét béke köttetik e' föltételek alatt: Tartozzék Karthagó a' rómaiaknak valamennyi foglyot és szökevényt vissza küldeni; minden hadi hajót kiadni; elefántjait eltörleszteni; *Masinissa* királynak minden birtokait visszaállítani; a' rómaiak' valamennyi segédseregeit következő jóváhagyásig tartani 's fizetni;

ötven év' folyása alatt tizezer talentomot letenni 'stb. És Rómának megegyezése nélkül semmi háborút ne viseljen. A' szerződés' megerősítésének kieszközlése végett Karthagónak követséget kellett Rómába küldenie. A' követség' feje *Asdrubal Hoedus* vala. Azon szempillantásban, midőn a' békesség a' tanácstól aláirandó lett volna, némelly tanácsosnak eszébe jutott a' fegyverszünet' áthágása, kérdeztetett tehát *Asdrubal:* Millyen istenekre fogna eskünni, hogy a' békességet nem szegendi meg, miután polgártársai azokat, kikre az előbbi esküvést letették, megcsalák? „Ugyanazon istenekre, felelé a' karthagói, kik hamis esküvésünket olly szörnyen büntették."

VII.

A' rómaiak' szokott politikája szerint, hogy magoknak egy kaput mindig tárva hagynának, e' békekötés-is már magában foglalta a' harmadik karthagói háború' csiráját 's hajlomását. Karthagónak nem volt szabad, Róma' megegyezése nélkül, semmi hadat kezdeni. Ez elég vala, egy harmadik által alkalmat nyujtani a' hitszegésre. Az esetnek *Masinissa* király által kellett történni. Kezdődik a' harmadik karthagói háború; és Róma' föltett szándéka, hogy Karthagó' falai lerontassanak 's országlásának vége vettessék, csakugyan elsült. — A' kötött békességek csupa nyugpontok valának kardköszörülésre; bévezetések a' pusztításokra.

VIII.

A' rómaiak' módszere, szerződéseket t. i. 's kötéseket illőségök' lapdáivá tenni, Róma' hanyatlásáig tartott, tanuságúl szolgálván egyszer'smind az utóvilágnak, milly veszedelmes, önnagyságát olly alapszabályokra építeni, mellyek annál szerencsétlenebbűl hatnak vissza, mihelyt egy ország legfőbb pontját elérte, 's kezd hanyatlani.

IX.

Milly rövid ideig tartának a' békekötések, mellyek később a' barbarokkal 's berohanó gyülevész népekkel tétettek, arról a' történet számtalan példákat nyujt. Azonban akkor sem voltak a' békeszerződések tartós csend' záloga, midőn következett századokban a' birodalmak bizonyos állást nyerének, ámbár mindig nagyobb igyekezet fordítatott a' népek' jogának további kimivelésére. Családi viszonyok, örökségek, hagyományok, örökülés' elintézései, 's több e'félék, mellyek a' békeoklevelekben feltaláltattak, csak új indító okok valának a' jövő háborúkra. Tömérdek oklevelek, örökös hibafeledéssel teljesek, hozattak elő, mihelyt csak egy halálzás történt; a' békekötések-is egymással öszveütköztek, 's jelt adtak a' hitszegésre.

X.

Illy körülmények között semmit nem fordított jobban hasznára a' politika, mint az új érintkezéspontokat, mellyek az illyes békekötéseknél mutatkoztak, és az ugyanazok által felforgatott országos érdekeket. A' történetekben száz 's néhány esztendőtől fogva e' felől olly sok tanubizonyság találtatik, hogy mi most már azon örök békességekről betürendben szinte szótárokat birunk. Én tehát megelégszem a' „*Hörschelmann's Europ. Kriegs- und Friedenslexicon*“ két kötetére való utasítással. A' hol csak a' tizenhatodik századtól fogva annyi örök békesség foglaltatik, hogy egymásra a' betürendben majd mindegyik betüre egy tuczatot lehet számlálni.

P. J.

Tartalom.

	Lap.
Emlékeztetés „ „ „ „ „	7
I. A' Gondviselés' terve. Halandók' gyöngéje. Vallás' ereje „ „ „	8
II. Nép-véleménynél semmi sem forgandóbb	158
III. Örökös békekötések' állhatlansága „	226

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt. 1871-1955

75777

757775